

فولکلور او فولکلوري

ادبيات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو څانګه

فولکلور او فولکلوري ادبیات

لیکوال:

احمد شاه زغم

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فولکلور او فولکلوري ادبيات

ليکوال: احمد شاه زغم

خپروندى: د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي خانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ديزاين: ضياء ساپى

پښتۍ ديزاين: فياض حميد

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپ کال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحريك د خپرونو لړ: (۶۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريك سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسووليت ليکوال پورې اړه لري.

ليک لړ

مخ

سرليک

- ۱..... مخکينۍ خبرې
- ۳..... تقريظ
- ۵..... تقريظ
- ۷..... تقريظ
- ۸..... ارزونه
- ۹..... سريزه (مقدمه)

لومړۍ څپرکۍ (فصل)
پښتو فولکلوريک ادبيات

- ۱۰..... ۱- کلتور او فولکلور
- ۱۱..... ۲- فولکلور پيژندنه
- ۱۵..... ۳- فولکلور په لغت کې
- ۱۷..... ۴- فولکلور په اصطلاح کې
- ۲۰..... ۵- د فولکلور د موادو راټولولولارې - چارې
- ۲۶..... ۶- د لومړۍ څپرکۍ د موضوعاتو لنډيز
- ۲۸..... ۷- د لومړۍ څپرکۍ پوښتنې

دويم څپرکۍ (فصل)
د فولکلوريکو موضوعاتو لنډيز

- ۲۹..... ۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف) :
- ۳۵..... ۴- فولکلور دولسي زيرمې په توگه
- ۳۷..... ۵- د فولکلور يا دولسي ادب ارزښت
- ۴۰..... ۶- د دويم څپرکۍ د موضوعاتو لنډيز
- ۴۳..... ۷- د دويم څپرکۍ پوښتنې

درېيم څپرکۍ (فصل)

د فولکلوريېژندلو پس منظر

- ۱- فولکلوريېژندنه په لندن کې..... ۴۷
- ۲- فولکلوريېژندنه په شوروي کې..... ۴۸
- ۳- فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې..... ۴۸
- ۴- فولکلوريېژندنه په ايران کې..... ۴۹
- ۵- د فولکلوريس منظر په لرغوني آريانا کې..... ۵۰
- ۶- په افغانستان کې د فولکلوريس منظر..... ۵۴
- ۷- په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولنې پس منظر..... ۵۴
- ۸- د فولکلور په برخه کې د لويديځو الو اوختيو پوهانو نظر..... ۵۷
- ۹- د درېيم څپرکي د موضوعاتو لنډيز..... ۶۳
- ۱۰- د درېيم څپرکي پوښتنې..... ۶۷

څلورم څپرکی (فصل)

پښتو فولکلوريک ادبيات

- ۱- د پښتو فولکلوري ادبياتو د ولونه..... ۶۸
- ۲- د فولکلور ځانگړتياوې..... ۷۱
- ۳- منظوم ولسي ادبيات..... ۷۳
- ۴- منشور ولسي ادبيات..... ۷۴
- ۵- الف- نظم (عامي او خاصي) سندرې..... ۷۴
- ۶- د څلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز..... ۱۰۴
- ۷- د څلورم څپرکي پوښتنې..... ۱۰۷

پنځم څپرکی (فصل)

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو د ولونه

- ۱- الف- ولسي نظمونه..... ۱۰۹
- ۲- ب- فولکلوري نثر..... ۱۱۲
- ۳- د- ولسي نثر شکل..... ۱۱۳
- ۴- اسلم او نيکخته..... ۱۱۴
- ۵- مرد او نامرد..... ۱۱۶

- ۶- دمنځپانگې له مخې..... ۱۲۱
- چاریته..... ۱۲۱
- ۷- سروکي اوبیتونه..... ۱۲۴
- ۸- اتني..... ۱۳۱
- ۹- بابولې..... ۱۴۰
- ۱۰- مصره ټپه او..... ۱۴۳
- ۱۱- د پنځم څپرکي د لنډیز..... ۱۵۱
- ۱۲- د پنځم څپرکي پوښتنې..... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)

فولکلوري مقولې

- ۱- اسطوره او خانگړنې..... ۱۵۴
- ۲- نکل..... ۱۵۴
- ۳- هنراوفن..... ۱۵۷
- ۴- دخلکو هنرونه (محتوا او شکل) له م..... ۱۵۸
- الف- د شکل له مخې..... ۱۵۸
- ۹- د شپږم څپرکي د موضوعاتو لنډیز..... ۲۰۹
- د شپږم څپرکي پوښتنې..... ۲۱۳
- ۱۳- نتیجه..... ۲۱۵
- ۱۴- نومونې اصطلاحات..... ۲۱۶
- وړاندیزونه..... ۲۱۷
- ۱۵- ماخذونه..... ۲۱۸

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

مخکينی خبرې

الهي د خپل حبيب له برکته

دا ساده انشار رنگينه د رحمان کړې

په هيواد کې له درې لسيزو را وروسته ، يو ځل بيا د هيواد د اصيل فرهنگ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مينه پيدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو يو ځل بيا يې د رامنځته کولو هوډ ونه وشول . په دې لړ کې په پښتو څانگه کې همدغه فرهنگي مينه او تلو سه را تانده شوه او دهغو مضمونونو ياد بيارا تازه شو ، چې پخوا د دغې څانگې اصلي مضمونونه ول او په څانگه کې تدري سيدل . د دغه مضمونونو په ليکه کې د پښتو فولکلوريکو ادبياتو مضمون ، چې له نورو با اهميته آثارو سره توره ايره شوي و ، يو ځل بيا ماراټول او تاليف کړل ماچې په ۱۳۸۲ کال د نوموړي مضمون د تدريس چارې په غاړه واخيستې ، څانگې را نه وغوښتل خو د دغه مضمون د تدريس لپاره چې هيڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړانديزو مانه او دلور و زده کړو و زرات د انسجام د کميسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پيل کړ . د ليکول پاره يې ډېر او پوخوانې او اوسنيو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړ او ورسره کورو وکلي ته هم لارم او د فرهنگ د قيمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې . د دغه کتاب په ليکو کې ډيرو دو ستانو و س کړي او مرستې يې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دو ستانو او خوږو محصلانو چې له ماسره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پورنگم چې نومونه يې واخلم او کور وداني ورته ووايم . د څانگې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزيري ، سيار صاحب ، ي زال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقيال صاحب ، لورين صاحب ، اجمل خان ، استاد رفيق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زيار ، داکتر صاحب زيور او ډاکتر زرغوني زيور ، اخک صاحب ، د ادبياتو پوهنځي رئيس ښاغلي استاد کبير

نظامي او د نشراتو له رئيسې استاد ريحانې .. او د دري خانگې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، داکتر صاحب بنووال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکتر صاحب تنيوال ، د وترنري پوهنځي رئيس داگتې صاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني خانگې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکتر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکتر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنگه د شپې برخې د څلورم ټولگي خوږو محصيلينو وحيد الله جان ، رفيع الله جان او گران ورور خالد جان ، د ورځني برخې گرانو محصيلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرونورو درنو دوستانو په سر کې د پښتو خانگي د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل بناغلي صفي الله جان او په تيره د نشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، او انځورونود برابرولو او جوړلو په کار کې پوره مرستې او همکارۍ کړي ، ترې ډيره مننه کوم .

خو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيار و او تور تمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

تقریظ:

تحقیق و تفحص در زمینه مسایل فولکلوري و شناخت ، از مباحث بسیار مهم میباشد ، به دلیل اینکه بسیار از جوانب زنده گي انسانها در آفشار فولکلوري بازتاب یافته است از آن تاریخي که جورج فریز انگلیسي در قرن ۱۹ م به نوشتن کتاب شاخه طلایی (Golden bough) در راستاي موضوعات فولکلوري پرداخت و اهمیت این ساحه را ایضاح نمود تا امروز در کشورهای مختلف و در میان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولکلوري ، ترتیب و تنظیم آرشیف نمودن و سپس تحلیل و بررسی داشته های فولکلوري روبه تزاید است. در افغانسان توجه به گرد اوري اثار فولکلوري ، به بخصوص ضرب المثل از زمان امیر حبیب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل کارهای انجام شده در این زمینه در جریده سراج الاخبار افغانیه انتشار یافت این سعی و تلاش در توالی زمان ، پایای خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال کشور (سال ۱۹۱۹ م) کار در ساخت فرهنگی قوت یافت و در انجمن ادبی کابل به مسایل فولکلوري نیز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسی در این مورد تا سالهای ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ به گونه ابتدایی به پیش میرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخورد جدی تر علمی تر به موضوعات فولکلوري صورت گرفت و نتایج تحقیقات و امکان نظر محققان این ساحه در کنفرانسها ، سیمینارها ، کتابها و مجله ها و روزنامه انعکاس یافت. نظر به اهمیت این بخش فرهنگ ، مضمون فولکلوري شناسی در بعضی از دیپارتمنت های چند پوهنځي پوهنتون کابل و بعضی از پوهنتون های ولایات ، تدریس میشود. به اساس یک ضرورت مبرم درسی ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد دیپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبیات پوهنتون کابل ، به تجریر کتاب درسی «پښتو فولکلوريک ادبیات»

پرداخته است این کتاب علاوه بر مقدمه ، هدف و اهمیت مضمون پس منظر مضمون ، دارای شش فصل و نتیجه ، اصطلاحات ، پیشنهاد و ماخذ میباشد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقیق مطابق به معیار های کتب درسي در مقیاس پوهنتونها مورد تحلیل قرار داده و در پایان مطالب هر فصل پرسشهایی را مطرح کرده است. در این کتاب بر علاوه توضیح لغات و اصطلاحات مربوط به فولکلور ، طریق و روشهای جمع اوري مواد فولکلوري مشخص گردیده است هم چنان انواع ادبي فولکلوري را به صورت جداگانه به بررسی گرفته ماهیت هر کدام را با چگونه گي ارزشمندی ان در گمچیمخ ائبیان فولکلوري ایضاح نموده از هر کدام نمونه های ذکر کرده و به تشریح چاپ و تبیین انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم برای ارتقای موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم

تقریظ:

کتاب درسي (پښتو فولکلوريک ادبیات) که براساس پلان مطروحه درسي دپيارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفيع به رتبه عملي پوهنوال تاليف و تدوين شده است از مضامين اساسي دپيارتمنت ميباشد ، چه ادبیات فولکلوريک یک بخش مهمي از ادبیات جامعه را احتوا کرده معرف حقيقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم ميباشد .

ادبیات فولکلوريک از لحاظ قدامت بر ادبیات تحرير و از اينکه حقيقت دانش نخستين افراد جامعه را دارد و نیز از انجايي که ادبیات فولکلوريک از تاريخ و فرهنگ ديرينه اجتماع نماينده گي کرده یک بخش ارزنده ميراث فرهنگي را تشکيل داده است در زمينه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گوناگون ، تحقيقات تاريخي و فرهنگي را ياري ميرساند ، مردم شناسي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبیات فولکلوريک پښتو که تاريخي کهن داشته و داراي غنامندي خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ويژه يي را ايجاب ميکند .

محترم پوهندوي زغم در زمينه ادبیات فولکلوريک پښتو تحقيقات دقيق و ارزشمندي را انجام داده مواد دخول درسي را در همه ساحه هاي ادبیات فولکلوريک پښتو فراهم آورده است ، موضوع در موضوعات مختلف مربوط به فولکلور از قبيل تعريف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور و کلتور ، ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهميت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوريک و عرصه هاي مطالعه ادبیات فولکلوريک به حد کافي تحقيق کرده بالنوبه در پيرامون ادبیات فولکلوريک پښتو و مشخصات ان ، مقوله هاي ادبیات فولکلوريک پښتو ، ادبیات منظوم و منشور فولکلوريک پښتو تحقيقات جامع و بررسي انجام داده است ، و اين همه در معرفي و شناخت ادبیات فولکلوريک پښتو بسنده و کافي است ، از انجايي که لارمه یک کتاب درسي است اين اثر در پايان هر بخش

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمینه را هم احتوا کرده شرایط یک کتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا که اين اثر علاوه از استفاده به حيث مواد درسي براي ساير علاقمندان اين رشتهء ادبيات منبع خوبي بوده ميتواند چون محترم پوهندوي احمد شاه زغم در کار تحقيق و ندوين اين اثر خوب موفق بوده و وي يکي از ضرورتهاي ديپارتمنت را در بخش تهيه مواد درسي بر آورده ساخته است مستحق ترفيع به رتبه علمي پوهنوال ميباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در کار تدريس بلکه هم چنان استفادهء عام از ان ميسر ميگردد ، به اميد موفقيتهاي بيشتر نگارنده در پژوهشهاي ايندهء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسين يمين

تقریظ:

د درسي کتابونو ليکل د ځانگي يو اهم ضرورت دي خوله نيکمرغه اوس د ځانگي استادانو دغه ضرورت ته خپله ډيره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو ليکلو ته يې مټې را نغاړلي دي خو دغسي ستونزې د پاي ټکي کيږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د ځانگي يو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهيسې يې دغه مضمون په برياليتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې يې کره او ښه پاڅه مواد د دغه درسي کتاب د ليکلو په اړوند د خپل څو کلن تدريس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس يې د يو درسي کتاب په توگه خپلو زده کوونکو او نورو مينه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د يوې جامع سريزې ، شپږو څپرکو ، پايلې ، وړانديزونو او دکړه ماخذونوڅخه په گټې اخستينې سره د زده کوونکو او درنو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانگړتيا دا ده ، چې د درسي کتاب ليکنې ټول معيارونه په نظر کې نيول شوي دي ، په دې معني ، چې ليکوال د هر څپرکي په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډيز راوړي دي او په پاي کې يې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب ليکني يوه مهمه برخه تشکيلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د ليکلو مبارکي وایم او د لوی څښتن څخه ده ته د لږياتو علمي اوادبي برياليتوبونو هيله کوم . څرنگه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالۍ علمي رتبې د لوړيدو لپاره کانديد کړي دي زه دپوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړيدو لپاره د نورو شرايطو په نظر کې نيولو سره دغه اثر کافي او پشپړ گڼم او د پوهنتون د خپرونو له رياست څخه په درنښت هيله کوم ، چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زيور ښکلي کړي .

په درنښت

پوهاند محمد صابر خویشکي

د پښتو ځانگې استاد

ارزونه:

د پوهاندوی احمد شاه زغم (د پښتو فولکلوري ادبيات) یوهنیز او خپرنیز اثر مې سر تر پایه وکوت او وارز او په دغه اثر کې اړوند سکالو (موضوع) ښه تراخپړل شوې او د خپړندود (میتودولوژي) ټول اړخونه او اړونه پکې سمبال شوي او یو لړ نوي ټکي پکې ګټه اخیستل شوي، چه د کتاب په پای کې ښوول شوي دي. استاد احمد شاه زغم ډیر هڅه کړې دي، چي دغه اثر د یو درسي کتاب په توګه له تیوريکي پوله ښه ترا وڅیړي او چمتو کاندې، د وګني او ګرني (عامیانه او شفاهي). په بله وینا، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) یې رڼا واچوي او ډلبندي یې کړې او له تدریسي آرونو (اصولو) سره سم یې واوډي او ترتیب یې کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو بڼتګرانه او ګټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبې ته دلوریدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازياتو بریو او بریا و وپه هیله یم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

سريزه ۵: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول د ټولنو د عامو وگړو د طبيعت پېژندنه ده. په ځانگړي ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د گڼو ولسونو پراخ دوډونه او ولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي، د دې ولس ستره شتمني گڼل کېږي، د دې لپاره چې فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل، راټولول، ځاي پر ځاي کول يو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوريک ادبيات کتاب، چې ماوس برابر کړي دي، د دې څانگي تدريسي کتاب دي، چې د څانگي د اړتيا له مخي برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څير کي لري، چې په هر څير کي کې اړوندې موضوع گانې په لنډه او کره ډول تشرېح شوي او په هر فصل کې لنډيز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب ليکنې په علمي او تدريسي معيارنو سره سم وليکم او د څانگي تدريسي ستونزې حل کړم.

فولکلور انگليسي کلمه ده چې په ۱۸۴۲م کال w.J-thoms لومړی ځل لپار وکاروله، له هغه اډواو له هغه وروسته په نورو اروپايي او آسياني هيواد اوله هغه رواسره سم په پښتو ادب کې هم استعمال شوه.

فولکلورته يه پښتو ژبه کې (ولسی پوهه)، پرته درعجیکی کی ورته (خلیقات)، په فارسی - دری کی د (فرهنگ مردم) او په نورو ژبو کی نور نومونه ورته اخستیل شوی دی.

لومړي څپرکي

پښتو فولکلوريک ادبيات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت يا کلچر (Culture) يا فرهنگ د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو د کلتور پورې (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرگند يږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلدتيا ولرو . کلتور يا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل يو مجموعي پانگه ده ، چې د انساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندي شوه ده . د کلتور په دې لويه تاريخي مجموعه کې لاندې اجزاي شاملې دي :

۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن او تهذيب (Civilization) ۳- روايات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم ، تربيت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقيات ، علوم او فنون ، موسيقي ، نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې د ولسي ژوند د هراړخ سره متعلق عمل چې د تاريخي دوره له ابتدا نه وروسته راپدې خوا روان دی ، د کلتور يا ثقافت په دايره کې شمارلي شي» (۲،۵:۲۴) فولکلور پخپله د کلتور يو توک (جز) دي . د کولتور جاج (مفهوم) بيخي ارت او هراړخيز دي ، سيمه ايز کيداشي ، مگر کلتور کله - کله د يو هيواد له پولو هم وراوړي . که دلته ځينې ترمينو لوژيکي توپيرونه هم په پام کې ونيسو ، بيا هم په هيڅ ډول فولکلور د کولتور له ډگره وتلاي نشي ، سره له دې که فولکلور په يوه الواک (نظر) يواځې په وگړني ادب ، دود و دستور پورې تړلی هم وگڼو ، کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتور د يوې ټولنې ټوله مادي او معنوي شتمني رانغاړې ، په کلتور کې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي . همدارنگه

د کلتور اغيزې د ژوند په بيلا بيلو برخو او اړخونه کې کوي او ځلونه ډاگيزه دي ، له همدې امله ده چې د کلتور څېړنه او په هغه پوهيدل په هرې ټولنه کې ځانته ارزښت پيدا کوي. د يوليکوال خبره:

کلتور د يوې ټولنې عمومي کره وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې ، او سلوک راچاپيروي او فولکلور د يوې ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده ، اوله کولتور سره په اړيکه کې دی.» (۱:۲۱).

داسې هم وييلې شوي چې کولتور د انساني ټولنې د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند يوه پراخه برخه پايه بله وينا:

کولتور د کل او فولکلور په کې ، د ستر جز مثال لري ، ټولنې فولکلوري پديدې د يوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيربنده او د کلتور جز دي او يوله بله سره نه شلبيدونکي دي. د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونو د تاريخي بهير مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنيزو او قبيلوي روابطو او نورو اړخونو ښه رڼا اچوي. کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د يوه بڼې ټولو گڼوونو او بوټو ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼې کې د خاصو ، خاصو و نو او ځانگړو گلانو او بوټو ننداره ده. کلتور د يو هيواد ، ملت او ټولنې د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرگندوي ، يعنې د هغو خلکو چې په يوه ملت پورې اړوند دي د اروايوهنې ښه بيلگه کېداسي ، د ساري په ډول د پښتو ميلمه پالنه د دوي د عام کولتور نماينده گي کوي ټولي معنوي او مادي شتمنۍ د کلتور په دايره کې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لويې نړۍ په غيږ کې د انسان د کرامت او لوړتيا درجه د هغو په کلتور کې نغښتې و بولو نو دا خبره د دې معني لري چې يوه ټولنه په ثقافت او کلتور ژوندی ده او ژوندی به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت يو دروند او په زړه پورې اړخ دی

د يو ملت ثقافت تر ډيرې اندازې پورې دهغه له فولکلور څخه ښه څرگند بريي فولکلور د ملت تير ژوند پر بيلا بيلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په گوته کوي (۱۰:۸۳)

د فولکلور له کلمې سره بلدتيا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحيې سره آشنائي بيا بل مفهوم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډيرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو يوه پيړۍ کيږي چې مروج شوې ده اما د ولسي ژوند اهميت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او يا ولسي توب په برخه کې ځيني نظريات راواخلو گڼ شمير پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هيواد له تاريخ نه د دغو هيوادنو فولکلور ډير مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هيواد و تاريخ ياد نورو په لاس کښل شوي دي او يا د کوم ځانگړي غرض له مخې ليکل شوي دي.

پوهان دا خبره هم ورسره عبرگوي چې که تاريخ د يوه ملت يا د يوې ټولنې د موجوديت يوازې سطحي او قشري پته رانښيي. نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشتا کوي او د خلکو مفکورې، جذبات او آرزوگانې پکې منعکس کيږي.

۱- که يو ملت د خلکو د ژوند بهير ته ښه چمتو شو په زغرده ويلاى شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت د خلکو په ژوند کې آن تر ديني مناسکولیک لوست او تاريخ مخينه لري، مثال په ډول د عربو د جاهليت په دوره او يا زموږ د هيواد د خلکو تر مسلمانيدو د مخه د هغو يا دغو هيواد و خلک د يولي عنعوي موازينو درلودونکي و، دوي ټولو د عنعنوي، ولسي نرخونو او روايتونو له مخې سره ژوند کاوه، عقيدې او باورونه يې درلودل ځکه وايو چې ولسي نرخ، ولسي عنعني يا په جامع ډول فولکلور د يوې ټولنې د ژوند هنداره ده، داسې هنداره چې د هماغه ټولنې د خلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس شوي وي.

۲- پرهان دا هم زياتوي، که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې ټولنې د خلکو په افکارو، عقايدو، انگيرنو او پدې برسیره د هغې ټولنې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې په فولکلور کې ژوره اړه راڅرخيزه مطالعه وکړي. د يوې ټولنې او يا يو ولس د

فولکلور له مطالعې پرته دهغې ټولنې او ولس د پیژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري.

۳- له پورته یادونو څخه زموږ مطلب دا دی چې ، په فولکلور او ولسي توب کې د ژوند اصلي روحیه نغښتې ده .

۴- څرنگه چې د فولکلور زیاته برخه ولسي یا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپیروي . شپلر او سپنسر عقیده درلوده چې د هنر انگیزه د لوبو له انگیزې څخه را پیدا شوې ده او د نړۍ ستر ادب پوه ماکسیم گورکي (Maxim Gorki) به ویل د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی . حتی د لرغوني یونان ، د عربو او د ختیځ د گڼ شمیر هیواد ډیر و سترو لیکوالو آثار په فولکلور بڼا شوي دي . د فارسي - دري ادبیاتو د ادب ځلانده ستوری ابوالقاسم فردوسي نړیوال شهکار شهنامه د فولکلور یک داستان ښه لري همدارنگه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰-۱۰۲۲) ډیر ښه ادبي شهکار د ستار نامه هم یو له مهمو پښتو فولکلوریکو اثارو څخه گڼلې شوی ده چې د ښتون ولس د طبیعت ځلانده هنداره گڼل کېدای شي .

۸- د دې لپاره چې نن ورځ د فولکلوریکو څېړنو ساحه یوازې د هنر او ادبیاتو په برخه کې نه محدودیږي او له دې څخه ډیره جامع ده چې اساطیر ، افسانې ، منظومې ، کیسې ، متلونه ، گډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات ، کرکې او کرښې ، انگیرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه ، رسم او رواجونه ، ولسي فواین ، ټولنیزې لارې چارې ، نجوم ، کلیوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولنې په اتنوگرافیکي ( ) * جوړښت پورې اړه پیدا کوي ، خو له فولکلور سره یې له ارگانیک پېوند او تړاو څخه سترگې نشو پټولای .

اتنوگرافۍ:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په رښتني معني ځان پوه کړي باید د دهغې یادې ټولنې اتنیکي (قومي) ځانگړی هم هیږي نه کړي نو د دغو دواړو کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولنې سسمه پیژندنه ممکنه ده .

۷- ټولنيز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او يا د يوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت خپري په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولنې بې برباد کړه) او يا په بله وينا د زمانې له تو فانونو او سيلابونو مو. ژغورلي وي او له خاورو سره خاورې شوي نه وي، نو فولکلور پوهانو ته بويه چې تروسه وسه پورې دغو معنوي ټولنيزو ارزښتونو ته ځانگړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له گردودونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند وربښي، ثبت يې کړي، تحليل او سره را ټوله يې کړي.

۸- په ټولنه برلاسي رژيمونه او اړوندې ټولنې، په هيوادونو باندې مسلط او برلاسي رژيمونه او حکومتونه د ولسي پانگې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغيزمن گامونه پورته کولای شي بايد وخت تر وخته فرهنگي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولني + روښان فکره پښت او آن نړيوالې فرهنگ پالې ټولنې دا کار خپله دنده و بولي او د فرهنگي ميراثونو په راټولولو او بيا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پياوړتيا او کمزوري اقتصادي کمزورتياوې د هيوادونو د فرهنگي ميراثونو د لوټونې يو بل لوي عامل کيدای شي د بيلگې په توگه زموږ په هيواد کې چې داڅو کلونو تار زموږ د اصلي فرهنگ خوندي کولو ته يې زيان رسولي دي.

نه يوازي دا چې زموږ د ټولني مادي خواوې يې زيانمنې کړي. بلکې زموږ د ملت ټولې معنوي نښيگنې يې له خاورو سره خاوري کړي دي نو لارمه ده، دولتي مقامونو او فرهنگي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترگه ونه گوري او په خوندي کولو کې يې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنگي موسسو اغيزي او شتون: د ملتونو فرهنگ د ساتنې، راټولولو او خوندي کولو يوه بله ستره او غوره وسيله ده چې، فرهنگي مؤسسې - د فرهنگ وزارت او اړوند ارگانونه لاس سره يو کړي، څو په دغه برخه کې گډه اوږده پلانونه جوړ او بيا د فرهنگ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرگنو په لور ورشي او د خلکو له منځ څخه دهغوي د آر او اصيل ولسي دود او دستور

راتولونه پیل کړي. لنډه دا چې ، فولکلور پیژندنه د فولکلور په تیوريکو اړخونو رڼا اچوي او له فولکلور ټولنې او فولکلور خوندي کولو سره توپیر لري. فولکلور پیژندنه ، د فولکلور په برخه کې هراړخیزه څیړنه او پلټنه ده .

۳- فولکلور په لغت کې :

فولکلور یا فولکلور انگریزي کلمه ده اصلاً په انگریزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داگست میاشت په خپل یو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته یې د (فولکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . یعنی دا چې (ل) په عاریتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره یو شوي دی ، اصل یې فولکلور (Foklore) دی . څرنگه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د یوه انگریز له خوا په انگریزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انگریزي کلمه گڼله کیږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دوو وټو کونو څخه جوړ شوي دی : (فولک) او (لور) (۴۵- ۱۷ ، ۱۸ ، ۳۸)

فولک (Folk) یا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولني مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي ، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وایي په ټولیزه (مجموعي) توگه ، فولکلور داسې تعرفولای شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهې) څخه عبارت دی . په انگریزي ژبه کې د (Folk) د کلمې (ل) (L) نه تلفظ کیږي ، په خپله انگریزان د فولک (Folk) د کلمې سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توگه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي ریښتني ، سیر او حرکت ته هم ویل کیږي یا په بله وینا د هر ملت تکاملي ریښې له فولکلوره پیلېږي . په (پښتني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د یوې انگلیسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پیژندنې په مانا راغلي او د نیکونو عقایدو ، د اجدادو درسم افسانې ، عقایدو او عنعناتو د څیړلو معني ترې اخیستله کیږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

نوم يو اروپايي (؟) پوه په ۱۸۸۵ م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)

د بلخ پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دري خانگي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزین مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنایات) د الف او ب مخونو کې ځینې نظریان د فولکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډيز يې داسې راوړو :

زموږ د ملت د لرغوني فرهنگ يوه سمسوره خانگه (فولکلور) دي دغه کلمه فرانسوی ريښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، يعنې د پيرگنو د پوهي په مانادۍ ، يا په بله وينا د يو ملت عقيدو ، افکارو ، کيسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدايي هنرونه فولکلور وايي (۱۶) د (الف) .

په پورته ليکنه کې د (فولکلور) د کلمې د رامنځته کوونکي ، استعمال کوونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په گوته شوي چې د فولکلور ريښه د فرانسوي ژبي د کومي کلمې له ريښې راوتې ده ؟

خوچي کله سړي د ادب او بيا فولکلور په برخه کې مطالعه او پلټني کوي نو سړي ته پته لگيږي چې د فولکلور د کلمې رواجيدل او استعمال د نولسمې پيړي په لومړي نيمايي ې پيل شوي دي. که څه هم فولکلوريکي څيړني او راټولونې خو په اوولسمه پيړي کې په سيستماتيکه او منظمه توگه پيل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ايبري په ۱۶۸۰ م کال پيل کړ او د خپل وخت زيات شمير خرافات او دودونه يې وليکل او دهنري بورن د کتاب په نامه يې چاپ کړل او دې کتاب کې يې د انگلستان د بزگرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دايبري په نظر ډير ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شي . له دې راوړوسته جان براند John Brand او نورو د فولکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنگه ويل شوي چې په نولسمه پيړۍ کې جرمني پوهانو يا کوب Yakub گريم Greem او د ده - ورور ويلهيلم گريم W.Hilum Green د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړي او له دوي را وروسته انگريزي پوه تامس رايت Riut Thoms په خپل اثر د (ادبي نوښت) کې د نکلونو د اغيزې موضوع و څيړله (۹۳ : ۲۱۲)

له دې امله فولکلور يا فولکلور * انگرېزي کلمه ده چې د لومړي ځل لپاره W.J.Thoms په خپل يو ليک کې چې د Ambroise-Merton نامه يې ليکلي وه استعمال کړه .

د فولکلور د اصطلاح د وضع کونکي په باب دغه معلومات له (بريتانیکا انسايکلوبيډيا) ۱۹۷۰ م امريکانا انسايکلوبيډيا ۱۹۶۱ م ، بریتانیکا دايره المعارف کې په تائيدې ډول راغلي دي . خو يوازي په لږ تفاوت چې په يوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي * په فولکلور انسايکلوبيډيا کې د فولکلور (Folklore) له کلمې سره (ل) راغلي دي . او همدارنگه په نورو معتبرو منابعو کې ، که چېرې (ل) ورسره استعمال شي يا نه ، پروا نه لري . ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثارو (بف کور) او په تيره بيا (نوشته هاي پراگنده) کې وايي چې ، فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ م کال فرانسوي (امبرواز مورتن) استعمال کړه . بریتانیکا انسايکلوبيډيا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د تپامس مستعار نوم دی خود د هيبنشيا (تعجب) خبره دا ده چې انگرېزي څنگه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډيرو معلوماتو لپاره وگورئ (۸۸-۱۲۸)

خدا بښلی ابراهيم عطايي په خپله يوه مقاله کې څرگندوي په ۱۸۴۰ م کال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او يو آلماني فولکلوريست د گريم په نامه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نوم کيښود او له دغه وخته په انگلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقليد شو (۶۷ : ۱۲۳) له څيرنو څخه داسې ښکاري د لومړي ځل لپاره دغه کلمه W.J.Thomas استعمال کړي وي . فولک د خلکو او لور د پوهې په معنا راځي او فولکلود خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني يوه داسې هستي ده چې د ټولنې د انسانانو تر منځ د تاريخ په اوږد وکې په شعوري او غير شعوري ډول را منځته کيږي او وده مومي . د يوې ټولنې د انسانانو تر منځه د کلتوري اړيکو پراختيا او راتلونکو نسلونو ته د همدغو هنرونو

راغزیدنه د ټولنې د کلتور پورې بنسټي او یا په بله وینا د ټولنې د انسانانو کلچر انټروپولوجي Cultural Anthorpolgy د لوړ تیا سطحه په فولکلور پورې تړلي گڼل کیږي، ځکه په کلتوري انسان پیژندنې (کلچرل انټروپولوجي) کې فولکلور بیا د اجتماعي ژوندانه څرنگوالي (کیفیت) او مظاهر په موږ پیژني او د انسان پوهنې په لار کې دا یو مېرم احتیاج دی چې موږ دخپلي یا بلې ټولنې حالات په قدیمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶-۵۱) فولکلور پیژندنه، اجتماع پیژندنه ده. په فولکلور کې نه یوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي، بلکې دهغه په واسطه د ټولنې د افرادو د افکارو، معتقداتو، امیالو او غوښتنو څخه د دوي د اجتماعي تاریخ مبادي معلومولای شو.

په فولکلور پوهیدنه، په اجتماع پوهنه ده، په فولکلور پوهیدل د ټولنې او اجتماع سره نږدې کیدل دي. فولکلور پوهنه د ټولنپیژندنې یو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کیدای شي. په فولکلور پوهیدنه د ټولنپیژندنې یو ضروري اصل پوره کیږي. دا کار موږ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار موږ هغه وخت ښه تر سره کولای شو، چې د ټاکلې ټولنې په فولکلور کې خبرنه وکړو. په فولکلور پیژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولنې شفاهي کیسې راوپلټو ځکه کیسو کې د تیرو خلکو او اجتماع یوه ستره خزانه پرته ده. له بلې خوا د اجتماع د تاریخ د غوره تحقیق په لاره کې، فولکلور یوه ډیره ښه وسیله کیدلای شي. فولکلور د تیرو خلکو او ټولنې هغه قیافه ویني، چې د اجتماعي تاریخ دیلا بیلو تاریخي دورو د فوق العاده علامو او نښو حکم لري. آن د ټولنیز تاریخ څیړونکي دې ته اړتیا لري، چې په پروني نړۍ کې د ده ترڅیړنې لاندې ټولنې څرنگه حقوقي او جزایي احکام در لودل او ترد غوا حکامو لاندې د ټولنې خلکو څرنگه تفکر او ترخپل منع څه ډول روابط در لودل، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو خپریدل یوه څیړونکۍ ته دا قضاوت وربښي، چې د هغو د اجتماعي تاریخ مر حله پرې وټاکي. یعنې فولکلور د تیرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم راملومولای شي. د مثال په ډول د (وحشت) یا له اسلام څخه د مخه دورو په تاریخ پوهیدنه د هغو دورو د کلتور او فولکلور پیژندنه را په گوتو کوي. د هغه دورې د انسانانو د لومړنۍ کلتور ریښې احتوا کوي، له همدې امله یې پیژندنې ته احتیاج احساسیږي، چې د

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهيدنه د تاريخ کره والي هم دی. د لومړنيو يا مخکنيو دورو انساني ټولنو، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقايد، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهيدنه دا غواړي، چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو. لنډه دا چې د فولکلور په تعريف کې اساسي مقولي داسې وړاندې کولای شو. (لرغوني، عوام او عنعنه) د غودرو مقولوله ارگانیک ترکیب څخه داسې تعريف لاسته راځي: فولکلور د عوامو خلکو هغو عنعنوته ويل کيږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت د تمتد او لويو هغو، عقايد او چلن بيلگو سره يوڅه توپير ولري)) پايه بله وينا: فولکلور د عوامو خلکو هغه لرغوني عنعنې او دودونه دي، چې د تاريخ په اوږدو کې له نورو نسلونو څخه راپاتې دي، فولکلور د عوامو خلکو پر هغو عنعنو عقايد و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعايرودلات کوي چې له ځنډنيو وختونو څخه تراوسه موندل شوي دي. يا اصطلاحاً فولکلور د عوامو خلکو، ياديو ملت يا يوقوم او يايونژاد په نظر د هغو حقايقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانگه گڼل کيږي او د ژوند او جهان په باب د دوی فکر، عقیده، معلومات، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی. ديو ملت يايومليت او يا د يوهيواد په فولکلور کې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي. ديوې ټولنې فلکلور موندل شوي د هغوی دپلرونو، نیکو او اجدادو کلتوري نورمونه او ټولنيز ارزښتونه بيا نوي او د هغوی له کلتوري معيارونو او هدفونو سره موافقه کوي. په همدې توگه فولکلور انسانانو ته لازمنوونه کوي، ژوند ته يې معنا ورکوي او د حرکت سمت يې ټاکي. د سويس نامتور وحيات پوه کارل گوستاف يونگ (Carl Gustave Yang) (۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وايي: موندل شوي ديوي ټولنې د فولکلور په باب بې پروايي ونه کړ او د چټکتيا په نظرونه ونه گورو، ځکه د نورو ارزښتونو له څنگه يې يو سترا زښت دادی چې د روحي تحليل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه، ټولنيز شعور او د ژوند معنی او مفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځور زموږ د هيواد د کلتوري لرغونپوهنې يوه برخه ده. د لوگرولايت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونې پښت: ۲۷ مخ)

د فولکلور د راټولولو اړتیاوې :

که چیرې د بشري ژوند په ټولو را ز ونو پوه شو باید ولسي پانگې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور - دننه کړو. د مثال په توگه : که یوازې پښتو لنډۍ مطالعه شي نو نه یواځې د پښتون ملت طبیعت ، بلکې د بشري منوعیت ښېگڼې به ورکې پیدا شي ، لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه گۍ نشته زما همزولي زانگوگانې زنگوینه
پیزوان دې میاشت ، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفی شیبې دباران دینه ،
له دې امله دولسي پانگې خوندي کول دهرملت لپاره ضروري دي ځکه نو
فولکلور په عمومي ډول او په ځانگړي توگه ، زموږ د پښتني ټولني د خلکو د
ادب او ژوند د ټولو اړخونو پو عمومي جاج خرگندونکې معنوي هستي ده . یا
دغه جاج او د عمومي حالت ننداره په څولنډ یو او متلونو کې رابر سیره کړو :
۱- متلونه :

د زورورو او به په پیچومي خيږي .
او به ډانگ نه بیلیري .
ږیره زما واک یې د ملا .
پښه له خپل نیمڅي (لمڅې) سره و غزوه .
توره سره ښه ده ، خو نه د ورور په وینو .
ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .
۲- لنډۍ :

باور مې نشي چي به روغ شم
زه د کمکي پیکي شمال وهلی یمه
باور مې نه شي چې به روغ شم
زه د جانان روغې راستۍ وهلی یمه
په مور مې پټه جرگه وکړه
پلار مې ناداردی ما سودي ته ورکوبنه (۵۵: ۲۴)

پورته متلونه او لنډۍ له دریا ب څخه د یو ټکي د راپورته کولو ما نا لری په دغه متلونو او لنډیو کې رموز د ټولنې د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې گورو چې .

۱- د ولس په طبیعت پوهېدل دي .

۲- د ولس د خیال ساتنه ، په کې کیږي .

۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې او مینې په کې ښکاري .

۴- په فولکلور پوهیدنه په قومي طبیعتونو باندې پوهیدنه ده .

۵- د هغوي په ذوقونو پوهیدل دي .

۶- د ولسي پانگې ساتنه ده .

۷- د ټولنیزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کیدل په فولکلور پورې اړه .

۸- د تیرو نسلونو طبیعت ورکې انځورېدلي شي .

۹- د ولسي ذهنیت او تخلیقي فکر اهمیت په کې څرگندیږي .

که چیرې د فولکلور هر اړخیز اهمیت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتیا احساسوو چې باید د خپلي ټولنې فولکلور خوندي کړو .

د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنیت او تخلیقي فکر اهمیت موږ ته څرگندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ایجادول او بیا دهغو راټولول ،

زموږ د خلکو د دود ، دستور او عنعني ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعني

لیکل د فولکلور په حیث د هغې ارزښت او فولکلور ته زیان نه رسوي او حتي

گټه یې لاداده چې ولیکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کیږي ، له مرغه

ساتل کیږي او نورو کلتورونه ته یې انتقال هم آسانېږي .

شکل (۸)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بیا دهغه خوندي کول یو تاریخي رسالت دی او د خپل هیواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري د فولکلور د راټولولو لارې چارې ډیرې او له ځینو حالتو کې هغه راټول محدودیت هم پیدا کوي ، خو موږ به دهغه د راټول تر ټولې گټورې او اسانه لارې - چارې ولټو او پیشنهاد به یې کړو .

الف- څرنگه چې فولکلور د خلکو د او لسونو مامل دی ، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوريکه شتمنې له خلکو او ولسونو کې پیدا کیږي او په خپله ورسونه دهغه (فولکلور) د ساتنې لپړد او ضبط تر ټولو ښه وسیله ده او د یو لیکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بیا له ټولو کلتورونو لا یر غني دی اروپایان چې د پښتو نخواستیموته راغلل ، نو هک بحران پاتې شول او دغه غني فولکلور او شتمن کلتور ته گوته په غاښ شول ځینو پې سندروته ، ځینو متلونو ،

ځينو کيسو و نورو دغه ډول موادو راتولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنگ کې يې د پښتو د فولکلور ځينې خوا وې هم راتولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلي ژبې پر مختيا ته متوجه شول ، نو يې د نورو کارونو تر څنگه د فولکلور ټولولو ته هم هڅه وکړو ، نو څرنگه گې خلک د فولکلور ليردونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنيز دريځ له مهې توپير لري مثلاً مشران او سپين ږيري د لنډو کيسو متلونو او اخلاقي افکارو لرونکي او ليردونکي (حاملين) دي د پورته خبرو پر بنياد په ټولنه کې سپين ږيرې او مشران د فولکلور د ليرېد او خوندي کولو او راتولو بنه وسيله کېدای شي .

ب - د فولکلور د ساتنې او ليرېد بله گټوره وسيله ماشومان هم کيدای شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کيسو ، چستانونو (کيسې) په راتولولو او ضبط کې ترې استفاده کيدای شي . د دغو ترانو او کيسو د ضبط او ثبتولو غوره ځاي دهغو د لوبو ځاي دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کيدای شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راتول شي .

ج - د فولکلوري او کلتوري ميراثونو د ضبطولو او راتولولو يوه بله ستره منبع او مرجع په کليو او بانډو کې بنځمنې هم کيدای شي ، دوی د فولکلوري مواد په ساتلو او راتولو کې گټور توب لرلی شي د مثال په ډول بنځو ته د ماشومانو دويده کولو ، دسندرو ويلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ويلو لارې چارې ورايادې وي همدارنگه په مروجو دودونو بڼې پوهيږي که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زموږ پښتني دود د دې اجازه نه لري چې دنارينه و وفوکلور يوهانو لپاره د بنځمنو منځته دوړتگ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زموږ لوستي (باسواده) خوښدې او لونيې و هڅيږي چې فولکلوري مواد راتول کړي په کليو او بانډو کې دخلکو جرگې ، ناستې ، ولايې او مرکې هم د فولکلوري موادو د راتولو زمينې او لارې چارې برابر وي ، که څه هم زموږ په هيواد (افغانستان) کې تيره بيا په پښتني سيود کې دغه کار اوس يی کليوالي اصلي هويت له لاسه ورکړي په دی ځکه د درې لسيزو په اوږدو کې خلک له خپلو اصلي سيمو څخه بې ځايه شوي دي او نورو هيوادو او سيموته مهاجر شوي دي . څو بيا هم ځينې خاص سپين

بريږي خلک شته چې د قبايلو او کليوالو ځيني ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبيلې پريکړې او حتی د هغې بلې قبيلې طبيعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زړو ښځو څخه ډېره مرسته غوښتلې شو ،

د - د خصوصي او ولسي سندرو د ضبط له لاري کيدای شي د نظرو سيمې يا سيموته لاره شو ، لومړي د اوده او يا دنورو کلتوري دودونو د ځای ننداره وکړو . هلته کليوال ذوقيان ، شاعران ، سندربولي او توکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقيان د ولسي سندرو ، سروکو ، توکو ، چاربيتو ، کيسو او ... ښه زير مه گڼل کيږي ، بايد له دوي سره د فولکلوريست له خوا اړيکي پيدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .

- د فولکلوري مواريثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډيرې اندازې په څيړونکي پورې اړه لري دی بايد پدې يوه شي ، چې په کوم ځاي کې کار کولای شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولای شي ، ځکه په نا اشنا سيمو کې کار کول يو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکی په يوه نا اشنا سيمه کې پرته له پيژند کار بيل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پوري کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سيمو کې به ستونزې ورته پيدا کيږي . د دې لپاره چې دی دهغي نا بلدي سمي د خلکو په طبيعت او بيا دودو دستور نه پوهيږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهيدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چې يو څوک په تا بلدي کې په شفتلو کې واښه وکړي او بيا به دهمغي سيمي خلک ورته وای په شفتلو کې چې واښه کوي دا دی هم چل دی !! او که چيرې فولکلوريست په سيمه کې بلد تيا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنگه له خلکو سره برخورد وکړي .

و- فولکلور مواريث بايد داسې ضبط شي ، چې د هغو ځانگړ په پام کې ونيول شي . فولکلوريست بايد لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصاً د هغو ولسي خبري ، روايات په خورا دقت او پاملرنې سره واوروی چې په ولس کې د اعتبار خاوندی او نورې خبرو ته غوږ ږدی . د منظوم فولکلور په برخه کې بايد وويل شي چې د امکان تر حده بايد هغه ثبت شي او که دا زمينه برابر نه شوه نو لومړي بايد د نقل کونکي له خولې څخه وليکل شي او که ويل کيږي د ليکل شوی منبع سره دی پر تله شي ځکه نقلونکی يوازی د وينگ په وخت کې دنظم

ټولې ځانگړنې وايي . د (فرهنگ مردم) مجله کې د فولکلوري يديدو د ثبت لپاره لاندې ټکي د ارزښت وړبلل شوي دي .

- ۱- کله ، په کوم ځاي کې د چاله خوا ثبت او يا وليکل شو ؟
- ۲- د کوشې نوم ، ناحیه ، کلي ، ولسوالي يا ولايت ؟
- ۳- ورځ ، مياشت ، او د ثبت کال بايد وليکل شي ؟
- ۴- نوم ، کورنۍ نوم ، تخلص ، سن ، کار ، ژبه او دراوي نوې ځانگړنې په دقيقه توگه ثبتول ؟

۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟

۶- دراوي د زده کړې سطحه کومي اندازی پوره ده ؟

۷- چيری زيږدلي دی ؟

۸- راوی هنرمند او په خبره يوه دی او کنه ؟

۹- روايت او کيسه يی چيري اوريدلی ده ؟

۱۰- له کومې زمانې يا وخت راهسي يی دا کار پيل کړي دی ؟

۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځايونو کې په وينگ پيل کوي ؟

فولکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول- ډول معني لری .

په ځينو پښتني سيمو کې مرکه د تړون د منلو په باره کی جوړېږي ، مرکه د نجلۍ د غوښتلو جرگې ته هم ويل کېږي ، په ځينو پښتني سيمو کې د ديالوگ په معني هم کارول شوی ، خو په روستيو وختونو کې مرکه مصاحبي او له يو چا او ډيرو سره مخامخ خبروته ويل کېږي چې د يوه ټاکلي هدف په رڼا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډيرو کسانو سره کېږي (۴۳ : ۱۰۳)

مرکه د ژورناليزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د يوې ټولنې ټوله مادي او معنوي شتمنۍ رانغاړي . کلتور د يوې ټولنې عمومي کره وړه اعمال ، مهارتونه غځيدلي اوسلوک راجا پيروي او فولکلور د يوې ټولنې د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړيکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د سترې برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پديدې د يوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زېږنده دي او يو له بل سره نه شليدونکي دي کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري .

- کولتور د يوه ټولو گڼوونو او بوته ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼې کې د خاصو ، خاصونو او ځانگړو گلانو او بوټو نو دي

- کولتور ، ثقافت کلچر ، او فرهنگ مترادفې او هم مانا کلمې دي

- کلچر انگليسي کلمه ده ، کولتور لاتين ، ثقافت عربي او فرهنگ اريايي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد گل مومند (هشوب) ويلی دی .

- کولتور د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پورې هغه وخت موږ ته ښه څرگندېږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهېږو او د هغوي له فولکلور سره بلدتيا ولر .

- کولتور يا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل يو مجموعي پانگه ده چې داساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوې ده .

- د کلتور په لويه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ، روايتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولنې ، هر ډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم او تربيت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسيقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې په ولسي ژوند پورې اړوند شيان چې له پخوا تر اوسه راپاتې دي د کلتور په دايره کې راځي .

- فولکلور انگرېزي کلمه ده

وي ، چې تامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په يوه مضمون (امروز ميرتن) کې په مستعار نامه استعمال کړه .

- تپامس دغه کلمه فولکلور folklor و نومو له او (ل) وروسته په عاريتي ډول ورسره نورو خلکو يو ځای شو. د فولکلور کلمه ترکيبي کلمه ده، دوه برخي لري. (فوک) يا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وايي.

- په فولکلور کې (لرغوني، عنعنې او ولس) اساسي توکي دي، نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنو ته وايي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وي.

- د فولکلور په برخه کې څيړني په ۱۶۸۰ کال کې جان ايبري هم کړي دي.
- په نولسمه پېړۍ کې جرمني پوهانو ياکوب گريم او د ده ورور ويلهيلم گريم د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې.
- ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثار بف کور او نوشته هاي پراگنده کې وايي چې فولکلور کلمه د لومړځل لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د تپامس مستعمار نوم دی.
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سويس نامتو او حيات پوه کارل گوستاف يونگ وايي موږ بايد د يوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروايي ونه کړو.
- د فولکلور راټول د دې لپاره اړتيا ده چې د ولس طبيعت ور کې خوندي دی.
- د ولس په خيال پوهېدل دي.
- د خلکو دودونه، عنعنې، عقيدې او مينې په کې ښکاري.
- په فولکلور پوهيدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي.
- د فولکلوري مواد و راټولولو لارې چارې ښځمني دي.
- ماشومان، سپين ږيري، د کلي مشران، ملا او نوري دي.

د لومړي څپرکي پوښتنې :

- ۱- سويسې ارواپوه کارل گوستاف يونگ د فولکلور د ارزښت په برخه کې څه ويلي دي؟
- ۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي ؟
- ۳- کولتور د يوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي ؟
- ۴- د کولتور يو دوه تعريفونه راواخلي ؟
- ۵- فولکلور تعرف کړئ ؟
- ۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه ؟
- ۷- د فولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه يې توضيح کړئ ؟
- ۸- د فولکلور کلمه د بل چا له خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوی دی ؟
- ۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتيا څه ده ؟
- ۱۰- انټريالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپير او ورته والی وکړئ ؟

دويم څپرکي

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف):

څرنگه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوي نو د ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ترې څرگندېږي لازمه ده په ډلبندي کې يې هم ژوره پاملرنه وشي . د فولکلور د ډلبندي په برخه کې بايد ووايو چې د شلمې پېړۍ په درېيمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .

يوه خبره د يادولو وړه چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنيزو پوهنو او ليبر هنرونو کې تصنيفونو يو له بل توپير لري ، خو سره له دې تصنيف هم خائنه پرسنسيپونه او موازين لري . د مثال په ډول تصنيف بايد جامع افراد او مانع اغيار (دا اکثریت د تائيد او د اقلیت درد وړ وي) . سيستماتيک او منطقي وي ، له واقعيتونو سره توافقي ولري او داسي نور په هر تصنيف کې د تخصص د خاوندانو عندي تمايلات ډير نقش لري (۱۶-۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نيمگړتيا ووسره - سره په زړه پوري هم لري او هغه داچې د هر علم خاوندان يې د خپلې پوهې له زاويې څيرې . دلته له دې موضوع سره په تړاو کې يو مثال راوړو : زموږ په عام او غريب او همدارنگه له ښار لري سيمو کې د ناروغ په باب د خلکو عقيدې بيلا بيل لوري لري .

که چيرې يو ناروغ يو کليوال يوناني طبيب ته ورولي ، نو هغه ته ديوناني بوتواو درملوتوصيه کوي . که همدغه بيمار بيا ملاته لارشی دوم توصيف ورته کوي . ارواپوه يی ناروغي له بلې لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې يی د فولکلور د ډلبندي په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځينو علومو د پوهانو نظري د فولکلور په برخه کې راواخلو :

الف - ادب پوهان فولکلور ته دېې سواده پرگنو د ادبياتو په نظر گوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحليلي تکنیک څخه کار اخلي لکه په ليکلي ادب کې چې کار ورځيني اخيستل کيږي .

ب - د مقایسوي (مقابلوی ژبپوهنې) پوهان او څيړونکي فولکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ویشي. مثلاً: دوی د بیلا بیلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوريک موضوعات را سپړي او پر تله کوي یی.

ج - کلتوري انټرپالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعنې، دودونه، د ټولنیزو موسسو سمبولیکه استازي (نماینده گي) او د خلکو د ذهنیت محتوا مطالعه کوی. لکه: وایي د دی یا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنګي سطحه په کومه درجه کې واقع ده.

د - سایکلوجستان (اروپوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروایی فعالیتونو یو ډول والی څرګندېږي او څرګند خبره ده چې فولکلور له ساینس، تاریخ، ټولنیزې پوهنې، حدیث، اروپوهنې او ... مظامینو سره کلک تړاو لري، نو ځکه د بیلا بیلو علومو پوهان حق لری شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبیر او ډلبندي کړي. ه - تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنیف د پخوانیو فولکلوریستان له نظره وگورو او وڅیړو. پخوانو فولکلوریستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنیفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنیف څخه کار اخیستل کيږي. د مثال په توګه دا، د، ج د کلتور د دولتي کمیټې د (فرهنگ مردم) آمریت په آرشیف کې فولکلور په څلورو عمده څانګو ویشل شوی دی:

۱ - شفاهي فولکلور

۲ - د خلکو ټولنیز دودونه

۳ - مادي فرهنگ

۴ - د خلکو هنرونه

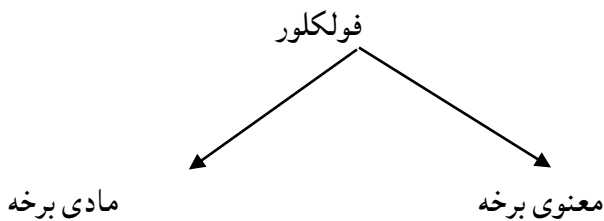
لومړي به ټول ذکر شوی تصنیفونه راټول او بیا ورباندې انتقادي نظر وړاندی کړم.

د (۱۳۶۰ م کال) د قوس او جدي ګڼه (فرهنگ مردم) مجله کې داسې راغلی: آداب رسوم، عقاید، عادات، افسانه ها، حکایات، امثال ترانه ها، اشعار عامیانه. ۱ - عنعنوي روایتونه، اولسي نکلونه، د اتلانو په باب افسانې، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي یی داستان بولي، سندري او محلي روایتونه.

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او میلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .

۳- خرافات او انگیرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خیالي شیان Fancies .

۴- د خلکو ویناوې ، و جیزې ، عامیانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافيې جنگول کیسي (چستانونه) پورته تصنیف دا وسني معیار له پلوه بشپړ بریښي ، خو د مادي فرهنگ خواووی پکې پوره ندی ذکر شوی موږ به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځیني نور تصنفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کابل محمد قدیر تره کی له ترکی منابعو څخه ځینې فولکلوري تصنیفونه او نور موضوعات را وژباړل او په کابل مجله کې یې خپاره او همدارنگه سرور گریا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لابنود) په نوم رساله یې په فارسي ژبه وژباړله ، ایراني لیکوال صادق هدایت هم پدغه برخه کې لیکنې درلودی ، د دوی دری وارو تصنیفونه سره ډیر ورته واوله یوې منبع څخه یې استفاده کړي وه ، چې موږ به د کابل مجلې تصنیف دلته راوړو :

الف - معنوي برخه :

لومړي : ادبیات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طویل بحر ، رنگارنگ ملي سندرې .

۲- نثر : کیسي ، حکمتونه ، معماوې ، او کیسي (چستانونه) دویم : پوهني :

- ۱- طب د زړو بڼڅو د معالجې ډول ، اغيزه لرونکي وښه او گاني ، شکسته بندي د بسمل غوڅول او نور
- ۲- د مار ، لړم او غنډل د چيچلو تداوي ، د گران بيع (بييه) کاپواو بوټو په واسطه .
- ۳- نجوم .
- ۴- غريبه علوم لکه د پيريانو په حکم راوستل او نور .
- ۵- عاميانه سايکلوجي .
- درېيم : دودونه او رواجونه :
- ۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، ميلې .
- ۲- دزيږيدو ، مړينې ، ولده په باب قومي رسمونه .
- ۳- د ماشومانو ، بڼڅو او سړيو ډول-ډول لوبې او ساعت تيري اودهغو د منځته راتلو په باب روايتونه .
- ۴- موسم پيژندنه ، د تقويم حساب .
- ۵- د حقوقي تعاملاتو پاتې شوني ، تتواتي او نرخونه .
- ۶- خرافات او اباطيل .
- ۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

- د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانگړتياو غوره برخه جوړوي ، داسې په گوته کولای شو :
- ۱- دودانيو او کورونو په باب عقيدې .
  - ۲- ځانگړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
  - ۳- دکور سامان ، کالي او گاني .
  - ۴- د جگړې ، ښکارولو ټولو ابزار(وسايل) او نورو ...
  - ۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولای ، ندافي ، کولاي ، بزگري . د گمري ، بقالی ، غالی او بدل او نورې حرفې .
  - ۶- نقاشي ، رسامي ، موسيقي ، ملي سندرې ، ملي اتني ، ډهل او سرنی .
  - ۷- د محلی خوړو ډولونه .

یو بل تصنیف د فولکلور داسی وړاندې کوو :

۱- د خلکو بديعی شفاهی ادبیات:

پدې کې (۱) اسطوري ، (۲) افسانې ، (۳) معماوې ، (۴) ټوکې ټکالې ، شور اوې ډول - ډول سندرې ، متلونه ، ټکې (چستانونه) قافيې جنگول ، بنکنځلې سیمه ایز یا محلي خواږه په دوه ډولو ویشلای شو :

الف - هر ډول خواږه ب - ځانگړي خواږه چې د ځانگړو سیمو پورې اړه لری لکه دنډۍ (خوست) ، د لغمان او گرڼه یا صابونکه ، د حیواناتو شپل را بلل ، بنیراوی ، پیغورونه کترې ، لوړی (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زیریدو ، واده ، اومړینې مراسم ، میلې ، اخترونه ، نذر ، پگاړه ، (حشر) صدقې خال وهل ، د گانو استعمال ، سینگار ، جرگې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال لیدل ، کوډی ، او جادو) شگون (شگوم) ټوټکې ، په نظر کول ، د پیریانو ایستل قصیدې پخول یا پیریان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه له ډیر پخوا راپاتی دي ، پدې کې د اهل کسبوو د ژوند خاص حالات او د کسبونو وسایل او طریقې مطالعه کیږي . مثلاً جولایی . ندافي گیلیم او بدل.....

۴- د خلکو هنرونه :

(نیمه لفظي هنرونه) چې پدې کې ملي موسیقی ، د هغه الي او وسایل ، د خلکو (نارینه و و او ښځینه و) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتن) ، د طالبانو گډواي لکه د مدارۍ گری او شادی بازی نندارې (د خلکو ډرامې (په پراخ میدان کې د ټوکیانو او مسخره چیانو اکتیونه) او ....

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې ښکلايزه ، ذوقی او ايستيتيکی ارزښت ولری ، لکه ښکلي کالي ، خوندوري غذاوی ، کوډولی . کورونه ، سينگار شوی سمخې ، د نندارې وړ ودانۍ او ښکلۍ توليدات....

۳- فولکلور د ولسي پانگې په توگه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ گڼ ولسونه د فولکلور څښتنان دي ، فولکور د ولسي پانگې له توگه تل د خلکو د پراخه او گڼو ولسونو په سينو ، خولو او حافظو کې ځاي لري ، همدا فولکلور دی ، چې دوختونو په اوږدو کې د عامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرگندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتمنۍ له توگه ځاي نيسي .

د وختونه په اوږدو کې ولسونه او خلک له ډول ډول پېښو او لامجو سره لاس او گريوان کيږي دغو پېښو ته ځواب ورکولو ترټولو ډاډمنه ټيکه گاه يواځې د خلکو عقېدې دي چې په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرگندوي .

مثلا د خلکو دوديز باړونه او عقيدې (په خدای انبياوو زيارتونو او ...) باور لکه يا دودونه (چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، ځکه نو په دغو دودونو کې دولس پراخه خويونه خوندي دي له هيواد سره مينه زموږ د خلکو يو لرغوني زرین (دود) دی ، مېلمه پلنه او ... نا غه دودونه په ډير ښه ډول په فولکور کې ځان ښودلی دی د ميوند په ميدان کې د غيلم گولۍ زموږ د هيواد د ځلميانو ټبر په وينو لیت پیت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنگر ځلمونه وي پرې ايښي د ملالۍ غوندي ي پيغلو دافغان بچو بيرغ په خپلو سرو منگلو راجک کړ او په نورو غازيانو او مجاهدينو باندې يې نارې وکړې چې .

که ميوند کې شهيد نه شوي خدای ږولايه بې ننگۍ ته دې ساتينه په همدارنگه په ولسي ادبياتو کې دچاپيريال واقعيتونه په ساده ډول ښودل کېږي هره پېښه ديو رښتيني واقعيت په توگه دخلکوپه غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرگندوي .

افغان ولس لرغوني ، سوچه اوپاخه فولکلوريک اثارلري ، دغه آثار څه په تيرو اوڅه اوس په پراخه توگه ثبت اوضبط شوي دي . دپښتوفولکلوريک اثار لکه

لنډۍ ، متلونه ، دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسې داستانونه اونور ملي اومحلي اومحلي مميزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوريک اثر اغيزې يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتي دي .

فولکلور ته يواځې د ولسي معنوي پانگې په توگه ځان ځلوي . بلکې د ورځني ژوند ارزښتونه هم ور باندې ټاکل کيږي د بيلگې په توگه :

(خلک ښېگنې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حيران کړي) يا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز د ادب لوازم په ناخود آگاه ډول خلکو ته په گوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلاه ده هم بلا)

يا په لسگونو کيسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډۍ او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خويونه ، عنعنې او ټول کلتوري مناسبات ور کې څرگند کيږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زيرمې په توگه :

دولسي ادب زيرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زيرمې د ولسونه په خويونو او دودونو پورې اړه لري .

ددغو خويونو او دودونو دتوليد منبع او سر چينه د خلکو کړنې او عادات دي ، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره يو ځاي را منځته کيږي . د ولسي ادب زيرمې ، په هغو پيښو کې راز رغونکيږي ، چې ولس ورسره لاس او گريوان دی ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسيرونکي دي او فولکلور څيړنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرگنو پوهيدل دي .

د ولسي ادب د سر چينه ، د خلکو د کلتور د دوې نتيجه ده ، ځکه ديوې ټولنې عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيريوي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړيکه کې دی . يا په بله وينا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حيثيت لري .

ويلاي شوچې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې د کلتوري ميراثونو زيربنده او د کلتور جز دی ، نو په دې توگه په هيڅ ډول يو له بله

جلانښي څيړل کيدای او يو له بله نشليدونکي دي د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونو تاريخي سير مطالعه د هماغه ملت او قوم د اجتماعي ، او قبيلوي روابطو او په بيلو خواوو بڼه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکي ژوند د بڼه والي او څرگنتوب لپاره لارې جاري رابښي .

د ولسي ادب زيرمې ، په ولس کې دي ، مخکې له دې چې د ولسي زيرمې ښکاره او څرگندې شي لازمه ده چې په دوو ټکو وپوهيږو .

۱- د يو ملت تاريخ ته پاملرنه وکړو .

۲- د يوه ملت په کلتور او فولکلور پوهيدل لازم دي .

او سنيو معاصرو څيړونو ښودلې ده چې د يو ملت او ولس پيژندل د دهغو د ولسي ادب له سطحې څرگندېږي . د مثال په ډول (ميمله پالنه) د افغان ولس او بيا پښتو يوه غوره عنعنه او ستر دود دی . همدارنگه په (ناموس ننگ کول او غيرت) د دوی تاريخي او کلتوري لوړتيا ثابتوي .

د ولسي ادب زيرمې ، د ولسي فرهنگ سپيڅلتيا ښيي ، په دې مانا چې دغه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شتمينو څخه تثبيت کړو د ولسي ادب زيرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتيجه ده ، چې دوختونو په اوږدو کې په ولسونو کې رامنځته کيږي ، ټولو مادي او معنوي مناسبات او شتمني د فولکلور او ولسي فرهنگ د ښيرازه اړيکو سپيڅلی انځور دی .

شکل (۲)

فولکلور یا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهمیت پدې کې دی چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړیکې تر څېړنې لاندې نیسي .

فولکلور اهمیت خورا برجسته او ډاگیزه دی ، پوهان وايي : د ټولنې سطحې او قشري بڼه رابښی ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو گانې پکې منعکس کیږي ....

فولکلور د یوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس کیدای شي . که څوک وغواړي چې د یوې ټولنې د ژوندانه په بهیر او دغه راز دهغې د وګړو په افکار او عقاید و او انګیرنو او پدې برسیره د هغې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولنې مادي او معنوي حامل او څیره ځانته معلومه کړی ، نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخیزه مطالعه ورته په کار ده ، ځکه د یوې

ټولنې او يا يو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پيژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتيجه نه لري. حتي د شيلر او سپنسر په عقیده، (د هر انگيزه د لويو له اگيزې څخه را پيدا شوې ده) او ماکسيم گورکي وايي چې د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی. فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو، انگيرنو، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکې، کوډې او د خرافاتو نور ډولونه هم شاملېږي خو که د غو پديدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حياتي اړتيا و وسره نيغه اړيکه لرلاى شي. د ځينو خرافايي اړخونو په نفي کولو سره فولکلور څخه د اترېبتي مقاصد او ښکلايزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم گټه اخيستل کيدای شي. تاريخ او ټولنپوهنه د يو ملت يا ټولنې د موجوديت او حرکت يواځي بهرنۍ او قشري بڼه رابښې فولکلور موږ د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې، ذوقونه، جذبات او ارزو گاي منعکسوي. دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلگه ايزه څرگندونه او د عوامو داستان دی. له همدې امله، د خلکو د معنوي فرهنگ د پيژندنې لپاره له فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقي او منبع په توگه کار اخيستل کيدای شي. بايد ووايو چې کلتوري بشر پيژندنه (Inter pology) ژبپوهنه، ټولنپوهنه، ادبيات پيژندنه، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه خپلو څيړنو لپاره د فولکور پاگې څخه گټه پورته کوي فولکلوري څيړنو د نورو ټولنيزو پوهنو لپاره د علمي څيړنو وړ پرانستلي ده. د ليک له ايجاد او رامنځته کيدو دمخه د فولکلوري مواد و تحليل کليدي اهميت لري، يعنې چې د خلکو د ټولنيز ارتباط پوهه مهمه وسيله وه. فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسيم گورکي پدې عقیده و و چې: د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زيار ايستونکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده. له فولکلور څخه د ښکلا پيژندنې (ايستتیکي) د تيوري په رغولو کې هم د مهمي سرچيني په توگه کار اخيستل شوی دی.

د ښکلا پيژندنې تاريخي - ټولنيز نظريې اکثرا له فولکلور او اتنوگرافيو څيړنو څخه استنباط شوي دي. د فولکلوري ادبياتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده:

۱- لومړي دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوښتنې، انگيرنې، کړه وړه، له ژوند څخه برداشتونه، ارزښتونه، ټولنيزه سايکلوجي او کر کتر څرگندېږي، واقعيتونه پکې په ريالستيکه بڼه انگازه کوي اور دې امله د ټولنې

د جوړښت او ماهيت او په مجموع کې د تاريخې انسان د بر خلیک د پیژندلو لپاره د یوه مثال په توگه کار ورکوي .

۲- دویم ، داچې د فولکلوري موضوعاتو ، ایماژونو ، استعارو ، تشبهاو ، اسطورو او بدیعي مختصاتو د هنري نو بڼتونو او تلمیحاتو لپاره زیاته استفاده کیږي آن نړۍ یو شمیر ادبي شاهکارونه په نیغه توگه له فولکلور څخه په الهام اخیستلو سر رامنځته شوي دي لاږېرې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي . دکتور امیر حسین اریان پور په خپل اثر (جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبیاتو په باره کې ډیره په زړه پورې یادونه کوي ، چي ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنگ (فولکلور) د نورو توکوپه شان دهنر په رسمي تاریخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره یې یادونه کیږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاریخ یو جریان دی ...

د عوامو هنر همیشه ساده وي هر سپیڅلي زیات تجمل او سینگار نه قبلوي او د ژوند له اړتیا وو سره پیوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شیان ښکلي دي چې ژوند ته گټه رسوي د دوي هنر ریالستیک دی . ریالیزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر همیشه مثبت او له انساني عواطفو او ارما نونو څخه ډک دی .

د فولکلور اهمیت دا هم دی چې کولکپتفي (ډله ایز - جمعي) خاصیت لري ، فولکلور نه یوازې د خلکو دهلو څلو او ژوند پېښو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخیستل کیدای شي ،

لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، دیموکراتیک او انساني اړخونه لري ، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ دمینې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور گټه اخیستل کیږي . د بیلگې په توگه (پکاره) یا (اشر) له یوې خوا خلکو تر منځ ټولنیز اړیکې پیاوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ایزه توگه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د یووالي او دوستۍ څرگندونې کوي .

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډيز

- فولکلور يوه ژوندۍ پانگه ده .
- فولکلور په نيغه توگه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوین ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را څرگندوي او د ولسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توگه ځان ښيي .
- په فولکلور کې د چاپيريال واقعيتونه په ساده ډول ښوول کيږي ، هره پيښه د يو رښتني واقعيت په توگه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرگندوي .
- پښتو فولکلوريک اشار لکه (لنډۍ . متلونه . دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسۍ . داستانونه او نور ملي او محلي مميزات هغه ځانگړې عنعنې دي ، چې د هر ولسي اغيزی يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه يواځې دولسي معنوي پانگې له توگه ځان څلوي ، بلکې د ورځيني ژوند ارزښتونه هم ورباندې ټاکل کيږي .
- په فولکلور کې کلتوري مناسبات هم خوندي کيږي .
- د ولسي ادب سرچينه د خلکو د کلتور دودې نتيجه ده ، ځکه کلتور د يوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور يې لويه برخه ده .
- دولسي ادب زيرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زير مو د پلټنې په پرځه کې دوه واقعيتونه بايد په پام کې ونیول شي :

۱- د يو ملت په تاريخ بايد وپوهيږم

۲- د يو ملت په کلتور او فولکلور

- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس فرهنگي سپيڅلتيا ښيي .
- د ولسي ادب زيرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتيجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کيږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنگ د ښيرازو اړيکو سپيڅلتيا انځور دی .

- د فولکلور اهميت پدې کې دى چې د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ هم پوهېږو .

- شيلر او سپنسر ويلې چې آن د هنر انگيزه د لوبو له انگيزې څخه را پيداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندري او د هنر نور ډولونه زده کوي .

- فولکلور د يوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس شوي وي .

- که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې د وگړو په افکارو عقايدو او انگيرنو او په دې برسيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څيره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کار ده .

- تاريخ د ټولنې قشري بڼه رابښي ، فولکلور موږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلگه ايزه څرگندونه او د عوامو داستان دى . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنگ د پيژندنې لپاره ل فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقې او منبع په توگه کار اخيستل کيږي . کلتوري بشر پيژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپوهنه ، ادبيات پيژندنه ، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څيړنو لپاره د فولکلوري پانگې څخه گټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانو لو کې ستره ونډه لري . ماکسيم گورکي ويلې دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زيار ايستو نکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبياتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړۍ دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوشتنې ، انگيرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنيزه سايلکوجي او ملي کرکټر څرگندېږي واقعيتونه پکې په ريالستيکه بڼه انگازې کوي .

- دويم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ايمازونو ، استعارو تشبهاو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبهاو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي . دکتور امير حسين اريان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ويلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنگ د هنر په رسمي تاريخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسي ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان (بهر) دی . د عوامو له اړتيا ووسره هميشه ساده او سپيڅلي وي ، زيات تجمل او سنگار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا ووسره پيوستون لري .

- رياليزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي ، چې ژوند ته گټه رسوي .

- فولکلور له ايز خصوصيت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم ترې جاج اخيستل کيږي .

- فولکلور مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د مينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور گټه اخيستل کيږي .

۶: د دويم څپرکي پوښتنې:

- ۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پېښو سره لاس او گريوان کيږي ، دغو پېښو ته د ځواب ورکولو تر ټولو ډاډمنه زيرمه (تکبه گاه) کومه ده ؟
- ۲- د چاپيريال واقعيتونه په څه شي کې ښکاريدلی شي ؟
- ۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟
- ۴- د ورځيني ژوند ارزښتونه په څه شي معلومولي شو ؟
- ۵- د ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې په کومو ميراثونو کې مطالعه کيدای شي ؟
- ۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟
- ۷- د فولکلورو اهميت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟
- ۸- د ولسي ادب سرچينه د خلکو د څه شي نتيجه ده ؟
- ۹- کلتور د يوې ټولنې کوم شيان را چاپيروي ؟
- د ولسي ادب د زيرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعيتونه په پام کې نيول کيږي ؟
- ۱۱- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس څه شي ښوولي شي ؟
- ۱۲- د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ څنگه پوهيدلای شو ؟
- ۱۳- شيلر او سپنسر د هنر انگيزه په څه کې بولي ؟
- ۱۴- ماکسيم گورکي د فولکلوري موضوعاتو اغيزي څنگه څرگندوي ؟
- ۱۵- د ښکلا پيژندنې په تيوري کې له څه شي کار اخيستل کيږي ؟
- ۱۶- د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده ؟
- ۱۷- دوکتور امير حسين اريان پور ، د هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې څه ويلې دي ؟
- ۱۸- د فولکلور محور څه شي جوړولي شي ؟
- ۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟
- د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

شکل (۳)

شکل (۴)

دریم څپرکی

۱ - د فولکلور پیژندلو پس منظر

د فولکلور د کلمې په برخه کې تاریخي معلومات دا څرگندوي، چې دغه کلمه ډیره لرغونې نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي ټامس) په ۱۸۴۶ م کال په یوه متن کې وکاروله د فولکلور د پس منظر په برخه کې دا کاډیمسن کانديد او انباد محمد صديق روحي ليکي: که چیرې موږ د نولسمې پېړۍ د نيمايي جريانات په تاريخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چې دا وخت د کارگرانو او زيارايستونکو پرگنود و يښتيا او يا خون دوران دی ...

د فولکلور پس منظر د بشر په تاريخ کې خورازېږې جرړې لري. آن په لرغوني يونان کې د تاريخ پلار (هيرو دتس، ليوې او پليني) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ په برخه کې څه ليکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري يادښتونه گڼل کېږي. همدارنگه په راوړسته کې ډيرو ليکوالو په ساده ډول خپلو ولسونو ملي وياړونه خوندي کړي دي (د مثال په ډول (تاسيتوس) د انگریزانو ملي کرکټر او کلتور څيړلي دي او په دې توگه يې د ملتونو د دودونو، انگرېنو، کرو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو گرافي لپاره زيات مواد برابري کړي دي) ۵۱: ۳

له دې راوړسته په او ولسمه پېړۍ په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پيل شو، جان ايبري John Aubrey په ۱۶۸۶-۱۶۸۷ کلونو کې د خپل وخت يو زيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او وليکل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپليرانتي کويټيز popular Antiquities په نامه چاپ کړل. په دې کتاب دانگلستان د بزگرانو عنعنې او موسمي شعير شرح شوي دي. جان برانډ (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځينې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسمه پېړۍ کې (ياکوب-گريم) او د ده ورور (ويلهلم

ګریم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې. په بريټکانیکا انسکلو پيډيا په (۲۱۲) کې راځي چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څيړنې انگريزي پوه (ټامس رايټ) په خپل اثر (ادبي نوښت او په هغه کې د نکلونو د اغيزو موضوع وڅيړله وروسته له دې فولکلور پيژندنه ډيره باب شوه

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي، جي، ټامس) د فولکلور ټولنه تاسيس کړه، ورسره فولکلور پيژندنه هم ډيره رواج شوه او له دې سره په يوزيات شمير اروپايي هيواد وکې د فولکلور څيړنې موسسې او مرکزنه هم جوړ شول. هغه وخت خلکو څه په اکادميک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راتولولو سره زياته مينه وښوده. فولکلوريستانو زيارويسته چې فولکلوري اسناد او معلومات د ورکيدلو له خطر ډډه کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانگې په خوندي کولو خلکو زيارويسته. د فولکلور د راتولولو او خوندي کولو په برخه کې د روس د انقلابي ديموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و، گ، بيلنيسکي) د روسيې د نولسمې پيړۍ د انقلابي ديموکراتانو د فولکلور پيژندنې موسس گنل کيږي بيلنيسکي د عوامو د بديعي تخليقاتو په برخه کې د پوشکين په پله، پلونه کينودل او زاړه مواد يې راتول کړل. گريگورو يويوچ بيلنيسکي (۱۸۱۰-۱۸۴۸) ادبيات د ټولنيز پوهنې (سوسيولوجي) په رڼا کې وڅيړل د يوليکوال په وينا بيلنيسکي د فولکلور کولکتيفي خاصيت داسې توصيح کړ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د يو منفرد شخص ابداع گنل کيږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانو ته سره توافقه ونه لري، ډله ايز خاصيت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاريخ کې ځان ته ځاي نشي ښولي. له بيلنيسکي وروسته، يو بل پياوړي ادب پوه (نيکولاي کاوريو ويچ چرنيشفسکي ۱۸۲۸ م - ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې يې د يادونې وړ کارونه تر سره کړل. چرنيشفسکي په دا خبره ډير ټينگار کاوه چې د ولس

بديعي ايجادات بايد د هغو په مشخصه تاريخي قرينه کې تر څېړني لاندې ونيول شي او بايد شفاهي ادبيات له تاريخ سره گډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده به ويل چې د ښکلايز ايډيالونه طبقاتي منشا لري او ښکلا ټولنيزه تاريخي پدیده ده. ښکلا نسبي ده زموږ له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبيعي ډول هم موجوده ده او موږ هم هويت ورکولاي شو.

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډير پياوړي او پراخه اړخونه لري، انگلس، مارکس او لينن هم د فولکلور د ارزښت، تاريخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډير نظريات لري آن انگلس ويلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابيت او ښکلا له امله مينه لرم. د چا خبره کار گرې طبقې مخکښانو لکه مارکس، لينن او نورو د خلکو او ولس په فرهنگ کې دوه ډوله عناصر يا فرهنگونو ليدل، يو يې د استعمار گرۍ او بل يې زياي ايستونکو طبقو فرهنگ دی او دا يې زياتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سايکلوجۍ د پېژندلو له مهمه وسيله ده. د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوړسته (ماکسيم گورکي تر ټولو لومړي ليکوال و چې د فولکلوري ادبياتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهميت يې ټينگار وکړ او په خپله بيانیه کې يې د فولکلور پېژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسایل وڅيړل، بيلنسکې چرنشفسکې، دوبروليوبوف او پليخانوف هم د ادبياتو او فولکلور د منشاء او بشپړتيا په باره کې لارياتونې وکړې.

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پېژندنه اروپايي هيوادونو ته هم په شلمه پېړۍ کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هيواد وکې فولکلور پېژندنې زياته پراختيا وموندله په دغو هيواد وکې د مادي فرهنگ بيلابيل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وڅيړل شول. د وخت په ديموکراتيک المان کې فولکلوري موزيمونه شته، چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم، د کار افزار، او ډول ډول کالي، پسولونه او نور

د خلکو لاسي صنايع بنودل کيږي . همدارنگه په سکانډيناوي هيوادو او شمالي اروپا په نورو هيواد کې نه يوازي د فولکلور ټولونې په کار کې ډير پرمختگ شوي دي ، بلکې د فولکلور پيژندنې په ساحه کې هم ډير اثار ليکل شوي دي چې د هغو په جملې څخه په ناروي کې د (هنريک ايبسن) او په سويډن کې د هلتن کاولونشي لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانگړې يا دونې وړ دي ، هلتن کاولوش لاکرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جايزه هم پدې برخه کې تر لاسه کړه . په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنگ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډيري يادونې وړ دی .

فولکلور په ايران کې:

صادق هدايت چې د ايران تکړه ليکوال دی او ډير ادبي او فولکلوري اثار ليکلي دي ، په خپل اثر (نيرنگستان) گڼې ويلي دي چې (ايرانا ويجه کې د اسطورو او جادوگرۍ شته والي ثابتيږي د (اويستا) په کيسو کې له جادو گرانو کرکه بنودل شوې ده)

دغه راز په (ريگويدا) کې د نړۍ د پيدايښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :
په گزيده سرود هاي ريگويدا (۱۲۹) سندرې کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :

۱- هغه وخت نه نيستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چېرته او د چا د ملاتړ په سيوري کې .

۲- په هغه وخت کې نه مړينه وه او نه هميشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت يوازي . فرد بې له هوا (ساه) ايستله له ده پرته بل شی وجود نه درلود .

۳- په لومړۍ سر کې تياره کې پټه وه هيڅ ځانگړې نښه نه وه هر چيرې او به وې هغه فرد د گرمۍ په زور منځ ته راغی .

دالومړۍ تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهۍ په مرسته څيړنه کوي دوجود قيد له نيستۍ (عدم) نه بولي .

۴- څوک په يقيني توگه پوهيږي او څوک دی چې هغه دلته بيان کړي ؟

چيرته پيدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
 ايا ارباب الاتواع له خلقت وروسته را پيدا شول ؟
 نو څوک پوهيږي چې د خلقت سر چينه چيرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغوني آريانا کې:

اريا يا اريانا ويجه د لرغونو اريايانو دگني فولکلور زانگو، ده اريانا خورا لرغوني د فولکلور تاريخ لري د ژوند له لومړيو شيبو څخه را په دې خوا د دوی ژوند د گڼو پېښو څرگند ونه کوي او ډيري زياتې کېسې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د څرگندتيا په برخه کې موجودې دي . د آريايي قومونو پخواني متلونه او سندري موجودې دي اريائيان تر خپريدو او ډيريدلو د مخه په يوه ځاي او کې اوسيدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه ارياناويچه Aryana vaego بلله . دوی ځانگړي کلتور درلود مورخين پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځيني وايي چې دوي د تورسين شمالي غاړې کې اوسيدل بله ډله وايي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړې د اريائيانو اصلي مرکز دی ... * افسانه: Folk fairtale هغه کيسې دي چې د ساعتيري لپاره وي کرکټرونه يې ريالستي نه وي . *
 اسطوره Meeth مذهبي کيسه خود اسلام له دين څخه مخکې په اوستا کې مروج وه . دا خلک چې هندواروپائي ژبې يې ويلې د انسانانو د سپين توکم څخه وو ، دوي ځيني حيوانات او بوټي پيژندل ، بنلي چې ځينو يې لاس صنايع هم درلودل دوي د ژوند په اوږد وکې د غني کلتور د لودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنگ يې ځيني ولسي تړي هم درلودې چې تر واسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزگري چې د آريائيانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، يوم پر غاړه) هم دا څرگندوي اريائيانو دنورو دودونو تر څنگ ځيني لوبې هم درلودلې (سامانه) نوميدې ، سامانه هغه لوبې وې چې په ډله ايزه توگه د قومونو او قبيلو له خوا به تر سره کېدلې او يوې قبيلې به له بلې سره د خوښيو او ښاديو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توگه تر سره کولې . دغه لوبې ډرامايي وې ؟ ، داسي چې د يوه قوم يوه ډله ځلميان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلميانو ته د ډلې په توگه په غيږو ور تلل ، لومړي به

دوي ځانونه ښکاره کول . لاهې او شافې به يې کولې او بل لوري به يې کمزوري ښکاره کاوه ، بيا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه او ملا په ملا به شوال او لاپه لغتو به يې هم سره وهل . يو ليکوال ويلي : زموږ لرغوني هيواد چې د اريائي توکمنو لومړۍ څانگو او د اريائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دی . په زرگونو کلونو يې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ کې روزلي دی اريائي تمدن همدلته زيږلي او له همدغه ځايه خپور شوي دي . د افغانستان تاريخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زيات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره يوه له هغو سيمو څخه وي چې بشري بيولورژيکه ارتقا پکې راغلې ده او .. همدغه نظريه په بل عبارت په اريائي فولکلور څيړونکو داسي اټکل کړي دي .

الف : له پښتنو باخترانو څخه چې هغه په زياته اندازه د اويستا مقدسو متنونه ته ټوتي ساتل شوي دي .

ب : د کوچي ساکو څخه چې اويستا ته دومره لاره نه پيدا کړې او دومره مذهبي روحيه نه لري او د (توراني) يا (اريائي) په نامه هم ياديږي . له افغانستان سره د نورو ګاونډيو هيوادو د خلکو قومي او کلتوري اړيکي هم شته . محقيقن وايي چې د باخترانو حماسې کيسې د اويستا په متنونو کې راغلي دي . يوه له دغو کيسو څخه ښايي د کيومرث لرغوني باختري کيسه وي چې لومړي اويستا او بيا وروسته فارسي (دري) ادبياتو ته ننوتې وي او په بيل بيل رنگ ساتل شوې ده له دغې حماسې ښکاري چې باخترانو خپله خاوره د لومړي انسان د پيدايښت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پيدايښت يا (کيومرث) کيسه چې ګايه مرتن (Gayamartan) په نامه ياد شوې ده داسې پکې راځي :

(د ګايه مرتن د هيلې مړېنې په وخت کې تخم پريښود تخم د لمر د وړانګو په ګرزيدو سره پاک شو . څلويښت کاله وروسته پنځلس کلنه يو ناريزه درې ساقه پنځلس پاڼيزه پښۍ (روابښ) له ځمکې زرغونه شوه ، په داسې ډول چې د دوی دوه لاسونه د غوږونو سره وو او يوه نښه يې جوړه کړې وه دوي په يوه بڼه او يوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره يو ځاي شوي وو بيا په ماشيا او ماشيانا (متره او مترويانا) په نامه وبلل شول ، په ګرزيدلو او جوړلويې پيل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پيدا شو) (تاجيکي نظم تاريخ ۱۲۰ - ۱۲۱ مخونه)

د کيو مرث افسانه بيا د منځنيو پيړيو په عربي او پارسي ادبياتو کې زياته منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) د البيروني په (الباقیات عن الصرون الخاليات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نورو کې .

- د البيروني په (الباقیات عن القرون الخاليات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصيات لري چې (کيو مرث) درې زره کاله په جنت کې و او بيا ځمکې ته راکيښت او دلته هم درې زره کاله تر هغه ژوندي و وچې دا يمن په خبره کې بدې او بد کارونه لانه وو پيدا شوي داهر يمن زوي بيا په کيو مرث ور پيښ شو ، هغه يې وواژه ، اهر يمن بيا کيو مرث وواژه ، د کيو مرث له پوښتنيو دوه څاڅکي توی شول ، له هغو د پوښنيو دوه بوتې سره يو ځاي شوي او دا د انسان لومړې جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوي ژوندي وو تر څو چې اهر يمن د بودا په څيرو ورنږدې شو او دوی يې تېر ايستل دوی دهغه په لمسون ميوه وخوړه ، سره يو ځای شول او خلک ترې وزېږېدل .

- ارواښاد البيروني ليکي : د کيو مرث نوم گرشا په پهلوي کې غره ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .

- په پښتو کې (غر) ورته وايي ، اوسيني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانۍ بڼې ، گرېند ، سپين گر .

- د فردوسي په شهنامه کې کيو مرث د يوې هيولا او يوه عظيم الجسه انسان په توگه ترسيم شوی چې خلک يې په غرونو کې په تورو سمځونه ديوه خيبر رسونکي په حيث په ښارنو کې کورنو نه وو پستل .

- طبقات ناصري د کيو مرث په باب ليکلي دي:

- د کيو مرث په نسب کې اختلاف زيات دی ځينې وايي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم يې اسيم بن لاورد و په نړۍ کې دگرځيده په بې نومه شيانو يې نوم کيښود او د نړۍ مېشۍ ، دزوی يې سيامک او د سيامک زوي فراواک او دهغه زوي هوشنگ و .

- د اريائي کيسو دويمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان يې رستم ، زال زرينه ملکه توميريس (Tomiris) او نور دي د دغو اتلانو نومونه د لوسيتا متنونو نه ننوتې ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتيانو ورته په ښه نظر نه کتل .

— خود ساکي اتلانو په جمله کې يوهم رستم دی ، د فارسي ژبې پياوړی شاعر
 فرودسي د تور اتيانو له خولې د اريانا د نامتو رستم داسې کيسې کوي :
 بداندې کېن شیر دل ، رستم
 بدین رزمگا از در ماتمست
 پزرگان و شیران زابلستان
 همان نامداران کابلستان
 چوگو رز کشا وچون گيو و طوس
 به ناکام رزمی بود بافسوس
 او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب يې ويلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي
 زره پوش با خنجر کابلي
 چو بشنيد پيران او ان سر فراز
 فرود امد از اسب و پردش نماز (۷۵) —
 (۲۰)

د رستم نوم په (بهمن يا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تيرې
 کونکو سره د يوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . رستم د فرودوسي د
 شهنامې يو وتلی او گران هير و دی او هغه افسانې له دې او پښتو کې زيات
 شهرت لري ، د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مورخينو په خپلو آثارو کې ساتلي
 دي چې پوه هم د شیرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .
 - کيسه: دهخامنشيانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ه ،
 ق) په وخت کې يو ساکي مېتر (د آس د جلب نيونکي) په داسې بد حالت کې
 چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي وو د پارسيانو په سنگر ورننوت . شیرک د
 خپل قوم له لاسه سخت شکايت وکړ چې له ده سره يې داسې سخت چلند کړی
 دی او د غچ اخيستلو لپاره يې پارسيانو ته د هغې لارې د ښوولو وعده ورکړه
 چې د ساکو سنگر ته تللی وو . له (۷) ورځو سترې کوونکې لارې وهنې وروسته
 يې د پارسيانو لښکر يوې وچې او سپېرې وښتې ته وويست هلته معلومات
 ، شوه چې شیرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارايې غولولی دی کله چې
 د پارسيانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول د شیرک وژلو گواښ يې وکړ او
 ورنه غوښتل چې دوی بېرته له دښتې وباسي شیرک له دغه کاره انکاره وکړ او
 د وروستۍ سلگۍ په وخت کې يې وويل : زه بريالی شوم ځکه چې زما د هيواد
 و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسيانو کرکه کوله ماله تندې او لوږې ووژل .

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هينداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انگيرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کيږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) يا فولکلور خورالروغونې پس منظر لري .

لکه چې په اريايي کلتور کې مو د يوې کولو يا بزگري دود اراواصل بللی وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د توليد او کړنې يو لومړنی مرکز و او آن زموږ خلکو په خوانی قطغن د افغانستان (کنډو) گانه .

يو شورو اکا ديمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنۍ لمنې او هغو ته نږدې د هند د نيمې وچې شمال لويديځې سيمې د غلې د دانو د پيداينست يو لرغونی مرکز دی) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زمانې په نورو گاونډيو سيمو کې نه د ايران په خاوره او نه د منځنۍ آسيا د جنوب لوديځ په نورو سيمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره يوازې د لرغوني اريايي تمدن غيږه ده ، بلکې د لرغوني اريايي فولکلور ځانگو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولونې پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټيه خزانه (۱۱۴۱-۱۱۴۲ هـ ، ق په نظر کې ونيسو را ته څرگنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه يې خروار) له پټې خزاني څخه د شيخ المشايخ ، قطب العارفين او زبدة الواصلين ، بابا هوتک عليه الرحمه چې په لوی شيخ مشهورو ، پيژندنه راوړو . (لوي شيخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چې د ديلار په بارو عليه الرحمه د (۴) ټولر زوي و او د ټولر پلار بابا غلجی و رحمته الله عليه چې خپل وخت کې مشر گڼل کېدې ، د پښتو

هوټک په اټغر کې زيږيدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو يې اکا دخداى عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به يې تالان کول . بابا هوټک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره يې مغولو شخړه بوتله پدې جگړه کې مغول تالاشول او د پښتو گړند يو ډير ووژل . ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وينو داسې لېڅند ککړ شو چې پلو شو د لمر به بريښانده کا . په دې شخړه کې پښتانه لږ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پيښه راغله او اخيسته يې وکا يو خو غښتلي د بابا هوټک خپلوان ومړل بابا هوټک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشوېې د مغولو ټټرونه خپل ، غښتليو ميرو چې دا سندره اوريدله ، په جگړه توديدل ، تر څو چې سور غر يې د مغولو په وينو ولاړه او ټول يې ښا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی	وگړويه جوړ را ته پيغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی	هم په غزني هم په کابل راغی
غښتليو ننگ کړی دا مو وار دی	مغل راغلی په تلوار دی
په پښتو نخوا کې يې نا تار دی	پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتني فرهنگ او فولکلور پراخه مواد موندلی شو .

پښتو فولکلور ټولونه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولونې کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پيل کيږي) د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د يو سفزيو دودونه ، انگيرنې او ځينې نور دودونه په ژوره او عالمانه توگه خپرل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوريک مواد لري او دانگېرنو په باره کې يو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراً منظومې افسانې نه دي ليکلي خو خپلو زامنو ته يې په دې برخه کې سپارښتنې کړي دي . صدر خان خټک د خپل پلار د غوښتنې په اساس ، د (ادم خان او درخانۍ) د داستان په منظور مولا

پورې کر (د زیاتو معلوماتو لپاره وگورئ) : (ادبي څېړنې _ صدیق روحي) (۱۸)

مخ

صدر خان په خپل داستان کې د یو یوسفزي چې (طوطي) نومېږي ، کیسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنگه په دغه نکل کې د جلال الدین اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او یوسفزو تر منځ د جگړو یادونه هم شوې ده . د خوشحال خان طب نامه ، فضل نامه او نور ډیر اثار او همدارنگه د ده کورنۍ ډیر شمیر غړو د نورو علمي ، ادبي او دیني څېړنو تر څنګ فولکلوريکو مسلو ته هم ډیره پاملرنه کړې ده او په خپل وار یې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنگ غنامندي کړي ده . دا لڅه کوي چې په نشر خو لا پریږده خوشحال خان (طب نامې) غوندې پیاوړي او علمي اثر نظم لیکلی دی لکه چې وایي :

د حکمت له کتابونو   راوتلي له بابونو

ماد طب په کتابونه   نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولنې لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبیاتو په اوږد کې راوڅیږو نو په عمومي ډول ویلای شو چې یوازې په کلاسیک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دغې برخې په غني کولو کې شوي دي .

د یو لیکوال په وینا چې د پښتو ژبي د اثارو د غنا او پیاوړتیا په برخه کې (هسې) خو د پښتو ژبي د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکېانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده ، چې زموږ د ادعابنه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنگي خدمتونو تر څنګ د پټې خزاني لیکل او موجودیت دی د همدغې خزاني په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانی) کې اداوو غونډه جوړیدله او په خپله شاه حسین هوتک به هم برخه په کې اخیستله ، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعالیتونو برسير مشاعرې هم کېدلې (۱۷ : ۷۷)

په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زموږ ادب او فرهنگ ته یې غنامندي وربښلې د شاه حسین هوتک په وخت کې د پام وړ دی ، د پښتو ژبي ښاغلی او حقدار لیکوال حبیب الله رفیع پدې برخه کې لیکي : (په افغانستان

کې د پښت لومړنۍ منظمې ادبي غونډې چې تاريخ يې رانښي هغه غونډې دي چې هره هفته د شاه حسين هوتک له خوا د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړېدلې د کندهار علماو او ادباو به گډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به يې کولې او د پټې خزانې يادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم ايښودلي ، شو) (۸ : ۲۶۴)

(د پښتني فولکلور د چاپي مجموعه خپرندود د ليکوال ښاغلي سر خپرونکي نصرالله ناصر په حواله : د دايمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترسترگو کېږي د امير شير علي خان دويمه ځل پاچاهي د امير عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د امانی غورځنگ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنگ پالنې ښيرازه دورې وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه . ل کلونو پورې دلته په افغانستان او بيا کابل کې په مجموعي ډول خو په تيره پښتو ادب او فرهنگ د سقوط پير او مرحله گڼل کېږي . خو د فولکلور پيژندنې ژوند او ښيرازه پس منظر د امير امان الله خان او بيا له هغه راوروسته دور کې راپيلېږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ - ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲ - ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بيا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور خپرې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډيمسن محمد صديق روحي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وينا (د فولکلوري مواد و راټولونه نه يوازې د اکاډميک انټرست (مينه والۍ) او علاقه مندي له مخې پيل شوه بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې هم نقش درلود ، فولکلوريستانو زيارايسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي) دغه کار او دغه روحيه او دغه مينه والی نه يوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندي لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لويديځوالو او ختيځ پوهانو داسې تجربې هم کړي دي .

ځکه نو لومړي لارمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لويديځوالو او ځينو ختيځو پوهانو نظريات راواخلو .

۲- د فولکلور په برخه کې د لويديځوالو او ختيځو پوهانو نظريې :

لويديځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنگ د بډاينې او بنيرازۍ لپاره په هر وخت کې تلپاتې گامونه پورته کړي دي . لومړی به دلته د لويديځواو بيا به د شرقي پوهانو نظريې راوړو ، يعنې دا چې څنگه فولکلوري راتلونې شوي دي .

۳- الف - د لويديځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره غريبانو يا لود يځو پوهانو په خپلو ليکنو کې وکاروله . ډبليو - جي ټامس (W.J.Thoms) لومړنی غربي يا انگرېزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اګست کې يې په خپلو ليکنو کې د فولکلور (Foklore) کلمه استعمال کړه . خو تر دې د مخه په پنځلسمه او شپاړسمو پيړۍ کې د يوناني (Greece) او ېوم (Uoom) پوهانو يعنې هيرودټس ، ليوۍ او پلانيښۍ او په اتلسمه پيړۍ کې انگليسي رابرت هم فولکلوري څيړنې کړې وې . اصلي خبره دا ده چې انگليسانو فولکلور راتلونې ته ډېره ياملرنه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه يې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ريکا ډ په نامه يوه مجله هم را منځته شوه . د فولکلور ژورنال (The Folklore Journal) هم رامنځته شو ، (دغه ژورنال او فولکلور مجلو په انگلستان کې د فولکلور ټولونې او خوندي کولو کال گرندۍ کې او ځکه يې نړيوال شهرت هم وموند) (۲۷:۱)

د فولکلور د راتلونې اړتيا د ټولنو کار او اړتيا ده . د (فولکلور پيژندنه) اثر نامتو ليکوال ارواښاد محمد صديق روهي دخپل کتاب په (۳۸) مخ کې ويلي دي : (په او ولسمه پيړۍ کې په اروپا کې د فولکلور ټولونې په برخه سيستماتيک او شعوري کارپيل شوی دی جان ابري (۱۸۸۶-۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو يو شمير خرافات او دودونه وليکل او له دې وروسته (جان برانډ) او نورو پوهانو په نولسمه پيړۍ په آلمان کې لکه يا (ياکوب گريم) او د ده

ورور (ويلهلم گريم) او نورو د فولکلور پيژندنې او راټولونې په برخه کې کار کړی دی) (فولکلور پيژندنه ، ۳۸ مخ) .

ترټولونښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راټولونه د اکاډميکې مينه والۍ له مخې پيل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانگه له ورکېدلو وژغوري . د ويلو وړ ده ، چې فولکلور څېړنه او هغه خوندي کولو لړۍ په انگلستان ، جرمني فرانسې او نوراروپايي هيوادو کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمير هيواد ، ته هم ور وغزیده . ډير ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسیده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي يا د عوامو ادبياتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پيل شوې . د روهي په وينا (و . گ . بلسينکي دروسيې د نولسمې پېر د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کېږي . په نولسمه پېړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فولکلوريکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښانه اړخونه يې له اير و خڅه پاک کړل او تيوريکي بنسټونه يې ورته کيښودل د شفاهي ادبياتو او بنسټل پيژندنې په باره کې ډير کار کړي دی . د شوروي اتحاد وتلی ليکوال ماکسيم گورکي هم د (لفظي هنر) پيل په فولکلور کې لټولی دی . دغسې په اروپايي (لويدیځو هيوادو کې نورې فولکلوري څېړنې هم شوي دي .

شکل (۵)

۵- د کلیوالی ماشومانه ښکار وسایل او توکي چې د مادي کلیوال کلتور یوه نښه څرگندوی او د فولکلوري مواد و خوندیتوب کی . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندې کولو کې د ختیځو پوهانو هلي ځلي :
 ختیځو هیوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډیره زمینه برابره وه او ده . ختیځ چې پوخت د نړۍ د مدنیت اساس ګڼل کیده ، همداسې فرهنګي بډاینه یې هم د ارزښت وړ ده . که دا و منو چې (افغانستان د لرغوني اریایي تمدن او د همدې نیمه وچه او بیا بلخ ، پامیر ، هندوکش او د اوسینې افغانستان نوري سیمې هم د روښانه او لرغونې تمدن او بیا (فولکلور) درلودونکي دي ، د) پخوانو اریایانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زیات په (اویستا) کې پاتې دي خو د محقیقینو ورستي تحقیقات وایي چې زموږ تر عصره رارسیدلي اریایي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتې شوني دي :

۱- د باختريانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصاً د حماسي په ډول) له هر څه زيات د اويستا په متونو اغيزې کړي، هغه يې اخيستي دي او زردشتي دين د عقايد و جز گرځيدلی دی.

۲- د ساکو او ولسي پوهه: د زردشتيانو د نظريو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اويستا متونو ته لار پيدا نه کړه خو له يوې مينې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زيات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دسارې په ډول رستم حماسي د فرودسي په شهنامه کې (۷: ۱۲۱)

دغسې دهند په نيمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وگورو دمیلونونو کالونه تاريخ لري. مثلاً: د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کېږي ډير لرغوني تاريخ لري چې د (مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمين او اريانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکې يادولای شو.

دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولای شو. سر څيړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وايي (شعر او ادب د انسان طبيعي صفت دی نو که چيرې موږ د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسليم کړو نو بيا موږ د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکريدی نه شو خوافسوس دی چې تردې وخته موږ ته د هجري سن نه آگاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي. د پښتو قدیم شعر په تپه يا مصرع يادېږي او ورپيسې درزميه نظمونو ابتدا کېږي چې په مثال کې دامير کړور هغه مشهور نظم ورکول کېږي (۵۸: ۱۴)

د فولکلورنو تصنيفونه هم شته خو موږ د اد نمونې په توگه معرفي کړي. د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد گل نوري هم ډير مخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نيجه ده، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتدارۍ اصل يې ډير پکې مراعات کړی دی. (ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بريخي، بنادي او بېو) مرد او نامرد زبزيانه ښايږی. موسي جان او ولي جان. مؤمن خان او شيرينو، جلات خان او شماليه) فولکلوريکي خو عيني کيسې راټول کړي دي، دی دخپل کار شيوه داسې را پيژندندی:

دا ميانوڅه ليکلي ما کيسې دي
 د مينو ښې خوږې نارې پکې دي
 نه زيادت او نه کمبود مې پکې کړي
 د هماغه نکليچي دخولي جملې دي
 دات کيسې خلک په ډول ډول کرينه
 څوک وای داسې څوک وای داسې يې نارې دي
 که څه زياد يا کم غلط درسي (درشې) په سترگو
 عفو غواړه دا دبل خولي دي
 محمد گل خان نوري له دغه فخر بس دی
 لڅې کړې يې د پښتو خدمت ته پښې دي (۱۷: ۳۹)
 کله چې پښتو ټولنه پې (۱۳۱۹) کال په کابل کې جوړه شوه نو د : (پښتو
 فولکلور ته هم خاص ځاي وټاکل شو او د د غې مؤسسې په اساسنامه کې د
 فولکلور ټولنې موضوع هم شامله شوه) فولکلور پيژندنه ۵۰ مخ
 له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا په عمومي ډول او په ځانگړې
 توگه د پښتو فولکلور د راټولو په برخه ډير کار شوی دی .
 په ۱۳۵۱ ه . ل کال د وخت د اطلاعاتو او کلتور (اوسنی فرهنگ) د وزارت په
 چوکات کې د فولکلور ټولنه تاسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه
 ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اټنونه او نڅاوې) په نامه يې دوه اثر چاپ هم
 کړه .
 له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنگ خلق) او
 بيا په (فرهنگ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولو
 لو په برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزيږې اخبار چې د علومو اکاډمۍ
 له خوا خبريده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

۴- د درېيم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې تېامس و کاروله :
 - د فولکلور پس منظر (شاليد) د بشر په تاريخ اوږدې او لرغوني جرړې لري آن په لرغونو يونان کې د تاريخ پلار (هيترو دتس ، ليوې اوپلېنې) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ برخه کې ليکنې شوې دي .
 - په اروپا کې په ۱۷ م پېړۍ کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پيل شوی دی .

- جان ايبري د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت يو زيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او د يوې مجموعې په توگه په (پوپليراتي کويټين) په نامه يې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانگلستان د بزگرانو عنعنې او موسيمي شعير شرح شوي دي .

- جان برانډ هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځينې اثار خپاره کړل .
 - په جرمني کې په ۱۹ مه پېړۍ کې (ياکوب - گريم) او د ده ورور (ويلهلم گريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې .
 - د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي ديموکراسانو هلې ځلې هم د يادونې وړ دي .

- و . گ . بيلنسکي د روسې د نولسمې پېړۍ د انقلابي ديموکراسانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کېږي هغه د عوامو د بديعي تخليفاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .

- چرنيشفسکي (۱۸۲۸ - ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کار کړي دی او د ولس بديعي ايجادياتو په برخه کې يې نظر درلود چې بايد په مشخصه تاريخي قرينه (يوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څيړنې لاندې ونيول او بايد شفاهي ادبيات او تاريخ گډ سره مطالعه شي .

- ماکسيم گورکي اونور (دوبروليويف او پلخانوف) هم د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل .

- فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنريک ایسن) په سویډن کې هلتن کاولوشي لاکرلوف (۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کال يې د نوبل جایزه هم واخیسته د یادولو وړ دي .
- په ایران کې هم فولکلور څېړنې شوي دي . صادق هدایت (نیرنگستان) . (بف کور) او نورو آثار ولیکل .
- په ریګواید کې د نړۍ د پیدایښت اسطوره راغلي ده .
- په اریانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبې (سامانه) او نورو مواد شته .
- په اریانا باختري برخه کې له د یشینو (غیرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
- د ساکو کېسې او د کیومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتي د کیومرث افسانه بیا په منځنیو پېړیو کې په عربي او فارسي ادبیاتو کې ډیره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاریخ الرسل والملوک) یا د البیروني په (الباقیات عن القرون الخالیات) فردوسي په (شاهنامه) .
- البیروني لیکي : د کیومرث نوم (گرشاه) او (گر) په پهلوي کې (غر) ته وایي او ده په غره کې ژوند کاوه .
- په پښتو کې غر ، ورته وایي اوسني مثالونه لکه : سپین غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه گرېند ، سپین گر .
- د کیومرث په باب اختلاف زیات دی ، ځینې وایي سام د نوخ زوی له اولادې وو . او نوم یې اسیم بن لورد و ، په نړۍ وگرځیده او په بې نوم شیانو یې نوم کیښود او د نړۍ په کرڼه او و دانۍ کې یې زیارویوست ، دیرش کاله یې حکومت وکړ ، د زوی نوم یې (میشي) د زوي ، زوي یې (سیامک) د سیامک زوی (فراواک) او دهغه زوی (هوشنگ) وو .
- د اریائي کېسو دویمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چی مهم اتلان یې رستم زال زرینه ملکه تومیرس اونور دي .
- ساک لمر پرستان و او زردشتیاو ورته په بڼه نظر کتل فردوسي هم یاد کړي دي بزرگان و شیران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
- په پښتو کې د ساکو د (شیرک) کېسه ډیره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شیرک د هخامنشیانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قیام (۵۱۳ ق.م) په

وخت کې يوساکي ميترو په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي و د پارسيانو په سنگرور ننوت ، همدغه شيرک وو .

– شيرک پارسيانو ته چال جوړ کړې و ، هلته يې د خپل قوم شکايات وکړې ، پارسيانو هغه ته دغچ اخيستلو لاره وروښوده . شيرک (۷) ورځې سترې کوونکې مزل کړې و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړو او دهغوی لښکر دښتي ته ووت ، خو پارسيانو ته د معلومه شوه چې شيرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړی دی ، شيرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستۍ سلگۍ کې يې وويل زه بريالی شوم ځکه چې دوي ، زما دهيواد والو (ساکو) د بې وزله نه يې کرکه کوله .

– په افغانستان کې د فولکلوري اثار او خلکو د طبيعت ډير اثار او حماسي پاتي دي ، کندهار په خاوره کې د ځينې لوبښو موندل ، په بغلان ، آبي خانم و گندهارا يا اوسني ننگرهار (هډه) کې د لرغونو اثار و موندل او دغه راز په لسگونو يادونې موندلې شو .

– په پښتو ادب کې د لومړنيو حماسي اثارو شته والی لکه په ۶۶۱ هـ کې د بابا هوتک شعرونه چې :

– په سور غرېل راته نن اور دی   وگړيه جوړ راته پيغور دی ....
– غښتيلو ننگ کړي دامو وار دی   مغول راغلی په تلوار دی .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبيعت ښوونه کوي .

– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه يا د صدر خان ختيک (ادم خان او درانۍ ، درخانۍ) د يا دولو وړ دي . د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډيرو يا دولو وړ دي .

– د احمدشاه بابا له وخته رانيولي ، بيا تر اميرشير علي خان ، امير عبدالرحمن خان حبيب الله په تيره غورځنگ ، د ظاهر خان ، داود خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ هـ ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنگ او بيا د پښتو فرهنگ پالنې دوره وه .

– له ۱۳۷۱ هـ ل څخه بيا تر ۱۳۸۰ هـ ل کلونو پورې په تيره د پښتو فرهنگ د زندۍ کولو پير او مرحله گڼل کيږي .

د فولکلوري موادو راتولونه نه يواځې د اکاډميک انټرسټ (مینه والی) له مخې پیل شوه ، بلکهې د هیواد پالنې او د ملي تشخیص احساساتو هم پکې رول درلود

– هغه تصنیف چې محمد قدیر تره کي په کابل مجله (۶۳) گڼه او شپږو کال کې خپور کړی د فولکلور د ویشلو په برخه کې ډیر غني دی .
– ملي هنداره فولکلوريکې کبسي (فتح خان بریخي ، بنادي او بیبو . مرد او نامرد ، زېربانه بڼاپیری ، موسي جان او ولي جان ، مؤمن خان او شیرینو ، جلالت خان او شمایل ډیرې د یادولو وړ دي .
– د پښتو فولکلوريکو موادو د راتولولو بڼه موده د پښتو ټولنې له راجوړیدو (۱۳۱۹ هـ ل) را په دې گڼل کیږي .

۵- د درېیم څپرگی پوښتنې :

- ۱- په لويديځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهیږئ ؟
- ۲- په ختيځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهیږي ؟
- ۳- په لويديځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟
- ۴- د اریایانو له جملې نه چا لومړنۍ فولکلوريکې هلې ځلې کړي دي ؟
- ۵- په ختيځ کې کو مو مؤسسو د فولکلور د راتولولو په برخه کې هڅې کړي دي ؟
- ۶- د پښتنې فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟
- ۷- د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نومیږي ؟
- ۸- د فولکلور کوم تصنیف چې محمد قدیر تره کي وړاندې کړی دی راواخلي ؟
- ۹- کومو مؤسسو په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د فولکلور راتولولو ته ملاوټه له ؟
- ۱۰- د څو فولکلوريکو مجموعو نومونه واخلي ؟
- ۱۱- د فولکلور راتولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم یې واخلي ؟

څلورم څپرکی

۱- پښتو فولکلوريک ادبيات:

فولکلور د پښتو ادبياتو يو درنه او رنگينه برخه ده . پښتو فولکلوريک ادبياتو د نورو اړخونو په څير خورالويه برخه جوړوي د ارواښاد صديق روهي په وينا اکثر و پښتنوليکوالود (فولکلوريک ادبياتو) پرځای د (ولسي ادبياتو) اصطلاح منلې ده. په هر صورت د فولکلور يا فولکلور کلمه خود نولسمې پيړۍ خبره ده ، مگر د خلکو معنوي هستي او شتمني يعنې ولسي ادبيات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم گامي دي او ممکن د «خلکو عنعنې او دودونه د همدوی د ژوند همزولي هم وي» پښتو فولکلوريک ادبيات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس مال دی د «فولکلور حاملين خلک دي او خلک د سن ، طرز فکر او ټولنيز دريځ له مخې توپير لري مثلاً : مشران اوسپين ږيري د لنډو کپسو ، متلونو او اخلاقي افکارو لرونکي حاملين دي .» (۵۲-۶۶) له همدې امله پښتو ادبيات هم يوه ستره لرغونې شتمنې ده. د پښتون قوم دوگړني ادب په برخه کې (جم ډار مستسر) په خپل معروف اثر (د پښتنخواد شعرهارو بهار) ۱۴-۱۵ مخونو کې وايي چې : «وگړني ادب اصيله چينه لري ... دخلکوله دې سندرونه د پښتنود دودونو او ژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي او دوی د ژوند رښتنی انځور دی .» (۶۸-۱۵۴) د پښتنو فولکلور که مادي دی که معنوي او ادبيات که په نظم کې دي او که په نثر کې دا ټول د دوی د ټولنيزو اړيکو ، عنعنو او د فکر د طرز محصول دي ، له همدې امله : «دولسي پوهې لمن ډيره ارته اولويه ده ... دنظم او نثر پرڅخه په هره ټولنه کې شته ... منثور فولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په يوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کېسې (متلونه ، نکلونه) او نور منثور مواد دي چې پکې رواج لري .» منظوم فولکلور يې ولسي سندرې دي چې په بېلو بېلو قسمونو او ژانرونو سره ليدل کېږي پرېره پر دودونو او برځيو ډول منظوم

وزمه فولکلوريک ادب هم شته چې په پښتوکې يې ښه مثال کېسۍ او متلونه دي ... لکه : وه تورې مرغۍ . په اوبو وهي بوزی ...
توره توره تله = د دوو تر مينځ ولگيده ... (۳۷:۱۲) د پښتو فولکلور لمنه خو خورا پراخه ده ، موږ به په لنډ ډول د (پښتو فولکلوريکو ادبياتو په (شکلي او محتوايي) اړخونو رڼا واچوو او دابه وښتو فولکلوري ادبيات په لاندې ډولونو موجود دی :

الف- فولکلور په شفاهي ډول

ب- فولکلور په عنعنوي توگه

ج- فولکلور د نظم او نثريه بڼه

د- د فولکلور جوړوونکي ډير ځله معلوم نه وي . (ولس)

و- فولکلور د يوه کلتور د جز په توگه له هر ولس سره شته .

ه- د پښتنو فولکلور د دوی د کلتوريوه ستره برخه جوړوي .

همدارنگه پښتو (فولکلوريک ادبيات) په دوه کالونو (نظم او نثر) کې خان خرگندوي زموږ د هيواد تکړه فولکلور پوه محمد قدیر تره کي د فولکلور يکوادبياتو د تصنيف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظريات وړاندې کړي دي . نوموړي فولکلور په دوو (معنوي او مادي) پر خوويشلی دی چې موږ يې تر (معنوي) برخې لاندې د پښتو لولکلوريک ادبيات راوړو :

نوموړی په کابل مجله ، ۶۳ گڼه ۱۳۱۵ کال کې ليکلي و :

معنوي برخه

لومړی : ادبيات

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طويل بحر ، رنگارنگي ملي سندرې .

۲- نثر : کيسې ، حکمتونه ، معماوې او کيسۍ (چستانونه) ... (۴۴)

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو په معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر) تر سترگو کېږي . د دغو ادبياتو زمينې او زيرمې ټولې په ولس کې وي ، د يو ليکوال خبره :

(په پښتو کې د شفاهي ادبياتو د پراخو زېر موشتوالی له هنر او ادبياتو سره زموږ د ولس د پراخه پرگنو د مينې ښکارندويي کوي او دا راته شي ، چې زموږ

خلک که په پراخو سوځنده د نبتو او ناپايه بيديا وو کې په ډيره ابتدائي بڼه ژوند کوي او يا په غرونو او درو کې اوسي - که بيسواده دي او ديا د نوي تمدن له بريا وو ليرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځينو داسې سندرو او نورو هنري - ادبي توکو د ايجاد او خورلو له لاري خړوبوي ... (۵۳ - ص)

د پښتو فولکلوريک ادبياتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانگړې بڼه يا جوله لري همداسې يې مضمون او منځپانگه هم درواخله .... ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبياتو څخه ځانته جلا لاره او ځانگړی رنگ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :

د مضمون له پلوه نبتو متلونه يو خاص يا ځانگړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او يا نورو ژبو کې نه ليدل کيږي لکه : په فارسي ، . دري متلونه کې وايي : (نيم نان - راحت جان - تاکه مېچله بچلان - آفتې نرسد گوشه تنهائي را - گردن نرمه شمشېر نه بريده) ... او نور .

خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او يا هم معنی متلونو کې بل ډول روحیه پرته ده ، لکه : (يا موږ يا مې - بلا په مخ وهلې بڼه ده) د (نريا ترپ وي يا خرپ) او بڼ په بله نه وهل کيږي) ... او همدارنگه ډير نور متلونه ولسی ادب ځانته روحیه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبيعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونه کې ځان څرگندوي او بېلا بېل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه يا ورته والی هم ليدل کيږي ، مگر هر ولس ځانته جلا ادبيات لري . يو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالينه گوزتيکن او قوسيز عال) ترجمه (خوک چې د پلار شتو ته سترگې نيسي بې علمه پاتې کيږي) . په پښتو کې : چې په خپله ميره نه يم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه يا ترکمني (آته انه نينگ گونی او غله ن بيله ن غيزده او له رينگ گوني داغ ن دوز ده) (۱۸ - ۸) ترجمه - (دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږيږي هغو مړه د اولاد په هغوی نه خوږيږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کاني ، بوټي) (۳۶ - ۱۶) . همداسي د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپير لري مثال : لنډی د

پښتو ژبي يو جلا ژانر او صنف دی د بني او مضمون خوند او رنگ يي بالکل جلا دی ، لکه :

ما وي له غمه به دې مړه شم   مرگ په نيټه دی د روغزنه شومه مينه

- پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپاني) فولکلور کې د (هايکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مگر دومره به وایم که (هايکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرین وکړي خو زموږ مال نه شي کېدای . ځکه د پښتون تېر له فطرت او طبیعت څخه سرچینه نه اخلي .
*ژانر : فرانسوی کلمه ده ، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل (۶)

ژانر: په لغت کې ډول ، صنف ، ټيپ ، بيلگه وايي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټيپونو يا کټگوريو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معياري فورم (شکل) يا تکنیک دی . (روهي - فولکلور پيژندنه ۱۵۶ مخ)
کوچياني کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سيال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانگړتياوې:

پښتو ادبيات او بيا فولکلور يولې ځانگړنې لري ، چې له نورو ادبياتو را جلا کيږي .

(کابل افغانستان سلطنت بيان) د پښتني فولکلور په برخه کې يوه مهمه قيمتي خزانه ده ، چې تر اوسه يې بيلگه نه ليدل کيږي الفستين په کتاب د پښتو د بيلا بيلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکټرونه په مفصله توگه بيان کړي دي . د پښتو خوږيو نه ، دودونه ، خيرې ، کالي ، انگيرنې ، تولنيز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافې افکار د ادارې طرز ، شعائر ، عقيدې او باورونه ټول څيرلې دي . پښتني فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده ، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستين د پښتني مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنگ آلې او .. بيان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنيزو پاتکو (طبقو) طبقاتي توپيرونو او کلتورنو په گډون تاريخي ، جغرافيو اتنوگرافي * او سوسيولوجيکي * هر راز موضوعگانې څيرل شوي دي . د پښتو عام کرکټر يوه بله موضوع ده چې په دې کتاب کې يې لنډيز وړاندې شوی دی په اتنوگرافي ، يا باستان شناسي ، لرغون پيژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پيژندل او ساتل کيږي .

* ټولنيز پيژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توگه ژوند کوی . يوه برخه کې داسې راځي : (د پښتنو کرکټر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عيونه : انتقام ، رخه حرص ، چور او سرزوي دي خو له بلې خوا په ازادۍ مين دي . خپلو ملگرو ته وفا دار دي په لاس لاسدي خلکو زړه سواندي لري ، ميلمه پالونکي دي ، زړه در دي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خوار يکښ دي

، احتياط کار دي او نورو گاونډيانو ملتونو په تناسب خطا (ايستلو) دسيسې او فريب ته لږ زړه ښه کوي. د پښتو کلتور او بيا فولکلور له نورو گاونډيو جلا مطالعه کېدای شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او ځانته لاره او خصوصيات لري. د پښتني فولکلور د خصوصياتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډير مواد لاس ته راتلاي شي.

د پښتون (پکت، پښت) قوم د ملي کرکټر په باره کې په ډيرو کتابونو کې د هغو له جملې (ريگوايدا)، (سام ويدا)، (مچوريا) او د نړۍ د ستر مورخ (هيروډتس) په ليکنو کې يادونې شته. انگريزي ختيځ پوه (مکنزي) د ساکو قبيله د پښتنو يوه پياوړې څانگه بولي، د دوی افسانې د پښتني فولکلور ډيرې لرغونې بيلگې گڼل کېږي. ارواښاد دوست شينواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وايي (د ساکي اتلانو په جمله کې يو هم رستم دی... هغه د عربو د تيري کونکو سره د يوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی. او د) يادگار زريان او (درخت اسوريک) پانياني قصيد وکې هم دغه نوم قيد شوی دی. د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن يادونه شوې ده، د پښتو دولسي ادب لارې ليکوال د (شيرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې يو معمول نوم دی، هغه زياتوي. (د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مؤرخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د (شيرک) حماسه ده چې بولين د (جگړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړې دی. همدا ډول ډيرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتني فولکلور څرگندونه کوي. ميرانه او او قاداري يو بل اصل دی چې د پښتنو کلتور لابرسته کوي. په دويمه ميلادي پيړۍ کې لوکبان د ساکو دروحيې په باب ډيرې نورې کېسې ليکلي دي، او د ساکو د متل پې را اخيستي دی چې په کې ويل شوي و: له دې زيات خجالت نشته چې په دوستۍ کې څوک خاين څرگند شي، (دولسي ادب لارې ۱۲ مخ) لوکيان د ساکو د ښځو له زړه ورتيا هم غږيږي او د ملکې زرينې په باب ليکي: د ساکو ښځې ډيرې زړه وړې دي او له نارينه و سره يو ځای له جگړو کې گډون کوي شيرک: هغه څوک و چې د (هخامنسيانو پاچا لومړی دارا په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق م) کې پداسې حال کې چې پوزه او غوږونه يې غوڅ شوي و د پارسايانو په سنگرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه يې شکايت وکړ خود

اکا يې په خپله کړي و مگر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړی و هغوی يې د بنډۍ ته راويستل او هلته له لوږې او تندۍ مړه شول . زرينه د ساکو يوه ډيره زړه وړه او توريالۍ . بنځه وه چې د خپل هیواد استقلال يې وساته او ډير ښارونه يې ودان کړل د دې له مړينې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او يو سلو پنځوس متره لوړه وو او په سريې د سرو زرو مجسمه در ولې ده . که د لرغونو دورو اثار وگورو د پښتو د فولکلور په پاب زيان معلومات تر لاسه کېدای شي (ابورحان البیروتي) په خپل يو اثر (الباقیه عن القرون الخاليه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي ليکلي دي ، لکه :

(هيوان تسانگ چيني سياح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترڅ کې د پښتني سيمو د فولکلور او (باير) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بيان کړي دي د سيفي هروي (تاريخنامه هرات) د مسيحي سياح) (بصيرت نامه) د اخوند درويزه (تذکره الابرار و الاشرار) هم د پښتني فرهنگ په باره کې ډير مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پيژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولنې د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچينه څخه چينه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبيات په لوی سر کې په دوو برخو باندې ويشل کېږي:

۱- منظوم ولسی ادبيات

۲- منثور ولسی ادبيات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شاملېږي او همدارنگه منشور اثار هم بيل بيل ډولونه يا ژانونه * لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بيا د هغوی هندسي جوړښت وکارو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بيل بيل ډول لري ، بيل بيل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډير ځله مضمون ورته والی شته خو دښې يا جولې له مخې هر (ډول) بيل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر ليک لاندې صنوفونو او بيا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او ورپسې به د هر نظمې (ډول) هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وځلوو .

لومړۍ - نظم :

د نظم تر سر ليک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکۍ ۳ بآبوللې ۴- داتن نارې ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د ميندو سندرې ۷- تاريخي نارې (چارييتي) ۸- منظوم متلونه ۹- کاکړې غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پراکې ۱۳- د بنادۍ بدلې ۱۴- ساندې ۱۵- چغياني ۱۶- غزل ۱۷- څلورريځي ۱۸- بدلې ۱۹- ږغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو نارې (غږونه) ۲۸- سنځر خليي نارې ۲۹- کيسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاي شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو (سندورهم وويشو لکه :

الف عامي سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتن نارې ، د ماشومانو سندرې ، د ميندو سندرې ، تاريخي نارې د بي بي دستي سندرې ، کيسې (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړې) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلنډې ، پراکې ، فالونه ، د بنادۍ بدلې ، ساندې ، چغياني او .... چارييتې ، بدلې لوبې ، ږغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه يادولای شو .

دويم : منشور ولسي ادبيات :

متلونه ، نکلونه ، وړې کيسې ، توکې ، بولنې ، تکپه کلامونه ، روايتونه ، دعاوې او نيراوې ، متشابهاات ، رمزونه ، فالونه ، کتابي او .... د پښتو ولسي ادبياتو لنډه پيژندنه او هندسي جوړښت :

الف - د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوريک يا ولسي شعر بڼه ځانته خاص هندسي شکل لري چې موږ په يې په ترتيب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چې په ډير لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه د يو عملي مثال او بيا جوړښت په شکل کې ونيسم لکه :

اول – لنډکۍ (Landakay) :

لنډکۍ له لنډۍ سره توپیر لري ، مگر بیا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډۍ دویمه مسره (۱۳) او د لنډکۍ (۱۴) سیلابه ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لویدلې برخه د پکتیا په ولایت کې اوس هم ژوندۍ ده او دا یو ډیر لنډکۍ او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې پې د پښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی لیدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعر نه لنډکۍ شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دواړه مسرېو سیلابونه معمولا (۱۶) د لنډۍ دواړه مسرې دوه ویشت سیلابونه، دي خو دا شعر یوازې یوه څوارلس سیلابیزه مسرۍ ده نو ځکه د لنډکۍ نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکۍ پای لکه د لنډۍ غوندې (ونه ، ینه اومه) سرته رسیږي پوره تفصیل یې په بل څیرکي کې وگورئ : لنډکۍ یوازې یوه مسره لري خو د سندرو یلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر گیري لکه :

گل لالی یې راوړ لکه ناوې په ډولونه
گلالي مو ورک مور یې جومات کې لتوینه
هندسي جوړښت :

الف	
الف	xxxx
الف	xxxx
الف	xxxx

۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
نه	لو	ډو	په	وې	نا	که	ل	وړ	را	یې	لی	لا	گل

۳- سروکې (Saruke) :

سروکي: ځينې خلك ورته (نيمکي) هم وايي. د سروکي مکمل اوبشپړونکي لنډی دي. سروکې يو بيت يعنی دوه مسرې لري او ډير ځله لومړۍ يې تردويمې اوږده وي، لومړۍ سروکې ويل کيږي او بيا ټيکي وراچول کيږي (۱۲۴).
سروکې خو پنځه ډوله دي، هندسي بڼه يې هم يو ډول نه ده.

۱- لکه: له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوگ دې ليکې ليکې
په تور وربل کې دې ټومبلي زيږې گلې   په څنگ تېرېږې گلې

B

B

يا: چې لومړۍ مسره يې (۱۳) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي. لکه:
جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه   اور بل يې پنگوينه
چې دديدن نصيب يې نه وي   اور بل يې پنگوينه
په يوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شينه   اور بل يې پنگوينه
جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه   اور بل يې پنگوينه
هندسي جوړښت:

الف الف

الف الف

۲- هغه بيتونه چې لومړۍ مسره يې (۱۴) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي، لکه:
ته شوې رانه پاتې زه پر دې وطن ته لږم   خپه يم ځکه ژاړم
الف الف

يا: ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه   د سمال وهي په ټنډه

ب

ب

يا: داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه   پا څه ډيوه بله کړه

ت

ت

جلکۍ وديږي په سپين مخ يې واښکې ماتې شوې   جار وطنه ياتې شوې

الف

الف

۳- بيتونه: چې لومړۍ مسره يې (۱۵) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي لکه:

هَلک = ته يې شنه کوتره زه يم باز دگړنگو جلکۍ وږم دې په پنجو جلکۍ

الف

الف

جلۍ - خان به سينگار کړم مازديگرۍ ته زه درځمه تور لونگ به وتومبمه

ب

ب

۴- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې ديارلس او دوه يمه يې شپږ سيلاب به وي لکه :

گودرته راشه خوله به در کړم مازيگرکې ودرېږم په خادر کې

الف

الف

يا :

دزيړو گلو خانگې مه نيسه ماتېږي زړه مې په بدېږي

ب

ب

يا :

ته چې د خيال خدا کوي ما به ملنگ کړې ډير به مې بدرنگ کړې

ج

ج

۵- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې (۱۴) يا (۱۵) او دوه يمه مسرۍ يې شپږ سيلابه وي لکه:

تا به ليونی کړم که زه ډير توره ومه خان چې جوړومه

الف

الف

آيينه رنجورمه راکړه مورې سترگې توروومه يار خوشحاله ومه

ب

ب

يا : ټول ووړ کې به مړه شې ، ستا په سرد گلوونې توغې کبر جنې

ج

ج

(غرنۍ سندرې له (۱۵۴-۱۵۱) مخونه .

۴- کاکړۍ غاړې *kākari γāre*

کاکړۍ: ته کاکړۍ غاړې هم وايي، لکه لنډيو غوندي دپښتنو ولسی ادب برجسته صنف دی. (د نارو)، (لنډيو) او (غارو) په نامه هم ياديږي شاعريي معلوم

نه وي په گډه هم ويل کيږي. کاکړی، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او د فورم له پلوه مثنوي غوندې وي.

د کاکړۍ فورم لکه مثنوي غوندې دی، د مضمون له پلوه ډیر ډولونه لري لکه: سپینه خو له په خدا خاندې مازدیگر دې کړ راباندې

الف

الف

پيکي پورته د خالو که

يا : شين خالی قدم په وروکه

ب

ب

تو يوم د سترگو ويني

يا : مخ را کوږ که تکې سپينې

ج

ج

پر غاښو درد کي د

اوس مې خوږ شي بار خوگان
جانان

د

د

۵- لنډۍ (Landay):

لنډۍ: د پښتو دولسي سندرو يوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډۍ غير مقفی او عروفي شعر دی چې لومړۍ مسره يې (۹) او دويمه يې (۱۳) سيلابه وي. په دينه او ونه ختميږي وايي چې دغه نوم له لنډۍ مارنه اخيستل شوی، هغه هم زورور او دشعر ډاډول هم قوی مغمون او ډير خوندلري. لنډۍ ځانته فورم (بڼه) او محتوا لري. هندسي شکل يې هم له نورو فورمونو سره توپير لري لنډۍ د پښتو يو طبيعي او فطري شعر دی... لنډۍ يو خاص طرز او ځانگړی وزن لري (۵۲) لکه: سترگې کچکول کړه دیدن واخله ملنگه ياره بهانه راغلې -يمه

ب

الف

لور يې په سپينه روپۍ خو له نه

يا : مور يې په کلي شرومبې غواړي

ورکوينه

ب

الف

شته :

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
له	واخ	دن	دي	کړه	کول	کج	گې	ستر

۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
مه	ي	لي	غ	را	نه	ها	ب	ره	يا	گه	لن	مه

يا: داهلکان دې ځوانيمرگ شي مينه يې پرينې په فيسبوك لوبې کويته

۶- بابو لاله (Babolāle) :

دشځو له خوا جوړيږي او ويل کيږي. بابولالې په ولسي سندرو کې مخصوص جوړښت لري. له دريو بيلوبيلو ټوټو جوړه شوې وي او کله دوې مري لري. په واده کې ويل کيږي.

دا هم د پښتو فولکلوريک شعر څانگې ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښت لري.

لکه :

د موږ د ناوې څومره بوک تندۍ دی _____ الف

آرمان مې د ماما داشين پټي دی _____ الف

يا : ښه شوې چې د شنو ونو را تيره شوې _____ الف

آبادې په پيسو شو ته يې هيره شوي _____ ب

(پښتو څانگه : ناجيه وردگ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
دی	دی	تن	بوک	ره	څوم	وې	نا	د	موږ	ز
۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
دی	تي	پ	شين	دا	ما	ما	د	مې	مان	ار

۷- فالونه (Fāluna) :

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړۍ مسره يې لنډه او دويمه يې اوږده وي .

او کله هم دواړو مسرو سيلا بونه سره برابر وي ، ډير ځله دوه او څلور مسرې وي .

۱- دوه مسره ايز فالونه : چې لومړۍ او دويمه مسره يې اته . اته سيلا به او دوه يمې يې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ - ۸۰)
هندسي بڼه :

۲- څلور مسره ايز فالونه :

د جنت په منارې شیر د خدای تېرېږي
فولکلور-۶۹ مخ
سور چرگ وهي نارې
خلکو کاندې نندارې پېښتني

_____	_____
_____	_____
الف	الف
X	

۸- د بي بي دستې سندري (Bibi daste sandare) :

مراد والا بنځې يې وايي ، محدود دي لکه :

د دوهمې ملنگۍ سر دې وې تور دی
بنه لوی دين د محمد رسول الله
سر مې داسې تور دی پر موږ هم
لا الله الا الله محمد رسول الله
هندسي جوړښت :

_____	_____
_____	_____
ب	الف
	ج
	ج

لومړۍ نیمه مسره (۱۲) دوه يمې (۹) درېيمه (او) څلورمه (۱۴) سيلا به ده .

۸- سولي* (Sole) :

د اوډه او خوشحالي په وخت کې ويل کيږي ، دويلو په وخت کې يې ډلې جوړيږي ، طنز* ورکې وې .
لکه :

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې وکمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کومه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی

که يې

وکمه : (سيال کاکړ فولکلوري سندرې ۳۲-۳۴ مخونه)

لومړۍ نيم بيتی يې (۱۵) او نوريې (۱۶) سيلابه مسرې دي .

* سولې : مراد ترې (شولې) ده د وړيجو تا ټکول شوې بڼه .

* طنز : هغه هنرمندانه وسيله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ويري پرته بيانوي ، فکاهي يا فکاهيت يا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ : ۱۱)

هندسي جوړښت :

الف

الف

الف

الف

الف

الف

شنه :

سولې د وزن او هيچاود شمېر له مخې سره يو شى دى ، لكه دمثنوي په څېر
بڼه لري .
لاندې شته وگورئ .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
س	ل	ت	ک	و	م	ت	ک	و	م	ت	ک	و	م	ت	ک
و	ي				ه	،		م							مه

۱۰- برغازي (Bar Yazi) :

د سيال کاکې په وينا د ډوب تاريخي ناوه او د بورې جانانه * سيمه کې د دغه
شعر فورم موندل کيږي زياتره برغازي يو نيم بيتيزه وي ، خو کله درې بيتيزه او
کله

هم تر دې زيات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافيه
او اکثر وځايونو کې هم رديفه وي) (د پښتو شفاهي ادبيات ، ۲۸ مخ)
۱- د کويټې (کوتې) ايالت ، پښتون اباد په ۲۵ کيلو مترۍ جنوب شرقي

خواکې يوه ناوه ده

۲- خاصيه سيمه

۳- بازار ميان ، سيمه ايز بازار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

۴- د (لال) يعني پلار يا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دى .

لکه :

چرگ اذان دى خولگۍ راوړه
زما تلوار دى خولگۍ راوړه
دگل کېږۍ راځه چې ځو
د لال ټکرمو چېرې دى ؟
مستۍ غولۍ مو چېرې دى ؟

(بازار ميان) دى خولگۍ راوړه
لوړ سهار دى خولگۍ راوړه
راځه وړې راځه چې ځو
نن سبا چې راځه ځو
الکانو کور مو چېرې دى ؟
هندسي بڼه :

_____	الف	_____	الف
_____	الف	_____	الف
_____	ب	_____	ب
_____	ج	_____	ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړي په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تر منځ د مسابقي او گوندې (سوال و ځواب) په ښه ویل کیږي) ، د سلسلو ځینې مسرې سره برابرې دي لکه :

۸ راوتلی- په سنځریم	زه د ښو نجونو اجل یم
۷ په شان د سپنیکې ماریم	د هر چا تر اوده تریم
(سیال کاکړي ، فولکلوري سندرې ۱۵ مخ)	

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده . هندسي ښه :

_____	الف	_____	ب
_____	الف	_____	الف

په پورته سلسله کې گورو چې (سنځر) ، (راجل) ، (مار) او (اوده تر) د قافيې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوريک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کیږي او په دوه لومړۍ نیم بیتۍ کې (مار) له (تر) سره هم قافیه شوی چې داسې قافیه د اروښاد علامه عبدالشکور شاد په

وینا د (سستې * او چستې * قافیې) (۴۵) سره راوړل دي (یم په څلور واړو مسرو کې ردیف راغلي دی .
یادونه : سسته قافیه : چې د قافیې کلیمې سره تخته یه تخته نه راځي : لکه :
مار او تر یهنې د تورو له پلوه د قافیو په کلمو کې توپیر موجود دی . چسته
قافیه : هغه ده چې دوه کلې د هجاو تورو له پلوه یو شی او په ردیف کې هم سره یو
شان وي لکه : سینگار ، افگار .

۱۲- چغیان (Cīyan) :

د پښتو شفاهي ادبیات (لیکواله اغلې غوتی- خاورې د فولکلوريک شعر دغه
فورم د لومړي ځل لپاره د پروفیسور ولي محمد خان سیال کاکړ د وینا پراساس
معرفي کوي

(دغه فورم یواځې جنوب غربي سیمه کې ونومول شو) چغیان د واده ورځ د ناوې
یا نورو پیغلو له خوا د خوا شینۍ خپګان په وخت کې ویل کیږي لکه : درې نیم
بیتي لري چې دریمه نیم بیتي د لومړۍ پر قافیه وي لکه :

۱- وروره لاس یه کنځوره
یو اصیل غمۍ را باسه

خور دې ځي د بابک له کوره

۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که
اکا گانو زړونو لوی دي (۴۲ - ۸۰)

د لومړي چغیان د لومړۍ مسرې سیلابونه (۸) د دویمې (۸) د درېیمې (۹) دي :
او د دویم چغیان د ټولو بیتونو مسرې (۸) دي .

۱- الف _____ ب _____

۲ الف _____ الف _____

ب _____ ج _____

یا د ابل چغیان :

زه په خپل کور کې وم په راحت
 په پردي کور کې مې نه شته عزت
 بابک خرڅه کړم په ډير دولت
 خود به ژړا کړم په هر ساعت
 (۱۲-ج)

د ټولو مسرو سيلابونه يې (۹) دي :
 هندسي بڼه :

الف _____ الف _____

الف _____ الف _____

۱۳- د ميندو سندري (Damayndo Sandare) :

د سيال کاکړ په وينا : (پښتنې مو مينه ناکه غيږ په حقيقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپاره هغه ابتدايي بنسټونځی دی چې ملاله ، نازو ، ايمل خان او خوشحال خان يکې روزل کيږي د ميندو سندري سيلابیک او خپه ايز اوډون لري لکه :

پلانکی جانه بنآيسته = بڼه دې توره بڼه وسله = په بنآيسته نيلى سپره

چي نيلى دې تماشي کا = تور تازيان دي ورسره

د لومړيو مسرو شمير يې (۷) د دويم نيم بيتی (۸) او بيا د پای (۷) سيلابه دی

هندسي بڼه :

الف _____ الف _____ الف _____

ب _____ الف _____

يا : آلولو لولو = خوب دې درشي په ليمو = خوږ دې لرې له هډو :

هندسي بڼه :

الف _____ الف _____ الف _____

۱۴- د ماشومانو سندري (Demashumano Sandare) :

د ساعتېرۍ په وخت کې ويل کيږي ، طنز او ټوکې پکې ډيري وي لکه :

ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نينې وکړم

زه به تماشي وکړم لومړۍ مسره (۶) دويمه (۴) درييمه (۱۱) او څلورمه (۷)
 سيلابه ده

هندسي بڼه :

الف _____ ب _____ ج _____
 ج _____

يا :

نری . نری باران دی = ورور مې راروان دی
 د کټ لاندې پيشو ده = پيشو ته وایم پشي
 موږ که ستړی مه شي (۴ : ۱۶۶)
 د مسرو سيلابونه يې (۷) سيلابه دي :
 هندسي بڼه :

الف _____ الف _____
 ب _____ ب _____
 ج _____ ج _____

۱۵- کيسی (Kisay) معما :

معما (کيسی) اړونه (ټکونه) هم ورته وايي .
 بآيد داسې وويل شي چې لومړی سړی يا ماشوم يې وواي او دويم ځواب ورکړي
 کنه لوبه بايلي . معماوې کله منظموې او کله هم منشورې وي : منظموې
 کيسی (معما) ساده او روان شعر دی ، مطلب په اشارو او کنایو کې ښودل کيږي
 کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځينې وختونه زياتې وي لکه :
 مثالونه :

- ۱- دډه ونه - کړوپه ونه - کال و سر کې دوه گلونه (دوه اختره)
- ۲- له پاسه راغی سور بلوخ اغوستي يې دی پنځه پنځوس (پيان)
- ۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرغه نه دی (غوباری)
- ۴- په یوړپ ځي آسمان ته چارچاپيره ټول جهان ته (د سترگودید) (۱۷۰-۷۷)

په دويمه گڼه کې د مسرو شمير (۸) ، په درييمه گڼه کې (۶) (۷) سيلابه دي .

هندسي جوړښت .

۱ _____ الف _____ الف _____

الف

۲ _____ الف _____ الف _____

۳ _____ الف _____ الف _____

۴ _____ الف _____ الف _____

۱۶- ساندې (Sande) :

ساندې (گي) يا ويرنې د ولسي نظم يو صنف دی ، د ښځو له خوا په مري باندې ويل کيږي ځينې خلک يې ستاينې ، کړيکې او ځينې نور يې غږنگې هم بولي (د پښتو شفاهي ادبياتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانگوي وزن کې راځي :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندې يا ويرنې يا مثيه چې د لنډۍ په فورم کې دي :

لنډۍ : گلونه خاورو له پيدا شول
ځما لالۍ ترگل نازک خاورو له ځينه

ماوې له غمه به دې مړه شم
مرگ پخ نيټه دی د روغزوند شوم مينه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ
د يارانې تاريخ وکړه شپه به چا کره کومه

(۶۱ - ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړۍ مسرۍ (۹) او د دويمې يې (۱۳) سيلابه دی .

هندسي بڼه :

_____ الف _____ ب

همداسې د نورو لنډيو شنه هم درواخله :

دويم : غبرگې ساندې : چې له يوې ښځې سره يې نروې ښځې د غم په وخت کې غبرگوي .

۱- (پلانېکه) په سردې کېنه يوه مرغۍ = چې درته ووايي د پلانکي (سلامتۍ

X

X

X

۲- خدایه پخې کړې د غره ممانې = (پلانکي) شاوو کړې بنځه يې ناوې ساندي

معمولا دوه مسره ايزې وي لکه

۳- پلانکې مه شپې کړه مه کلونه

کورتې دې را درومه

دلومړۍ ساندي لومړۍ مسرې (۱۱) او دوه يمه يې (۱۴) همدارنگه د دويم لمبر

ساندي لومړۍ مسرې (۱۰) او دوه يمه هم (۱۰) او دريم لمبر ساندي ، لومړۍ

مسرې (۱۰) او دوه يمه هم (۶) سيلا به دي .

هندسي جوړښت :

الف _____ ۱۴

۱- _____ ۱۱

الف

ب _____ ۱۰

۲- _____ ۱۰

ب

ج _____ ۶

۳- _____ ۱۰

ج

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندي شنه :

پلانکې مه شپې کړه مه کلونه

کورتې دې را درومه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو خانگړې ډول (فورم) دی چې بيلا بيلې بڼې لري .

(ځينې پښتانه يې سروکې ، نيمکۍ بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم

ياديږي

سروکې ويل کيږي بيا ټيکۍ (لنډۍ) وراچول کيږي يعنې ټيکۍ + لنډۍ =

سروکې

سروکې + ټيکۍ + لنډۍ = سروکې

لکه :

ډکې لازۍ د جنکو لندن ته ځينه

۱- خانه راځه راځه دلبره

امان الله ته دې خدای لوې نه ور

د جنکو کدر (قدر) يې کم که

کوينه

ځانه راځه دلبره ډکې لازۍ د جنکو لندن ته ځينه..

(د پښتو شفاهي ادبيات ۶۰ مخ)

يادونه : لکه چې شاه امان الله غازي د افغاني نجونو يوه (۹) کسيزه ډله زده کړو لپاره يورپ ته وليږله نو بيا دا لنډۍ جوړې شوي دي ، (په ځای ده چې ووايو شعر او هنر د تو حاليو رنگين انځور دی او بيا هنر د اجتماعي شعور يوه بڼه ده).
سروکې دوه مسره يې (لومړۍ يې لنډه او دوه ييمه يې اوږده وي کله درې مسره ايزي او څلور مسره ايز او پنځه مسره ايزې هم وي .
د مثال لپاره يې درې مسره ايزه سروکې راواخلو :
پسې ورجگ کړه سره لاسونه
دې وران شي
هندسي جوړښت :

الف _____ ب _____

څلور مسره ايزه سروکې :

څلور مسره ايزه سروکې :

دورې سترگې خماري
دزړه زخم مې کاري
درته کړم ناله زاري
شوم رسوا ستا په ياري

هندسي جوړښت :

الف _____ الف _____

الف _____ الف _____

داپورته سروکې څلور مسريزه چې هره مسره يې (۷) سيلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډير دي .

۱۸ - د اتن ناري Atan-nare

د اتن سندرې هم په پښتو ادب کې ځانگړی فورم او مخصوص وزن لري .
د اتن نارې خوږې ، له سوزه ډکې ، روانې او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندويه دي .

درې مسره ايز – اتني نارې :
 داپورې و وړې کلی مې د يار دی   يا مې پکې نشته
 زړه مې په گوگل کې ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنی- سندرې ، ۴۱ مخ
)
 هندسي جوړښت :

الف _____ ب _____

يا څلور مسره ايزه :
 که دوي دي نجونې دوي دي   د اتني غاړې کوي سره
 ترلې دي
 ديوې د چټ کميس دی   د بلې زرغونې جستې
 په پښتو دي
 هندسي جوړښت :

الف _____

الف

د _____ ج _____

دوه نورې يې هم (۸) او (۱۲) سيلابه دي .

۱۹ – چاربيټې (Charbite) :

چار بيټی د پښتو خاص سندرې دي .
 چار بيټونه ، ډار مستتر د پښتو يو ليکلی تاريخ واي ، ځانته موسيقي او په
 زړه پورې آهنگونه لري . يو ليکوال ويلي و :
 (چاربيټی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم
 کننده براي شونده گان بوده و در قلب الفاظ ، منظوم مفت و ريگان براي مردم
 عرضه ميگردد ....) ۹۱-۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربيټې په دوه ډوله دي .

- الف : ساده چاربيټې

- ب : ځنځيري چاربيټې

۱- ساده تعريف :

کسرا هو چشمې ، گل اندامې ، ماه جبینې

زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟

بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه

نه پوهیږم ربه دا څرنگ تاثیر دی ؟

لیلا تور وربل دې جال نیسي بازونه

باز د زړه نیسي بې شکه هوا گیر دی

د هر چاله خولې نه خپرې دا غږونه

شنکې خال غونډه زنه کې امیر دی

پاچا یې دې شوه په لاس ، پاچا د چین یې

رسالې درپسې چې شولې واکداره !

چار بیتې پنځه ، شپږ او یا زیات مسرې لري ، پنځه مسره ایزې چاربتې مثال :

هندسي جوړښت :

کسر _____ الف _____ ب

بند : _____ الف _____ ب

_____ الف _____ ب

_____ الف _____ ب

_____ الف _____ ب

د چاربتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پاي) یې د (کسر) له لومړۍ نیم

بیتې

سره یوشان ده .

له کسره رانیولې بیا د بند تر پایه د مسرو شمیرې (۱۲) او (۱۱) سیلابه دی .

۲- ځنځیری چاربتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :

شپږ مسرې واله چاربتېته :

بڼه سینه ، رنگینه ، سنگینه دلیلی

شین یې خال ، دی دلائل ، دا دی خال

دلیلی

XXXXXXXXXXXX

قلندر ستا دې د هر سهار دى جانان
 تيك د سر ، دي سره زر ، بڼه نظر ، د جانان
 خزانه ، نازدانه ، جانانه كه گيلې
 بڼه سينه ، رنگينه ، سنگينه دليلي
 نن يې شال دى كشال و زانگي خيال دليلي
 شين يې خال دى دلال ، دا دى حال دليلي

الف _____	الف _____
الف _____	الف _____
ب _____	ب _____
الف _____	الف _____

د مسرو سيلابونه د همدې ځنځيري چاربيتې تر پايه (۱۲) دي او شنه يې په همدې ډول ده .

۲۰ - بدله (Badala) يا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بيلا بيل نظريات دي :

د (پښتو ادب) ليکوال عبدالحليم اثر وايي (ځيني پښتانه لنډې پښتانه لنډۍ ته بدله هم وايي) (بدلې چې عموماً پښتانه غزلې ورته وايي ... او پوهاند عبدالحی حبيبي د (عبدالقادر خان خټک) د ديوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلو (بدلو) نوم ورکړی دی) (هسې خو په عامه مانا د کندهار ، بلوچستان ، هملند ، زابل ، ارزگان ، فراه ، هرات ، غور ، بادغيس ، غزني ، وردک ، میدان ، لوگر ، د کابل د شاه او خوا سيمو کونړ لغمان او ننگرهار د سيمو اوسيدونکي پښتانه او همدا راز د پکتيا او لري پښتو نخوا کې په عام ډول ټولې ولسي سيندرې او .. په بدلې کې راځي) غوتۍ خاورې ، د پښتو شفاهي ادبيات ۹۲ مخ)

په پټه خزانه کې لومړنۍ بدله د شيخ بوستان پرېش ده .

کسر: او ښکې مې څاخې پر گريوان يو وار نظر که پر ما
راسه گذر که پر ما

بند : د خوږ زړونو له حاله ته يې اي باداره آگاه

يې د بې وزلو همراه

د خپل عزت په روى (بستان) ته کړه د مهر ښندل

کړې له گناه گواښل

او ښکې مې څاخې پر گريوان پو وار نظر که پر ما

راسه گذر که پر ما

د بدلې د (کسر) دمسرۍ سيلابونه (۱۵) او (۷) دي .

همدارنگه يې تر پايه د سيلابونو شمير (۱۷) او (۷) راغلی دی .

هندسي بڼه :

الف _____

_____

الف

ب _____

_____

ب

ج _____

_____

ج

الف _____

_____

الف

۲۱- بگتي (Bagatay) :

بگتي- يو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوريدونکو او ويونکو
وجود په حرکت او ارتعاش راولي او يو هيجان پکې پيدا کوي .

(بگتۍ هم د چار بيتو او بدلو په شان کسر لري خو د بگتۍ کسر د ځينو چار
بيتو او ځينو بدلو په خلاف اکثرا يو بيت (دوه مسرۍ) وي .
داتورې سترگې سره تېريږي

له حاله

زما ، کله خبريږي

xxxxxxxxxx

دا تورې سترگې سره يې لاسونه

په بام ولاړه کوي

سيلونه

وربل کې يې ايښي تازه گلونه

موزي دلّه خان ، به ترې جاريږي

xxxxxxxxxx

موزي دلّه ته ، وکوئ پام

د کوره وزی ، سرې ماښام

چې بيرته راسي ، کوي سلام

تومت د جينۍ ، په ماوريږي

xxxxxxxxxx

تومت د جينۍ کرمه بيمار

د خياله کوي ډول وسينگار

خرک ورپسې گرځي د پلار

ورځي طالب جان ، نه ايساريږي

د لاندې بگتۍ د کسر د مسرۍ سيلابونه (۱۰) - (۱۰) دي او همدارنگه تر پايه
د سيلابونو شمير يې (۱۰) ته رسيږي :
هندسي بڼه :

کسر _____ الف

الف

فولکلور او فولکلوري ادبيات

بند _____ ب

ب

الف _____

ج

بند _____ الف

الف

الف _____

ج

بند _____ الف

الف

الف _____

ج

همدا رنگه ډول يې د نورو بيتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ - لوبي (Loobe) :

لوبي د پښتو ولسي سندرو يوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډيو نه خوند اخلي او چندان له بگتۍ سره توپير نه لري او ځينې وايي چې لوبه او نيمکۍ سره يوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لرې کړه له ما عاجز غمگينه

را تاوښه لو نگينه

xxxxxxxx

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم
نوره ياري در سره نه کړم
بل دې په سوړو شونډو نټکۍ زانگي مينه
را تاوشه لو نځينه ...
X X X

بند : پاس په بامو گرځي کوتري
زما د خوږ زرگي دلبرې
چې شال په سر کړي څنگه بڼه بڼکارې سنگينه
را تا وشه لو نځينه
بند : د (محمد نور) فقير بخته
څنگه را پريوتې له
د پورته لوبې کسر لومړۍ نيمه مسره (۱۳) سيلابه او دوه يمه يې (۷) سيلابه ده
د لوبې لومړيو بندونو قافيه ځانته وي او سيلابونه يې هم توپير لري ، د دې
لوبې د بندونو لومړۍ مسرې (۹+۹) دی خو کسرونه يې (۱۳۰) او (۷) وي .

هندسي بڼه :

کسر : _____ الف _____ الف
بند : _____ ب _____ ب
_____ X _____ X _____ X
_____ X _____ X _____ X
بند : _____ د _____ د
_____ الف _____ الف

۲۳ – مقام (Maqām) :

مقام ته ځينې پښتانه رباعي هم وايې (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنگ
ويل کيږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسي ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له ياري نه واخله لاس مه غوليږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو ياران د خره سورلې ده عاقبت به ده په کنده کړي را خلاص

که اصیل سره دې لږه نيکې وکړه شامدام او به درنه گرځي کوز اوپاس

د کم اصلونه وفا کله مونده شي د متل دی په هر ځای کې عام و خاص

چې د لرې نه يې گوري ورنه تېسته چې د لري نه يې گوري ورنه تېسته
څه باس دوستانه ورسره مه کوه

هندسي بڼه :

الف _____ الف _____
الف _____ ب _____
الف _____ ج _____
الف _____ د _____
ه _____
الف _____

د مقام د ټولو مسرو سيلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سيلابونه (۱۱) دي ، تر يابه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ - کپسي (Kice) :

کپسي هم په پښتو ادب کې اوږد تاريخ لري ، او د کپسو منبع په خپله ولس دی .

لکه د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت پر حق او رښتيا ويلو فولکلوري کېسه چي (عبدالغفار) کړي .

نمرود په زمانه کې
پیدا شو ابراهیم خلیل الله دوست د اکبرو
نمورد نومې کافر
را غونډ یې نجومیان کړه زما مرگ به وي له څه نه ؟
نجمي و وایه حال
پیدا به یو هلک په دغه ښار کې شي د ننه
نمرود پوه شو په حال
له دې نه که په وروسته یو وړوکی پیدا کیږي
خبر یږي...

راغليې په کیسه کې
پیشکه پیغمبرو
ده جوړ کړو دا هنر
ترې ویې کړه پوښتنه
ښکاره یې کړو في الحال
ستا مرگ به وي هغه نه
اخته شو په خنجال
نو سر به یې غو

دې ښځې ویل : اذره
ما هلته دی پټ کړی هغ ستا ښکلی پسر دی

د کبسي د مسرو سيلابونه مختلفې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نيم بيتي يې (مصراع) هم وزنه خود دويم بيت دوه نيم بيتي يې د وزن او مسرود سيلابونو د شمير له پلوه متفاوت مگر بڼه يې يوه وي .

د کبسي هندسی جوړښت لکه د مثنوی په شان وی لکه پورته بیلگه :

الف _____ الف _____
 ب _____ ب _____
 × × × × × × × ×
 ج _____ ج _____
 د _____ د _____
 X X X
 هـ _____ هـ _____

_____ الف _____ الف

د دغې کبسي لومړۍ بيت مصرع دی ، د لومړۍ دور د هجاوو شمير يې (۷) ،
(۷) دی د کسر يا تکرار کړۍ يې (۱۷) او (۷) دی او دغه وزن او نظم تر اخر
پکې تکرار شوی دی د پښتو نظم يوه خوږه او خوند وړه برخه ده ، ولسي مينه
تمثيلوي .

(دخلکو سندرې - د حبيب الله رفيع) د کتاب په (۲۶۰) مه کې د (محمد نور)
يوه لوبه خوندي ده چې دلته يې رااخلو لوبه کسر لري لکه :
کسر :

غُمونَه لري کړه له ما عاجز غمگينه	X	X	را تا وشه لونگينه
وړې ويشتم روغه دې نه کړم	X	X	نوره ياري در
سر نه کړم			
بل دې په سرو شونډو نټکۍ رانگي مينه			را تا وشه لو
نگينه			
د لوږې تندې مې شولې ، شوې			دليرې تا ته
مې گيلې شوې			
زه تشه لبه تېرې راغلمه له سينه			را تا وشه لو
نگينه ...			

هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف

X	X	X
ب _____	ب _____	
الف _____	الف _____	

همداسې تر آخره پورې :

۲۵- داستانونه (Dastan) *dastanuna*

داستان یا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغونی او خوندور فورم دی . چې (لومړی د باختريه سیمو او بیا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او دستور ، روایات او نورې اخلاقي لارښوونې په شعر کې ځای کړي دي .

کسر : غوږ ونیسئ یارانو د اوښ او سوی کېسه شوه - خورا ډیره خوږ شوه .

بند : یو سوی د اوښ آشنا شو - بي حده يې همراه شو

ياري به يې کوله ، یو له بل يې یارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰) :
(۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : _____ الف _____ الف
X X X
ب _____ ب _____
الف _____ الف _____

دغه داستان د (کسر) د لومړۍ مسرې سیلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سیلابونه يې (۷) (۷) دي ، خو د دوباره کسر چې تکرار راځي د سیلابونو شمیر يې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعري (Mushaaire) :

(ولسي مشاعري پخوانۍ دي او اکثرا و يې في البدیهه بڼه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتیب داسې و چې اخون به د شپې خلک او خپل شاگردان را ټول کړل ، ډمامې او نغاري به يې واخیستې ... او اخوندان به له شاگردانو سره میدان ته راوتل ، حبیب الله رفیع وايي: (قاعده داسې وه چې شروع به شاگردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وي ، لکه :

شاگرده په یو شي باندي مې ونښتو نظر

دي آلوژی يارانو نه يې پښې شته نه وزر
(توپ)

شاگرده په يوه شي باندې مې وکړ له تلوار
جواب يې درنه غواړم نه يې مور شته نه يې پلار
سړی پکې ډير تنگ شي نه يې وي يو دم قرار
خوري غوښې د بند يانو نه يې خوله شته نه يې سر (قبر)
د پورته معما د مسرو سيلابونه تر پايه (۱۳) ، (۱۵) دي .

هندسي بڼه :

الف _____
الف _____
الف _____
الف _____
الف _____
الف _____

شننه :

۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۵	۴	۳	۲	۱	۰									
	ظ	ن	تو	بڼه	ون	م	د	د	ش	ي	پ	د	گ	ش
						ې	ی	ی	ي	و	ه	ه	ر	ا
زر	و	نه	ش											

متل : Matal

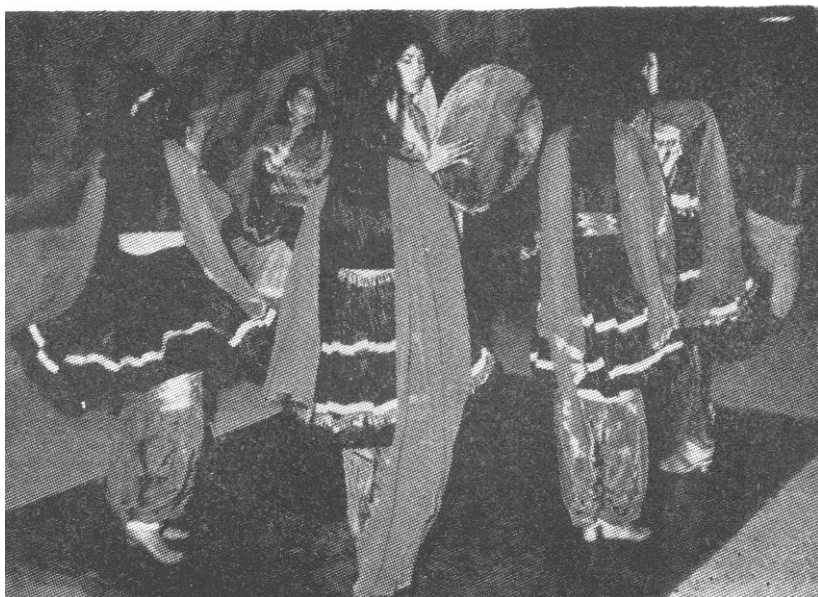
په تول برابرې منظومې او منشوري خبرې دی يا هغه ويلا ده چې د جزو حکمت پکې
نغښتی وي او کنايي مطلب ولري. د فارسي ژبې له متل سره ورته دی.
۱- اول ميرانه په سيالی- وه - اوس سپيتانه په سيالی- ده
۲- اصيل ته اشارت - کم اصل ته کوتک

- ۳- پاک اوسه - بې باک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه - بيا به نه مومي اد که
۵- اخون له خو ماسته - چې په خولې لگي پاسته (پښوری متل)
۶- اول خپل - بيا بل
هندسي بڼه :

الف _____ الف _____

کیدای شي مختلف متلونه وي کمې يا زیاتې مسرې ولري خر منظوم متل
ځانته هندسي بڼه لري او شننه یې هم توپیر لري .
د مثال په ډول :

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
وه	لی	سیا	په	نه	ړا	مې	ول	ا
	ده	لی	سیا	په	نه	تا	سپید	اوس

شکل (۷)

۲۸- د څلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- د پښتو فولکلوريک ژانرونه يو له بل سره شکلي او مانا يې تړاو لري .
- د پښتو ولسي ادبياتو شکلونه هر يو ځانته جلا سکېنت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت يې هم جلاوي .
- لنډه کي د پښتو ولسي شعر يو ځانگړی فورم دی ، سپری داسې فکر کوي چې يو نيم بيتی دی .
- لکه :
- گل لالی يې را وړه لکه ناوې په ډولونه .
- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې امله يې هندسي جوړښت او شنه يې د مسرو په حساب سره توپير لري .
- د کاکړي غاړو فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډی هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب يو طبيعي او فطري فورم دي .
- با بسولاي هم يو فولکلوريک فورم دی چې ډير ځله کوچيان يې وايي جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړی مسره يې لنډه او يوه يې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سيلابونه يې برابر وي .
- د بي بي دستې سندرې خو محدود دي او د پشين او ژوب په خلکو کې مروج دي مراد والابښخي يې وايي د مسرو سيلابونه يې سره توپير لري او هندسي بڼه او شنه يې هم توپير لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالي په وخت يې ويل کيږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاريخي ناوه کې د بوري جانانه سيمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زياتره يو نيم بيتيزه وي او کله درې بيتيزه وي .

- سلسلې ، د سیال کاکړ په وینا د شعر دغه ډول ښځوا او نر تر منځ د مسایقي په بڼه ویل کیږي ځینې مسرې برابرې وي ، هندسي بڼه یې په لومړۍ دور کې توپیر لري ، او د مسرو سیلابونه یې هم سره تقریبا یو برابر وي ، خو د دویم بیت لومړنۍ مسرې سیلابونه یې (۷) وي .
- چغیان د واده په ورځ د ناوې یا نورو پیغلو د خواشینۍ په وخت کې ویل کیږي هندسي بڼه یې سره توپیر لري ، معمولاً درې نیم بیتي وي او د مثلث بڼه لري .
- د میندو سندرې له مینې ډکې وي . ځانگړی فورم خونه لري اما یو مخصوص تون لري کله درې نیم بیتي وي کله هم ډیر ، د مسرو شمیر یې کم و زیات وي ، ډیر ځله له دریو نیولي تر (۷) مسرو پورې رسیږي .
- د ماشومانو سندرې ، د ساعتیرۍ په وخت کې ویل کیږي ، جلاتون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه یې سره ډیره ورته نه وي خو پوره پوره منظومه وي د مسرو سیلابونه یې ډیر ځله له لسو څپو کم وي .
- کبسی ، ته (ټکونه) هم وایې کبسی هم منظومې او کله منثورې وي ، مسرې یې درې ، څلور او ځینې وختونه زیاتي وي . کبسی ته اوس (معما) اوچستان وایي .
- ساندي د ولسي ادبیاتو یو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ویل کیږي ، ساندو ته کړیکې هم ویل کیږي ، ساندي په انفرادي او هم ډله ایزه توگه ویل کیږي چې غبرگې ساندي هم ورته وایي .
- سروکې بیلا بیلې بڼې لري ، ځینې پښتانه یې سروکې ا و نیمکۍ هم بولي ، او ډیکتیا په منگلو کې (پام) نومول کیږي .
- د اتني نارې هم مخصوص وزن او په ځانگړې آهنگ باندې ویل کیږي او د فطري احساساتو ښکارندویه وي .
- چاربيتې ځانته موسیقي او آهنگ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربيتې او ځنځیري .
- بدله : د بدلو ځانگړي فورم نشته ، ځینې پښتانه لنډۍ ته بدله وایي او ځینې نور یې بدلو بولي اوله موسیقي سره یو ځای هم ویل کیږي کسر او بند هم لري .
- بگتنۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هیجان را پیدا کوي ، د چاربيتو په شان کسر او بیا بندو ونه لري .

- لوبې په پښتو ادب کې خورا پخوانۍ صنف دی او له بگتۍ سره چندان توپیر نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځينې پښتانه رباعي هم وايي ، تامل او اهنګ لري غزل هم ورته ويل کيږي.
- کيسې : کيسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانۍ او لرغونۍ تاريخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ، ولسي مينه تمثيلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانۍ دود دی خو پخوانۍ مشاعرې لاس په لاس (في البدیهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور او هم منظوم وزمه دي .

۵- د څلورم څپرکي پوښتنې :

- ۱- د فولکلوريکو ادبياتو پرځای نور نومونه ورته اخیستل کېږي ؟
- ۲- دامستتر په خپل اثر (د پښتو شعر ها روښان) کې د پښتو ولسي ادبياتو په برخه کې څه ويلي دي ؟
- ۳- پښتو فولکلور په څو برخو ویشل کېږي ؟
- ۴- د منظمو فولکلوري ژانرونو یواځې نومونه واخلئ ؟
- ۵- فولکلور لومړی په څو برخو ویشل کېږي ؟
- ۶- د پښتو فولکلوريک نثر ډلونه په ګوته کړئ ؟
- ۷- ژانر کوم ځایي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وايي ؟
- ۸- هغه اثر چې د پښتو لیکلو ادبياتو کې چې د پښتني ملي کتونو څرګندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پورې اړه لري ؟
- ۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ویشل کېږي ؟
- ۱۰- چاربيتې ، په کومو سندرو کې راځي ؟
- ۱۱- لنډۍ او لنډۍ څه توپیر لري او یو مثال یې راوړئ ؟
- ۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
- ۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډیر ځله څه ډول وي او یو بیلګه یې راوړئ .
- ۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د یوې لنډۍ شننه وکړئ .
- ۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
- ۱۶- د بي بي دستې سندري هندسي بڼه څه ډول ده ؟
- ۱۷- سولې په څه وخت کې ویل کېږي او هندسي بڼه یې څه ډول ده ؟
- ۱۸- برغازې ډیر ځله په کومو سیمو کې ویل کېږي ؟
- ۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ویل کېږي ؟
- ۲۰- چغیان په کومه ورځ ویل کېږي او په وخت کې ویل کېږي ؟
- ۲۱- د میندو د سندرو یو دوه بیلګې راوړئ ؟
- ۲۲- کبسي او کسبي څه توپیر لري ؟
- ۲۳- ایا معما پیژنئ یو دوه نمونې یې راوړئ

- ۲۴- د خپلې سيمې ځانگړې ساندي راواخلي او هندسي جوړښت يې په گوته كړئ ؟
- ۲۵- ساندي په څو ډوله دي ؟
- ۲۶- سروكې څه ډول فولکلوريك شعر دى او په كوم ځاى كې په بل نام سره يادېږي كنه ؟
- ۲۷- څو ډوله د اتني نارې پيژندنې ؟
- ۲۸- چار بيتې څه ډول ولسي شعر دى او په څو ډوله دى ؟
- ۲۹- د ځنځيري چاربيتو يوه بيلگه راواخلي ؟
- ۳۰- په لرغونې دوره كې د بدلې كومه بڼه پيژنئ او په چا پورې يې اړه لرله ؟
- ۳۱- بگتۍ څه ډول شعر دى ، هندسي بڼه يې وكارئ ؟
- ۳۲- مقام ته كوم بل نوم هم اخيستل شوى دى ؟
- ۳۳- د منظومې او منشوري كېسې توپير په څه كې دى ؟
- ۳۴- د لوبې هندسي بڼه راوړئ او شننه وكړئ .
- ۳۵- د داستان او كېسې توپير وكړئ .

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه:

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونه) باندې ویشل کېږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبياتو ولسي يا فولکلوريک نظمونه د پښتو ژبې د ځانگړې (حالت) او جلا طبيعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تيره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانگړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زيار په وينا : (پښتو شعر ..... د جولييز جوړښت او تخنيک له پلوه په سلابو تونیک ډول پورې اړه لري . نه په سيلابیک او عروفي (متریک) پورې او په دې توگه يې هېڅکله پر دي او په تيره بيا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وايو د پښتو شعر رغاويز تخنيک (سيلابوتونیک) دی دوه توگه (عنصره (مو سترگو ته نيغ دريږي سيلاب (څپه) يا په پراخه مانا (وزن) او (ريتم) دواړه څيزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانگړې لوبښه او جوړښت لري په دې ډول لومړۍ څپه کې په ټولنيز ډول هغه ژبنی يو ون (واحد چې يو زړی يا هسته) خپلواک يا واول ولري او په يو ځايي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه گرامر يې زياتره يوازې پر کانسو ننتو نو (اصلي تورو) ډډه لگوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تيره حرکتونه (زور ، زير او پيښ) هيڅ په پام کې نه نيسي حال دادي چې پښتو فونتيکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنگه جوړېږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زياتره اهميت واول ته ورکول کېږي او خچ هم په واول راځي . خچ ، اکسنت يا فشار : له اهنگ سره نه شليدونکي اپيکې لري ، خچ هغه عملې ته وايي چې د ژبنو توکونو په لړ کې يو توک په زيات زور او فشار سره وويل شي او فشار په واول راځي ځکه واول کلمې ته روح ورکوي .

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبيني تو کونه (واولونه) دي .
آهنگ ، خپه ، او خچ درې واړه ژبيني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغير راځي .

لکه : جوړه Jora ، جوړه Jora
مگر بيا هم په پښتو ژبه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان يا په بله وينا شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :

عروضي شعرونه هغه دي چې (قصیدې ، غزل ، رباعي ، قطعي ، مثنوي مربع ، مخمس ، مسدس ، مثن ، معشر ، ترجیع بند ، ترکیب بند قطعه ، در ییز (مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسین) معشر او ..... (۷۰) په کالونو کې دي . په پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسیکو دوره په تیره د خوشحال خان له وخته او آن ډیر روښان متصوفو پیرانو (انصاري ، دولت لواني ، مخلص له وخته مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمایي کړې ده ، خوشال خان لادا دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او یا الهام دی چې موزون مې په تقطیع د بحر بند کړي ..... (۶۰ : ۶۴۰)
یا لکه عبدالقادر خان خټک هم ویلي دي :

تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو ..... (۴۷ : ۱۰۷)
حمید مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :

نشته دغه در گرامي
مگر یافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدین کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه کې هم کړي ده .
لکه :

که څوک ونیسي په لاس میزان د شعر
په عروض کا سنجیده بیان د شعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې گلونه وگڼو نو ښکاره به شي چې له عربي يا نورو
ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللې هم دي :
پټه دې پاتې نه وي چې له کلاسيکې دورې پخوا هم زموږ په ادب کې د عربي
ژبې اغيزې وي د شعر په برخه کې دغه اغيزې آن اسعد سوري په قصيده کې را
څرگندېږي .

خو څرنگه چې زموږ د بحث وړ موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه
نظمونه په پوره ډول نويو بيلگه سره معرفي کړم چې زموږ له محصلينو سره د
درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سيلاب او
سليبل له مخې ويشل کېدای شي يا په بله وينا په هجايي ډول يې د شعر سم او
نا سم سره بيليږي .

يعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار
سيلابو تونیکه بڼه ده چې د څپو په ډول تقطع کېږي . د څپې يا سيلاب په مانا
کې د تورو لږ والی او ډير والی اهميت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، رااو ، ټولې
دوه حرفيږې کلمې دي مگر سيلاب يې يو دی . کله خو څلور توريږې (حرفيږې)
کلمې هم يو سيلاب وي لکه : ورور ، ترور ، ننگور ، همداسې درې حرفيږې
کلمې هم دواخله مثلاً خور ، لور يا ترې زياتې لکه : شخوند Sxwand او .....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :
(څپه په يو وارې توگه له خولې څخه راوځي)

د بيلگې په توگه څنگه يو شعر شنلای شو :

د دلبرو په درگاهه	نه حرمت لرم نه جابه
غوڅوي مې د زړه ولې	د چشمانو په نگاهه

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	گاهه

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
جاه	نه	رم	ل	مت	حر	نه

د یادولو وړ ده لکه څرنگه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرگندیدلای همدا ستونزه په پښتو لیک کې هم شته .

ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونیمکه (غریزه) الفبې را منځته شوې ده چې پورته شعر به په فونیمکه الفبا کې هم را واخلو .

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
gah	Dar	po	ro	Ba	Del	De
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
jah	ne	ram	Ia	Mat	hor	Ne

بايد ووايو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطیع کې فقط د حرکت ، او سیلاب اهمیت لري)

له حرکت نه مطلب (خپ) دی یاد اواز (زیرویم) کېدل د تورو کمی یا زیاتۍ ته اهمیت نه ورکول کیږي د پښتو ژبې شعرونه چې سیلابونه له مخې له یو بل نه جلا کیږي له همدې امله خاص او ځانګړي نومونه هم لري او په هریو ډول (قسم) یې د پښتو ژبې د طبیعي او ملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د پښتو د ملي او پخوانیو ادبیاتو بیلګې دي

د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندرې ، نیمکۍ ، ټکې ، غږونه ، رباعي غزل ، چار بیتې ، مستزاد بګتۍ ، نارې او ....

ب - فولکلوري نشر:

د نشر هغه ډول دی چې ټولنیزې پیښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ، ښکلو مفهوم لرونکو مضامینو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دوو برخو ویشل کیږي :

۱- دښې (فورم - شکل) له پلوه :

۲- منځپانگې (موضوع) //

الف : د ښې له پلوه :

د ښې له پلوه اوږد يا لنډ وي ، خو په غير فني ، مگر ارادي ډول ډير ځله په ټولنې او خلکو يورې اړوندې اوږدې کېسې او خاطرې پکې بيان شوي وي . دغه نثر له يوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په ميراث راپاتې شوی وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که يې ولري نو ويونکي به يې په غير ارادي ډول دغه کار تر سره کړي وي . قهرمانان ، کارکوونکي ، يې په بشپړه توگه طبيعي او سيمه ايزې څيرې وي ، تصنع او هنر پردازي يکې نه وي سوځه يې د ماحول او چاپير يال څخه اخيستل کيږي ، د ويونکي خپله اراده د پېښو په تمثيل کې نه وي شامله ، بيان يې د خلکو تر منځ ډراماتيکه ښه لري .

په پښتو فولکلوريکو ادبياتو کې دغه نثر په پراخه اندازه موجود دی .

۱- عبدالقادر خان خټک په (گلدسته) کې ليکي :

(يو بادشاه که کښتۍ کې ناست ؤ ، يو مريی عجمي هم ورسره په خدمت حاضر ؤ .

مريی کله سيند ليدلی نه ؤ د کښتۍ تاسته يې ازميلې نه وه ، ژړا . زاری ،
فرياد يې آغاز کړو .

۲- (يو بادشاه زوی په اديب و سپاه چې دا په مانا کې ستا زوی دی ، تعليم تربيت يې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې يې : فرمانبرداريم ، څوکاله چې تير شول هر څو استاد سعي دده په تربيت وکړه ، فايده حاصل نه شوه ، او نور فرزندان د اديب ، څښتن د فضل و بلاعت شول ، بأشاه په دانشمند چې استاد يې و غصه وکړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربيت ونه کړ) دانشمند عرض وکړه چې تربيت يکسان دی ، اما طبایع مختلف .

۳- اسلم او نيکبخته

عمر چې تير شي آشنا هير شي

د خدای لپاره چې ما هير نه کړې مينه

دمني يخ او ډير سوړ وخت ؤ ، د مازديگر وروستۍ شيبې ، د لمر بڼايسته سترکه هسك او شنه اسمان په لوديځه لمن كې سره او ډيره شوې وه ، ددنگو دنگو غرونو تر شاد پنا كېدو په حال كې داسې برښيده لكه پښتنه پيغله چې خپل سپين مخ دژېړ شال په څنډه او پيڅكه كې په دغه كراړه او تنكۍ شيبه كې غرنۍ مرغۍ ، چوغي كې او نور الوتونكې د مينې او محبت په سندرو سروو ، د زركو او سيسو كتهار تليو زړونه ته خوشحالي او خوښي وركوله ... د مازديگر په دغو وروستيو شيبو كې سړو ، سړو سيلپود (نيكبخته) دسر څخه د ژېړ شال دوړلو او تښتولو هڅې كولې ، نيكبخته نن په دغه نن شيبه او درنگ كې په خپل واك او اختيار كې نه وه ځكه خو ورځې دمخه (نيكبخته) د اسلم ، د خور (گلزرينې) واده ته ورغلې وه داسلم او نيكبخته د گلزرينې دواډه په ورځ پو بل ته په سترگو كې د مينې اشارې سره كړې وې .

ماته په سترگو كې حال وايه
لاړې كوڅې له غمازانو ډكي دينه

دواډه په ورځ دواړو د جمرود پر هغه غاړه د لنډې شيبې لپاره د ليدو او كتور ژمنه سره كړې وه . نيكبخته د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای كې دهغه راتلو ته سترگې په لاړ تر مابڼامه ناسته وه دهغه په مينه د مابڼام شفق او شپه ورته سپينه ورځ برښيده . هغې د اسلم د راتلو لاړې ته په ځير ځير كتل ، لمر ورو ورو تر لوړو غرو پنا كېده او دلويديد وپه حال كې ؤ . د اسلم څه پته او درك نه لگيده چې لږ غوندې كړپ . كړپ به پيدا شو نيكبخته به د جمرود د لاړې كې ليچيو ته بڼه په ځير شو . د لمر د پناه كېدو په وخت كې د شنو نو او پوترو اوږد اوږد و سيورو نيكبخته ته ډار او ويره پيدا كړه ، د اسلم دنه راتلو په اړه دهغې په زړه كې ډول ډول وسوسې او انديښنې را پيدا شوي ، د دغو وسوسو لړۍ

پسې وغزیده ، تورې تیارې او د مابنم شفق او کرارې فضا د نیکبختې نوې را غوړیدلې او را غوتې شوې هیلې په نا امیدۍ بدلولي .
 نیکبخته نه پوهیده چې څنگه دا دیو ځل لیده او کاته په ژوندانه کې دومره دردونکې او زړه راښکونکې کېدای شي ؟
 نیکبخته په دغو سوچونو کې ډوبه او لاهو وه چې نا بیره د آس دینستو اواز او خړپ . خړپ یې تر غوږو شو ، نیکبختې چې داندیننو څخه سر ښکته زنگنو ته اچولۍ ومخ پورته یې چې سترگې سره پورته کړې ، ښه گوري چې د اسلم آس یې تر څنگ ولاړ دی او دهغه د آس په شا ورته په ځانگړې او خاص اندازه مسکۍ مسکۍ کیږي ....

د نیکبختې چې په اسلم سترگې ولگېدې بې اختیاره یې ورته وویل : اسلم یې ؟
 په خیر راغلي ! اسلم ته چې نیکبختې له خولې دا خبره ووتله ، پېښمانه شوه او ډیره پښیمانه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پیتلې وه چې که اسلم راغی نو به هیڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغه ډار او تیاري ناکراره کړې وه نو ځکه یې ښه راغلاست ورته ووايه : هغه سره سیلۍ چې تردغه دمه پورې د نیکبختې لپاره دغشو په څېر سخته ځوړونکې وه اوس ورته ژوند ښبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را ښکته شو د ملا متیا لپاره یې د نیکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منگولو چې ټینگ ونيول او ورته وې وویل : نیکبختې ډیره ښښه درنه غواړم پر ما ډیره ناوخته شوه اوستا دیدن ته په رڼا روانه رسیدم ....

نیکبختې له شرم او حیانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې وویل :
 که ته لږه شیبه نور تم او ایسار شوی وای نو به زه له دغه ځایه بیرته تللې وای ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکي او وعده خلاف یې د مازدیگر ژمنه کوي او تورې شپې ته راځي ماته خوستا په دغه ژبه بیخي شک پیدا شوی و ....

اسلم په نیولې ژبه ورته وویل : نیکبختې .... زه نه پوهیږم چې ستا برنډ وتورو سترگو او کړو ورو خو پر ما څه جادو او کوډې را وکړې ! او هر شیبه مې ستا ښکلې څېره او تورې سترگې په زړه کې راکړځي اوس زړه نه لرم او هغه تا رانه وړی دی .. د جمرود سین پر غاړه د یو غټ کمر او گټ تر شاه اسلم او نیکبخته سره ناست وو او یو بله یې د زړه خواله راز او نیاز سره کاوه ، د دوو مینو د مینې

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به و ؟ د سین مستې څپې به چې په ډیرې مستې او خوشحالی ددوی خواته را پورته شوي د دواړه میونو د زړه حال او خبرې یې به لکه چې اوریدلې او بیا به بیرته د سین په مخکې په خوشحالی خورې ورې شوې او د حال په ژبه یې هغو ته وویل :

چې دوه مین سره یو ځای شي
په نورو خلکو درندو گمان کوینه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

یو سړي و پر لارې پر یوې خوا پلې رهي و . بل سړی په آس په دغې لارې سړی (پلې) پسې راوړسیده ، دې پلې (پیاده) پوښتنه ځنې وکړه چې ته څوک یې ؟

سپاره ورته وویل چې زه (مرد) یم

بیا سپاره ورته وویل چې ته څوک یې ؟

پلې ویل چې ته مرد یې نوزه نا مرد یم

خیر خو ویل ښه دی ، په لاره سره ملگري وو . مرد ورته وویل راشه پر اس ته یو گړۍ سپور شه ته سترې شوی یې زه به پلې در سره ځم ، ولې چې سره ملگري یو ، ځای هم لرې دی او حق د ملگري هم دانښه شی دی . نامر دوویل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سپور شو ، مرد پلې ورسره ځي ، خیر تر یوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه ځینې ویې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی

بس نامرد اس پونده کړوویل مرد د خدای په امان ، مرد چې هر څه وکړه ، چې مه کوه زما اس مه بیا یه او غوړونه یې پرې ونه نیول ، اس یې ځینې بوت . مرد صبر وکړ ، نور یې هیڅ ونه ویل ، خو وخت مازیکر دی ، سپین دښت (بیابان) دی . آبادی ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وریځ ده ، باران ده ، باران وریږي اریانۍ واخیست دوباره نا چاره شوراغی یوه غره ته چې دلته به په گاره کې شپه تیره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به څم که خدای کول ، خیر غره ته راغی لمر لویده ماښام سولو یو اوږده غار یې پیدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کیناست یوه گړۍ یې سر په څپې وکښنود ، پر یوت (خملاست) بله گړۍ چې وشوه شرمش (لیوه) راغی بیا یوه گیدړه راغله ، دا درې سره په دې

غار کې انډيوالان شوه ، ځير دى پريوت ، مگر امر د بيد کېدونه دى ، ناست دى ، گيدړه وزمرى ته وايي چې زمريه لالا چېرې يې تمامه ورځ نه معلومېږي ؟ اوس به موږ ستا د ښکار په پس ماند وماره وای او سره له دې داسې چاغ يې او تاسو ښکار هم نه دى ليدلى ! زمري ورته وويل او غه فلانۍ ډبره دهغې ډيري سره وښه بټکې ښخې دي . زه چې سهار ورشم تر ماښامه پورې باندې لغرم په خوشحاله يم طبيعت مې راسته دى . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډيرى نشانۍ کړه ليکن د بهرې سا هم نسي ايستلاى بيا گيدړې و شرمخ ته وويل چې ته ولې داسې ډنگره يې سره له دې چې داسې چټک يې په تاخت سوى دى . سرمخ ورته وويل چې اى گيدړى انا څه درته ووايم . دلته په دغه هيله کې دوه درې زړه پسونه دي چاغ چاغ ، پر اسې کافر سپى خپل غټ وسره دي چې زه سترگې وربښکاره کړم دى مې پسې واخلي خولاندې مې کړي او را مې مروړي ، دغه سپى د لاسه زورنه لرم . گيدړې ورته وويل چې هو ولې چې ماه هم ليدلى دى خورا خوروى دى دغه سپى او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره گډسي د ليوښانو دواډه يعنې ليوني پر سد کېږي بيا گيدړې وويل چې زه داسې ډنگره سوي يم زما سبب دادى چې پلاني چمن کي يوه مږه ده شل دانې روپۍ لري ، هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامږه دا روپۍ دغار را وبآسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، خو شل سره را باسي بيا نو بازي ورته کوي زه چې سهار ورشم ددې مږې سيل کوم خو را پاندې ماښام شي گاهې وږې ، گاهې مږه سم ، نه چاغېږم خير خو ارام سره بيده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوريدې چې شپه تيره شوه سهار شو دوى ، درې واوره سره د غاره ووتل مرد له دغه ونې څخه يې پانې پرې کړې . راغى اول دهغه : چمن ته که گوري هغه مږه ده دغار څخه يې يو وار يوه روپۍ به يې راوويستله ، خوشحاي به يې ورته وکړه مرد نه يې وکتل ، آخر مرد ورته پټ شو . دي (مږې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ويستې ، خپلې بازى ورته کوي ، يو وار مرد وړالا کړه ، مږه ور خطا شوه خو په دغه حال کې يې يوه روپۍ ځينې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپۍ دې مرد واخيستلې راغى برابر هغه شپيلۍ لره يوه شپانه پسونه پيايي هغه سپى ورته پروت دى . مرد ورته ويلې چې اى شپانه ، داسې نه خرڅوي ؟

شپانه ورته ويل چې دغه زما دوه درې زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه يې څنگه خرڅ کړم ؟

مرد ويل چې دى نولس روپۍ واخله سپى راكړه او خاوند ته وايه چې سپى مردار شو ستا پرې څه !!

شپانه هم نولس روپۍ غنيمت او بللې ، ويل شه دى خير خو روى ځينې واخيستې ، سپى يې ټينگ وتاړه په لاس يې وركړ . بيا مرد شپانه ته وويل چې راشه مې يې كړه ، شپانه هم د شينۍ كوټك او ډانك يې پر سر وواهه او سپى مې شو .

مرد په دستي د سپي سترگې وويستې ، دهغې ونې له پانړو سره يې گډې كړې ، گولۍ يې ځينې جوړې كړې او مړ سپى يې پريښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادى يو ښارته ورسيدې ، په دې ښار كې گډه گرځي . سيدان او ملايان او نور ښه خلك سپاهيانو راكوتر كړي دي ټول داسې خوا بدې دي چې څه درته ووايم ، مرد راغى پوښتنه يې وكړه چې دا ولې خوا بدې ياست او څه نقل دي ها ..... دوى ويل څه مو كوي څه كاكا په خپله مخه لار دې وهه خو دى ورته ټينگ سو تاسو راته ووايست . آخر يې نقل ورته وكړو چې ددې ښارد باچا يوه لور ده هغه د ډير عمر كيږي ليونى شوې ده په خونه كې اچولې ده .

په زنجير و يې ټينگه تړلې ده ، هر څه دوى واي او غم يې خوي .. چې يې پرې وكړ خونه شوه جوړه نو اوس يې پر موږ حكم كړي دى چې يا به خامخا دا زما لور جوړوي او يا ټول وژنم اوس اريانى اخيستي يوداد عمر ليونۍ دى د چا د لاسه كيږي چې جوړه يې كړي مرد ورته ويل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا كوى ما با چاته ورولى دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، ليكن زما كالي بيخي تكړې دي تاسو ماته يو څو ښي را برابر كړئ چې د با چا حضور ته خولې پاك وړشم ملايان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته وركړه ، چا مچني وركړې ، چا لنگوتې ، چا كوټ ، خو څه سر دې گرځوم دا مرد يې په ښه جامه كړه ، باچا ته يې وروست مرد ورمخ ته شو ويل يې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده . د الله (ج) په اميد او حكم ستالور جوړوم !

باچا ويل چې ښه ده ، حكم يې وكى چې بويې ځى ، زما لورته يې وروولى ، دى مرد كوزه اوبه او يوه لنډه وسره واخيسته را رهي سو راغى د باچا د لور خړې

ته که گوري د باچا لور يې ټينگه نيولي ده ، په لاسونو يې اچکان دي ، په پښو يې زنځيران دي ، په غاړه کې يې هم زنځير دی ، داسې ليونی. ده چې هيڅوک ځان ته نه پرېږدي او پخپل ځان خو لې لگوي . مرد راغي ، ډير زړه يې پرې وسو خو مينځانې يې سره وويستلې ، يوازې دی او د باچا لور سره پانې شول مرد يوه گړۍ سر پټ کړو ، خو سريې را پورته کړې خو او شايي وکتل څوک نشته دروازه يې ټينگه وتړله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې يې لرگۍ ورکړه ، يوه دانه هغه گولۍ يې ورکړه ، له دې خوا يې کوزه ورپسې ورپورته کړه . دا خويې پرې تيره کړه يوه گړۍ چې وشوه د باچا لور لږه ښه شوه ، بيا يې بله گولۍ په دغه چم ورکړه ، دا يې هم چې تيره کړله يو وار د باچا لور په سود شوه ، ناره يې وکړه ، اې مينځې دا پردی سړی څه کوي چې را سره ناست دی او دخداي (ج) لپاره زه موو لي تړلي يم ، دا پردی موو لي را سره اچولی دی ؟

د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته يې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو لپږه چې له بنده يې خلاصه کړي . باچا ډير خوشحاله شو ، لورته راغی لور يې خلاصه کړه ، دستي يې په هغو ټپونو د واوې وکړې ، حمامونه يې پرې وکړه کې ښه جوړه شوه نو باچا مرد را وغوښته ويل يې يه سړيه!

زما خو دې لور څخه اميد خالی و خداي جوړه کړله سبب يې ته شوې . دا لور ما وتاته ښلې ده ، مرد هم ويل ځما دا قبوله ده ، بيا مرد وويل چې زه مسکېن يم ماته څه روپۍ راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نه به زما طبيعت خراب وي ، نه به ستا د لور باچا ويل ښه ده حکم يې وکړ چې دوې غاټرې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ يې بارکړي سره له څو کسو برابر يې راوړه په هغه ځای چې زمري خزانه اېښودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي يې کرښه ورباندې را تاوه کړه . مزدوران يې ور واچول شا او خوا يې پر دغه ځای کلا را وگر ځوله يوه ورځ دغه مرد بازار ته راغی مزدوران دخټو لپاره بيایي . که گوري هغه نامرد يې وليدو ، د مزدورانو په چم کې ولاړ دی ، مرد يې پيژني ، مرد ورته وايي ، خوانه مزدوري نه کوې ؟ دی وايي ولې يې نه کوم ! خو دانامرد يې د نورو مزدورانو په ډله کې خټو ته وراړستی دی ، مرد خپل اشپز ته وويل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکوي او تر دې نورو مزدورانو به

هم زياته مزدوري ورکوي . يوه ورځ نامرد پوښتنه ځينې وکړه چې اې سره ته ولې له ما سره داسې بڼه کوي ، مرد ورته وويل چې ځوانه زه هغه مرد يم چې په پلاني وخت پلاني ځای زه او ته سره ملگري وو . او نا ويل ته څوک يې ؟ ما ويل زه مرد يم او تا ويل زه نامرد يم هغسې تر پايه ميرانه در سره کوم ، اوس کرار کېنه خوره ، څښه او حساب مه منه . نامرد تعجب يو وويل يې دا څنگه خدای (ج) در کړه مرد د خپل ژوند کيفيت له سره تر پايه ورته بيان کړ چې زه يعنې داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ويلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (گاکره) کې داسې زمري ، گيدران او شرمخ او ..... نامرد ويل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي آشپز ته وايي ژر شه ، ما ته ډوډۍ را کړه هغه وايي خامه ده دی ، وايي ، په زه يې غواړم ، خير خو آشپز ته مرد ويلي و چې څه وخت دی ډوډۍ غواړي ته به يې ورکوي آشپز هم وختي ډوډۍ وکړه ، نامرد ډوډۍ وخوړله او دهغه غره په لور ورهي شو او هغې گارې لره راغي او له خانه سره يې ويل په هغه غار کې کېنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . ما بنام شو بيا هغه زمري ته گيدره وايي ، زمري لالانه يمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنگر شوی يې چې ناجوره يې که څه سبب دی ؟

زمري ورته وويل چې دا څه عمر کيږي ، هغه خزانه چې ما ليدلي وه په هغه ځای کار کيږي ، کلايي پرې جوړه کړې ده . زه نشم ورتلای طبيعت مې خراب دی ، نو ځکه داسې ډنگر يم شى مې وخواته نه کيږي پيا گيدرې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنگه چاغ شوي يې ؟ شرمخ ورته وويل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولې ډنگر يې په دې بل سهار چې هغې شيلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپى نه وو . په رمه ورگډ شوم و خو پسونه مې سره خبرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل ښکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مروړم سره زخميان يې کړم . زه پرې غښتلی يم ، خود چاغ شوم . بيا گيدرې وويل : زه هم له دغې روځې راهيسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس بڼه موړ کړم . داسې چاغ شوم يو وارې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دی ، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې يو سړي دلته پټ وو . گيدرې . نه وگوره چې اوس خو څوک نشته ؟ گيدره چې په غار کې شا او خوا وگرځيده ، نا مرد يې پيدا کړ

ويل زمريه لالا دا دی راشه کش يې کړ . زمري سره څيرې کړو ..... نامرد يې مړ
گړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب - د مخپانگې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعيتونو بنادى چې د ژوند له پېښو را
منځته كيږي د ولسي ادب د منځپانگې (مضمون) د ژوند عيني حالات جوړوي .
يا په بله وينا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عيني پېښو رښتنى
انځور دى چې ولس ورسره مخ دى ، ددغو پېښو درک په ولس کې حساس
وگړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم يې د هنر په يو کالب کې ټولنې ته
وړاندې کوي او د ولسي احساساتو دنگه انځور په توگه يادگار پاتې كيږي . د
مضمون افريش د انساني حساسيتونو بيا ځلونه ده د بېلگې په توگه ديو (متل)
يا لنډۍ او يا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر
انسان (ذهني توليد) او په دويم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار
ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دى چې د بې نوبتۍ دیر غل په وخت
کې ويل شوى دى . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم
سمکې ته را بولي او په خپل نوبت يې قانع کوي او د راتلونکې لپاره ديوې پخې
(اخلاقي ډبرې) د ايښود وزيرى هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم
دواخله . د ولسي ادب (مضمون) ډير غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصيحت ، هيواد پالنه ، ميرانه ، انتقادي ،
سياسي ، حماسي ، ادبي او .... گڼ شمير نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت
په دې کې دى چې دوختونو د تلپاتې هندارې کار ورکوي . د زمانو (ماضي .
حاضر او راتلونکو) ډيالکتیکي ارتباط پکې موجود وي او په نه شلیدونکې
کړۍ يې جوړه کړي وي .

۲- چار بيته :

د پښتو ادب يو ځلانده او ښايسته فورم دى چې ډير ځله حماسي مضمون لري .
خو له دې سره : (چاربيته يوه اوږده موضوع چې ډير ځله عشقي او حماسي وي

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډير غني دی ، خو مرکزي موضوع يې حماسي او عشقي ده .

(چار بيته د پښتو ادب يوه ډيره لرغوني او قميتي پانگه ده چې زموږ دولس ، سره پوره اړخ لگوي) يو ليکوال نظر لري :

(چاربيتي د پښتو ملي اشعارو يوه غوره ره ، برخه ده ، زياتره چاربيتي په ملي موسيقي کې ځانته په زړه پورې آهنگونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چاربيتي بلل کيږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربيتي بندونه ، څلور بيته وي او يا د څلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چاربيتي د مسرو شمير له شلونه هم زياتيږي ، مگر د موضوع تسلسل د قافيې او هم رديفو کلمو راپول په دودونو کې حتمي دي . (چاربيته تر ټولو زياته خوند وړه او د پام وړ نوعه ده چې د ټولنپوهنې ، فولکلور او تنگ ټکور له پلوه ارزښت وړ ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

مطلع: ..... a ..... a

بند : ..... b ..... b

..... b ..... b :

بند : ..... c c

..... a ..... a :

چاربيته په لومړي سر کې په دوه برخو ويشل کېږي :

۱- ساده چاربيته :

۲- ځنځيري چاربيته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند يې دوه بيته (څلور (نيمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب- زنځيري چاربيتي ته اته مسريزه چاربيته هم وايي په دې چاربيته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي ، بلکې او له يې په يوه قافيه وي او دويمه يې په بله او بيا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافيه د مطلع د دواړو مسرو د قافيو سره برابر وي او د کسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړې په آخر کې تکراريږي .

د ساده چاربيتې مثال :

مطلع :

خوک به پيدا شي د فرهاد او شیرینې په شان
يو خای به خوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند :

يو خای به خوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به يې کولو په اشنایي پسې فریاد
وه يې کړه خواري خکه حاصل يې شه مراد
کړې به يې خبرې د طوطا د ښارونۍ په ش

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توگه تکرار راځي .

د ځنځيري چاربيتې مثال :

مطلع :

پيزوان لکه ښامار
تتکۍ نه يې بار بار

د ليلا په لېو سپور
ترې نه ځي شغلې دوار

بند :

روپۍ عجب زينت که
ژوندی زما صورت که
سر داره څه حکمت که
چې داسې په رفتار

د شاهو په سپين جبين
راوځي ما سپينين
زما زړه يې کړ غمگين
گنگرې يې کوي شور

د ليلا په لېو سپور

پيزوان لکه ښامار

ورځمه مازيگر
د سپين تندې په سر
کاته کړم په هنر
ذقن مې مزه دار

رفتار مې کوي خوند
وريل مې بند په بند
خراب به دې کړم ژوند
شين خال مې آدم خور

د لیلی په لېو سپور
پیزوان لکه بڼامار

د موضوع له پلوه (چاربیته ، تاریخي ، حماسي ، عشقي ، دیني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاریخ لیکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاریتو دوخت له پېښو سره تړي په تیره د تاریخي ، حماسي چاریتو اهمیت د تاریخي پېښو په پیچلتیا کې ویني .

۳- سروکې او بیتونه :

سروکې د پښتو فولکلوريک شعریا ولسي سندرو یو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځینې پېښانه سروکې او ځینې نیمکې هم وایي خو د پکتیا په منگلو کې یې (پام) بولي .

سروکې یو پخواني ډول دی چې له ډیرې زمانې را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاریتو ، بدلو او نورو ولسي سندرو (سرونه) هم په دې د فورم کې ګډ شوي دي سروکې یا نیمکې چې یو فورم لري ، ځکه روته دا نومونه احلي چې (بیابیا تکرارېږي) یو لیکوال لیکي . (نیمکې هم د پښتو اشعارو یو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، یو هغه په منځ کې ورلوېږي تو (ټکۍ) ورته وایي) (۴۱: ۷۷)

په کابل کالنی کې راځي :

(د نیمکې دا قانون دی چې اول یو سرو ویلی شي ، دغه سر عموما یو بیت یعنې دوه مسرې متحد القافیه وي ، مګر مسرې لکه بګتۍ دسر په شان یو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل یې اوله مسرې اوږده او دویمه لنډه وي)
دسروکې یا نیمکې فورم :

د فورم یا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :

۱- دوپارکېزه سروکې :

چې دواړه نيمې مسرې يې سره هم وزنه نه وي خو هم قافيه وي .
لکه : ته يې کوتهر ، زه يم باز دگر نگو ليلا
راوالو زه په غرو ليلا

۲- درې پارکيزه :

چې درې واړه نيمې مسرې يې نه هم وزنه او نه هم قافيه وي :
بند يوانه مې ساتينه = ماته لالی وايي وايي
چې چيرته مه څه درزپه سره

۳- څلور پارکيزه سروکې :

دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافيه نيم بيتو څخه جوړه شوي وي ، يا
په بله وينا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره يو شان وزن او قافيه لري .
لکه :

تورې سترگې څماري = درته کړم ناله زاري
درزپه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په ياري
۴- پنځه پارکيزه سروکې :

له پنځو پارکو جوړه وي د پارکو وزن او قافيه سره برابر نه وي .
مثال :

اميل د غاړې جوړومه = ځولۍ د گلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د گلو - سحر - سبا
ياد ونه : يو پارکيزه سروکې ځکه نشته چې سروکې يا نيمکۍ يو بيتيزه نه وي .
همدارنگه سروکې کله متحد القافيه وي او کله هم نه وي .
لکه :

اوه نړۍ يې پانې = شاه ليلاونه د بادام
يا :

بيبي مرجانې زيارت ته مه څه
زيارت کې زانگې د گودگر و تاويزونه
داسې متحد القافيه سروکې هم شته چې مسرې يې برابر وي ، د بيلگې په ډول :

جلکۍ خپه ده نن سبا يې و دوينه
 په سر ټيکړۍ يې جونې او بنکې پاکوينه
 جلکۍ روانه ده سرې او به راوړينه
 دا تور پيکۍ يې دايلبنډ شمال وهينه

مگر داسي متحد القافيه سرو کې هم شته چې مسرې يې سره برابر نه وي .
 ارواښاد استاد عبدالروف بينوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړۍ مسرې ديارلس
 سيلابونه او دوه يمه يې اووه سيلابه (۱۸ - ۸)

د پښتو ژبې پياوړۍ ليکوال او فولکلور پوه ښاغلی حبيب الله رفيع د سروکې په
 باب ويلي دي . (سروکې عموما يو بيت ، يعنې دوه مسرې لري ، چې علی
 الاکثر يې لومړۍ مسرې تر دويمې اوږدې وي او لکه د عروضې نظم مستزاد
 غونډې شکل لري ، خو کله دواړه مسرې برابرې ، کله لومړۍ مسرۍ لنډه او
 دويمه اوږده او کله کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خداي بښلي استاد نور
 احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بديع وبيان) کې ليکلي دي :

(دسروکو .. کله کله يې دواړه مسرې سره يو شی او ځينې وخت يوه مسرۍ يې
 اوږده او بله يې لنډه وي او د قافيې شرط يکې نشسته) (۴۰ - ۱۲۶)
 مگر ډير شمير سروکې بيا قافيه لري لکه :

له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلۍ زيرې گلې	پرتوگ دې ليکې ليکې په څنگ تيرېږي گلې

یا :

دا سپینه تېنده سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونگ دانې دي
دا مسافر جلکې ځي په سره ډولۍ کې
وړې ، وړې سلگۍ کې .... او نورې

سید انور الحق جیلاني دانسایکلو پیډیا اف اسلام په رنگ نظر لري او د مضمون په برخه کې یې هم څه ویلي دي . (نیمکۍ) یو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بیتۍ او لوبې سره مشابهه صنف گڼل کیږي پدې سندرو کې زیاتره د عشق بیان شوی او له چاربيتو سره یې لوی توپیر دادی چې نیمکۍ ډیرې اوږدې نه دي . بلکې زیاتې یې څلور یا پنځه بنده دي . دویم دا چې د نیمکۍ په مسرېو کې یو کوچنی مسره وي ، د غې نیمې یا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نیمکۍ وايي (۳۵ : ۲۹)

لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نیمکۍ ډیر ډولونه لري سروکې چې ځینې پښتانه یې نیمکۍ او په ځینو سیمو کې یې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو یو خوږ سیمو او مست شعری ډول دی چې یو (توک) یې په خپله (سروکې) او بل یې (لنډی) دی سروکې (ویل) په مهال کې یوازې نه ویل کیږي ، بلکې لنډی یې حتمي جز دی او دلنډ یو په وسیله بشپړیږي ، د زیاتو معلوماتو لپاره وگورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د موضوع له پلوه (عشقي) روز نیزې (تربيتي) ملي ، تاریخي ، ټولنیز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) یا کسرونه هم ورگډ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د یوه ځانگړي فورم په توگه هم له ډیرې پخوا څخه په ولس کې شته)

د سروکو ویش :

۲- موضوع ویش

۱- فورمي ویش

الف - د جولې (بڼې) له پلوه ډير ډولونه لري د اروپا څيړندوی دوست شينواري د وينا پر اساس (سروکۍ د فورم له پلوه تر يوې فارمولې لاندې راوستل گران دي ...)

که څه هم (سروکې په لوی سر کې په دوو لویو څانگو ویشل کېږي : د اتني سروکې

عام سروکې

د هغه دواړه ډوله سروکې دلنډ يو په وسيله بشپړېږي (

بايد ووايو چې د فورم له پلوه دوو پارکو ، لنډې ، وزمه سروکو چې لومړې پارکۍ يې ديارلس او دويمه يې نهه وي ، له دري پارکيو ، څلورو پارکيو او ... جوړې شوې دي .

ب - د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :

(ملي ، ټولنيز ، روحې ، عشقي ، سياسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرگندوي .

(سروکې هم د ولسي ادب د يوه لرغونۍ فورم په توگه تاريخي موضوعاتو کې ويل شوي دي او موږ په دغو ټولو موضوعگانو کې سروکې (رو) غرنۍ سندري (۷۶)

د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :

۱- تاريخي سروکې :

(په سروکو کې ځينو تاريخي پښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهيدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سياسي او ټولنيز ارزښت او د ارزښت درلود ...)

تاريخي سروکې په يوه ځانگړې وخت کې يوه پيښه بيانوي .
لکه :

په ځيې راغله پوځونه ورته راکاږه توپونه شاه عبدالرحمانه زوروره	کوي جنگ = تپينه ونه کړې محمد جانه ناوگۍ مومند ورانه کړله = عمرا خانه د شاه غاسي کلا دي ولې وړانوله

سپين وړوکی گل په ناوگي ورژيدنه خاڅيو ونيول د نورو غرو سروڼه	پاس په کابل جنگ دی د سمې کورمې جينکې ژړا کوينه

۲- ټولنيزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پيښو د اجتماعي ژوند ځينو اړخونو ته هم اشارې شوي دي)
لکه :

کوچيانی ستړي ژوند ، په کلي کې خوارۍ او غريبۍ ، بیکارۍ ، مهاجرتونو ، ډول ډول کارونو ، وچکاليو ، جنگ پيښو ، کار او زيار او نورو پيښو ، ته په دا ډول سروکو کې نغوټې کيږي .
يا دا چې د پښتني کلتور بيلابيل اړخونه ورکې بيا نيري :
لکه :

جانانه ډير په زړه خپه يم خاوند ه مه راولې بيا داسې کلونه	يو خوا جگړې بل بیکارۍ چې زوروينه شولې شولې غنم باد وهلي دينه

يا

زرگره زرشه پيزوان جوړ کړه میده میده قدم وهې لکه د زرکې نا داني سپينه اوږۍ سپين ځنځيرونه زه لالې بللې يم = ژر مې ورکوی موري	سبا به ښکلې ليلا بل کلي ته وړينه لږه معطله شه گودر کې چې په ما تيرې د دنيا دا ډير غمونه که شنو لوتو سره يې تللي يم

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پياوړې برخه د عشق او مينې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامينه کليواله مينه ، پښتني مينه ده ، ددې مينې خصوصيات د ښارونو او نورو ولسونو له مينو بيل دي)
د عشقي سروکو مثالونه ډير دي ، خو داني يې دلته راوړو .

لږ خبر مې واخله جانانه اوښکې مرغلرې دې توييږي له چشمانو سبا بيلتون دی زه يواځې پاتې شومه	ستا ليونۍ مينه مې خوب ته نه پرېږدینه يارانۀ جدا شو په لمسونه غمازانو جانانه را شه ديدن و که = خپه زړگۍ مې ښه که جانان ته ولې = رانه لاړي

۴- د سروکو سندريز خصوصيت :

سروکې د سندرو په ډلول ويل کيږي .

ولسي شعر + اواز + موسيقي = سندريزه سروکې

سروکې يو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټنگ ټکور سره ويل کيږي هغه وخت سندريزه خصوصيت پيدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وويل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توگه په دوو لويو برخو ويشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتني کې ويل کيږي چې د (اتني سروکې) يې هم بولي)

دويم - هغه سروکې چې له اتني څخه پرته په نورو مجلسو او بنياد يو کې ويل کيږي چې دې ته (عام سر) او يا خوتش سروکې او نيمکۍ وايي . سروکو کيږي اتني د پښتنې کلتور يوه خوند ور برخه ده لومړۍ به اتني معرفي کړو او بيا به پخوانۍ او اوسنۍ سروکې د اتني په جوړښت کې وځلوو .

شکل (۸)

دغه انځور د پښتني اتني يو پخوانی بڼه ښيي . د دوست محمد دوست :
فولکلوري گيلۍ : ۶ : ۷ مخونه

پښتني اتني :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتني ځانگړي نوم او نښان لري ، آن
ويلاى شو چې اتني عام افغاني دود دى چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني
نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هيواد په خاصو سرايطو (ځلميانو ،
ځوانانو ، سپين ږيرو ، زړو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانگړو حرکتونو (لاس
او ټول بدن) تر سره کېږي . اتني نه يوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانيو

اريایانو په پوره مینه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . د یو لیکوال په وینا (اتن) او نخا په اریایې ټولنو کې ډیرو قدیمه سابقه لري ، د ویدي دورې متون او درگوید سرد دونه د اتن په باب یادوني او خبري لري او په اریایانو کې دغه دود بولي ...) اتن ډیري پخوا زماني څخه تر اوسه زموږ توکه شته ، پښتانه د خوښیو او بنادیو په مراسمو او میلیو کې اتن کوي . د جنگ میدان ته هم اتن ورځي او زموږ په ملي د یوه نه بیلیدونکي جز په توگه د پښتنو په ملي عنعناتو کې نغښستی دی او په اتن کې نر او ښځې دواړه برخه لري (غزني سندرې (۹۸) مخ باید ووايو چې پشه یان ، بلوڅان ، نورستانیان او براهویان هم خپل ځانگړې ډول اتیونه لري ، چې بلوڅان یې (دریس) او براهویان یې (چاپ) او پشه یان او نورستانیان یې هم (اتن...) بولي .

لکه : پشه یان چې وایي :

(بویه کار اتن کار) (ډیر ښه اتن کوي) بونا کار اتن کا) ډیر ناکاره اتن کوي)
یا :

(ای داکې اتن کمن) راځئ چې اتن وکړو .

شفیق الله – د پښتو څانگې

درېیم ټولگۍ محصل

۱۳۸۶ – ب گروپ

د اتن په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشریحي قاموس ، لومړۍ ټوک ، ۱۵ مخ کې راځي (اتن (Atan) نر ، م (ج اتنونه)

د پښتو ډله ایزه ولسي نخا ، پښتانه د قهرمانۍ ، بهادری ، بري یو والي او ځنو نورو داسې بریالیتوبونو په نتیجه کې ډله ییزې مستۍ ، خوشحالی او نمانځنې ته اتن وایي . اتن په تاریخي لحاظ د پښتون تېر د یوه پاڅه ملي کلتور ښکارندوی دی ، اتن عموماً د ډولونو ، غور ځیو او ملي سندرو په وسیلې سره د یوې مخصوصې او منظمې نخا په ترڅ کې د ځوانانو او سپین ږیرو له خوا د (میر) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)

د اتن او داتن د نارو په برخه کې راځي : (تاریخي روایات او لرغونې نښتې او نښتاني دا راجوتوي چې پښتو د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې اتن او نخا درلوده

، ښځو او نرو دواړه په اتني کې برخه لرله ، د خوشحاليو او ښاديو مراسمو يې په اتني او نڅا وو تو ډول او له دښمن سره به د جگړې ميدان ته هم په اتنو نو او نڅا وو ورتلل او اتني د پښتو په کلتور کې له قديمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نڅوا په مختلفو برخو کې اتني په بيلابيلو ښو موجود دی ...) پروفيسور ولي محمد سيل کاکړ ليکلي : (زياتره پښتانه دغه ولسي هنر اتني بولي ، ځينې کاکړان (د زيارت کاکړان) يې (لوبه) او ترينان يې (لبه) او د صوبه سرحد د سيمو په هغو پښتو کې چر اتني دود دی لکه خټکان - د خپل مروج اتني مختلف ډلونه په عمومي توگه (د خټکو گډا) په نامه راپيژني) اتن ته څوک نڅا او ځينې ورته ورزښت وايي ، د پښتو ژبي پخواني وتلې استاد ارواښاد صديق الله رښتين ليکلي دي . (اتني د پښتو يو خاص جنګي ورزښت دی چې لاس ، سر ، پښې او ټول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رگونه او غړي پکې په خوځيدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کيدو مشق کيږي) پوهاند رښتن د اتني د لغوي اړخ په برخه کې زياتوي : (اتني په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتي (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنګ ته وايي ، ځکه چې اتن کې لاس او څنګل زيات فعاليت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتني) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

شکل (۹)

نومړی انځور د اتني بيلابيل ډلونه څرگندوی ، د اتني زموږ د هیواد د ملی نڅا (اتني) یوه منل شوی بیلگه ده سیال کاکړ فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ

اتني واد اتني ډولونه :

(اتن د پښتو یو ډیر لرغونی دود دی چې .. د قبایلي ذهنیت دلاوري ، کلتور ستر ممثل دی او د پښتو په ټولو سیمو کې په یوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵)
اتني داسې یوه نڅا ده چې یو ستوي حرکت نه دی ، بلکه یو غبرگ او جوړه خوځیدون دی چې کله نا کله دیو تن ، دوو تنو چې د اتني چیانو له خوا په خاص

غږ او آهنگ ويل کيږي . (اتن هم نارينه کوي او هم ښځي ، خو د نارينه و او د ښځو اتن سره بيل دی و دا لوبه د يوې قوسي د ايرې په شکل چې نيمه يو يوه خوا او نيمه يې بله خوا گڼله کيږي ، اجرا کيږي) (۱۰۶)

۱- د اتن ډولونه :

اتن زموږ د هيواد او کوزې پښتو خوا په بيلابيلو سيمو کې مروج دی ، ځکه نو بيلابيل ډولونه لري .

الف - جنوب او جنوب غربي سيمو کې .

د پرخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جيلاني ليکلي و چې اتن څلور ډوله دی :

۱- دورا اتن .

۲- غښتلی اتن .

۳- گړندی اتن .

۴- گډه اتن (۱ - ۲۴۳) چې هر اتن بيلابيلې نارې هم لري .

د يرو فولکلور پوهانو او فولکلور راتلولونکو دهغو له جملې پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اواباد محمد گل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سيمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راتلولونکی ښاغلی حبيب الله رفيع (د خلکو سندري ۷۱ مخ ارواښاد د محمد دين ژواک (پښتنې سندري لومړي توک سريزه ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقميل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او گڼ شمير نورو پوهانو په دغه برخه کې نظري وړاندې کړي چې زه به يې لنډيز راوړم .

ښاغلی داکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډير ښه اتن چې دی له بسم الله حقميل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډير پخوا مروج و اوله ډير پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړيو اتن په خوست کې د سړيو اتن ډير ډولونه لري چې مشهور يې (داتن نارې ، غره ، گډيدا ، د ځنو نارې او اوس اوس دولاړې او ناستې اتڼونه دی چې نن سبا نه يواځې په کليو ، بلکې په هوتلو کې هم مروج دی .

اتن او د اتن سندرې :

نخا او اتن زمون د پښتنې فولکلور يوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتن زموږ په ولس کې له ډيرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتن په خوست کې هم له ډيرې پخوا را هيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سړيو اتن او دهغه سندرې :

د سړيو اتن د خوست د تڼيو په سيمه کې په ډيرو ډپونو اجرا کيږي چې مشهور يې د اتن نارې ، غره ، گډايدا او د ځنو نارې دي .

۱- د اتن نارې : پدې ډول اتن کې ډم په خاص طرز سره ډولۍ وهي او پدې ميدان کې راټول شوي خلک هغه ښي (ځوانان) چې اتن يې زده وي راجگوي (اتن په کتار کې يې دروي کله چې کتار ترتيب شو ښي سره څو ډلې کيږي چې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بيتونه او نارې شروع کوي چې نمونې يې په لاندې ډول دي .

لاړه ليلالاره ، د لوړ غرو کجبر زيړه يې غاړه
يا :

پاس به بام ولاړه يې ، روۍ د کتار کړي چيرته لاړه يې
يا :

تورې دي زرگرې و تورې دي زرگرې سترگې تورې
يا :

جلکۍ چلم دې ډک کړو ، جلکۍ چلم دې ډک کړو دلونگو

۲- غره : غره هم د اتن يو ډول دی چې اهنگونو طرز يې د پورتنيو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بيتونه نه تکرارېږي ، موازي اهنگ په کار لويږي و هغه دښيو له خوا په (هو- هو-هو...) سره بدرگه کيږي يو گروپ يې پيلوي او بل يې پای ته رسوي بيا له سره پيل کيږي او اتن دوام مومي .

۳- د ځڼو نارې :

پدې ډول اتڼ کې د خاص ډول په مطابق شپږو وارې ځڼې اچول کېږي .
 او کله چې ځڼې اچول پوره شي سم د لاسه سندرې پیل کېږي پدې ډول چې لنډې
 ویل کېږي او ورسته لنډکۍ ور اچول کېږي ، دادی یو څو د تنیو د سیمې یو څو
 نمونې :

چیرته ته وای هلته زه وای	دواړو ویده وای راته بل وای چراغونه

یا :

بیگاه مې خوب لیده ریښتیا شو	آشنا په وینه په ما واچول لاسونه

شکل (۱۰)

دا انځور د کلیوال او ولسي اتڼ چې په یواځې ډول کېږي ، ښکاره کوی

د ښځو اتنې دود اتنې سندرې .
 لکه څرنگه چې نارینه اتنونه لري دود اتنې مختلف انواع اجرا کوي ، دغه رنگه به پښتنې ميرمنې هم اتنونه دود اتنونه مختلف ډولونه لري ، سندرې ورسره وايې : او په مختلفو اشکالو يې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکريم (پتنگ) د (گړنې ادب) کې دخواست د سيمې ځينې ښځينه اتنونه شرح کړيدي او سندرې يې ورسره راوړې دي .
 کله چې ښځې وغواړي اتنې شروع کړي يوه ښځه ډول وهي ټولي ښځې لاسونه سره ورکوي او يوه لويه دايره تشکيلوي بيا سندرې پيلوي ، ورو رور مخته ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتنې يو څو نمونې په لاندې ډول دي .
 ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دې اتنې يو څو نمونې په لاندې ډول دي .

شین باغ یې تالاکړو میر جانانه یاره شین باغ یې تالاکړه		شین باغ یې تالاکړو شنه طوطیان راغلي دینه

او همدارنگه دې ډول داتن ته لنډۍ وړ اچوي :

میر جانانه یاره شین باغ یې تالاکړو میر جانانه یاره شین باغ یې تالاکړو		ما درته ویل منل دې نه کړل په سردې راوړل تبرگیو برغډونه

شکل (۱۱)

د پښتو ژبې حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوريست ارواښاد محمد گل نوري (۱۳۵۲ هـ. ش د اتني ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتني .

۲- يو بغله اتني .

۳- دو بغله اتني

۴- درست اتني .

۵- دایشلی اتني .

۶- د ناستې اتني .

۷- د پروتې اتني .

۸- د پروتې دو بغله اتني .

۹- چپه او راسته اتني .

۱۰- غلی اتني .

په پکتیا مجله کې راځي :

زما یاره طالبه - طالبه یا خوله غواړي که ژبه

زما یاره طالبه – طالبه یاره خوله غواړي که ژبه
خوله به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غایبه (۵۷ : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوريک یا ولسي ادب یوه زرينه څانګه ده .
د فولکلوريک شعر یوه خوږه بیلګه ده چې ډیر ځله د ګرځندو او پونده وو
(کوچیانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډیر غني دی .
ډیر ځله طنزیه ، ویرانې او خوږې مینې موضوعات پکې راڅغول کېږي .
د بیوللې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ، فورم یا شکل داسې دی چې :
درې مسرې لري ، او له او درېیمه مسره یې په یوه قافیه راځي .

_____A

_____B

_____C

لکه :

- ۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس یې نه ورځي د خیاله
۲- پر ترنگ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړینه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دویلو اړتیا وختونه او ځانګړنې :
الف اړتیا :

بابولالې ډير ځله په ودونو کې ويل کيږي او حتي د پښتنو ښځو او نارينه ووله خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ويل کيږي ، ښځې دريا (داريا) وهي او نارينه هغوی ته د ځواب په ډول بابولالې وايي .

کله نا کله پيغور پکې ورکول کيږي او يو ډول ظريف او مزداره انتقاد هم پکې ژبې د اهسته بروځای نيسي (و د آهسته برو) په وزن کې ويل کيږي او ولسي شعر په دغه وزن کې لا ډير خوند ور کيږي دواړه مسرې يې په اوږده کې ويل کيږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونه : لکه څنگه علامه شيخ الرئيس ابن سينا رحمه (۶۳۰ . ۶۰۶) د موسيقي او اوازونو او د وختونو په اوږدو کې په انسان باندې دهغه د اغيزو په برخه کې څرګندونې کړي ، نو په فطري ډول په پښتو ژبه او نورو ژبو کې د سندرو د هر صنف اغيزې هم مختلف وختونه لري.

بيولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت يې دواډه په لومړۍ ورځ د څاښت په وخت کې چې د ناوې سر وغروي او د واده پر مخصوص تخت يې کېږي ، د و رااو د ناوې د خوا ښځې گډې وډې شا او خوا سر کېږي او ناوې په منځ کې ناستې وي . او د ناوې سرته ويل کيږي ، دايره وهي او دغه سندره په گډه سره وايي :

اوبښ   ولاړ   زنگون   تړلی
تر هغو به يې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی
(ډاکټر غوري د ساينس پوهنځي استاد)

ج - ځانگړنې :

د شکل له پلوه يې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره بريده معلوم دی لکه : لومړۍ مسرۍ تکرار ، په منځ کې يې ځانگړې اوازونه پورته کيږي لکه : (بابو لالې وای وای) ور اچول کيږي ، دويمه مسرۍ يو اور او د مسرۍ په منځ کې ور اچوي (وای ، بابو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .

ښه : _____ الف _____
_____ ب _____

پ _____ ت _____
الف _____

د موضوع په لحاظ عشقي ، ويرنې ، طنزيه ، ټوليزې کرکې او غوښتنې وي .
د بيولالې سندرې په درې نورو ډولونو هم ويشل کيږي .
چې دوه ډوله يې هم شکله او د دريمې بڼه يې بيله ده .
د بيلگې په توگه :

اول :

دغه ډله اول نيم بيتي پر اساس راځي . درې بيتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششئل په زروه
جلوونه را طلب کي - زموږ د حينس دلويه کوره

اوښ ولاړه زنگون ترلی (ها) بابو لاله لاله
اوښ ولاړه (وای وای) زنگون ترلی (وای)
تر هغو به يې خلاص نه کم (وای) بابو لاله لاله
خو زما جان (وای وای) نه دی راغلی (وای)

پيغور :

اوښ ولاړ وکجاووته
زموږ وحينس ته وار اوزه - لور را وباسه لوبته
دويم :
باران اوري منا خاڅي
که ناوې زما دجان وه - تر نو کانو يې زر خاڅي
درييم :
براور واچوئ پرځي
د سهار باده زلزله

دغه نور مې پريوه وړې - دا شیرينه مور پر بله

شکل (۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشوانړۍ رواړه = يو څو مصرۍ په وينو سرې يارته ليرمه
(مصرع يا ټپه) د پښتو ادب يو داسې صنف دی چې د بيتونو وزن يې سره برابر نه وي .

د عبدالحليم اثر په وينا : (د وادي ، پيښور او يو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وايي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعليم يافته او بې تعليمه خلک ټول پرې يوهيږي)

مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .

د مصري ټپې او لنډۍ تر منځ ځينې خلک توپير ته نه دي قابل ، خومرکزي پښتانه بيا ، مصره او ټپه سره يو ه گڼي)
لکه :

په ځينو ودونو او د ځوانانو ميلو کې يو بل ته وايي چې (ته يو فرد ، يوه ټپه يا يو مصره خو ووايه) همدارنگه ځينې نور بيا (د مصره او فرد) سره يوشان بولي . (فرد يا مصره د يوې سندري په سر کې د مقدمې په ډول ويل کيږي) ځينې نور بيا (پراکې) هم له مصري ، ټپې او لنډۍ سره يو گڼي .
مثلا : په خوست کې (پراکې) به د جلا عنوان په توگه در وپيژنو .
د مصري او ټپې نومونه :

مصري ته ولې مصري وايي؟

۱ مصره ورته ځکه وايي چې : يو (دور) جوړوي يعنې دواړه نيم بيتونه يې يوه مصراع جوړوي . د يو ليکوال په وينا : (مصراع د يو مکمل او پوره بيت تيمې ته وېلي شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه ديوي په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعريف له مخه چې عربو کړی دی ، يو مکمل بيت او شعر نه شي ويل کېدای ، شعر يا بيت هغه وي چې دواړه مصري يې د کوم يو خاص بحر په مقرر وزونونو (افاعليو) باندې د يوې بلې سر برابري وي د پښتو ژبې مصرو يو اولنی جز وه لنډه (۹ سيلابه) او بل اوږد (۱۳ سيلابه) دی او ټوله مصره يا لنډۍ د سر نه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصري نو په دې لحاظ ورته مصره وئيلي شي . عام پښتانه يې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصري تورې) په شان دی) (پښتو ادب : ۲۱۷ مخ)

۲- ټپه يې ولې بولي ؟

ځکه يې ټپه بولي چې اواز هلته دريږي يا ټپ کيږي کله چې د شعر کومه کړۍ يا په ځانگړې توگه لنډۍ د (داستان) په (تال) سيمو کې ويل کيږي د څو لنډيو له ويلو د سري ستونې ټپ کيږي او اواز نو نوره پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .
د داستان ويلو تال داسې دی چې اواز (وروييل کيږي او بيا په زور سره لوړيږي) د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه + تالو + سورمې = ټپه جوړوي .
يعنې اواز له ستوني راوځي په پورته تالو کې حلقه کيږي ستونۍ خوله او پوزه د ټپو دويلو په وخت کې په بشپړه توگه د يو پاخه (نۍ) په توگه پريسيږي .
لکه :

ځما د علم نصيب نشته

څوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

د ټپو ويل په انفرادي او ټولنيز ډول :

۱- د ټپو ويل په انفرادي ډول :

د پښتو د ژوند او شيوه کې سړي وگوري ورته څرگند یرې چې (چې له ښارونو نيولې بيا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کليو ، بانډو کې اوسي او ځينې چې کوچيان دي هر دو مرو له ټپو ويلو سره سرو کار لري . کوچيان چې کله مال پيايي نو د غونډيو په لمنو کې د ټپو اواز اوريدل کيږي ، له سپيلۍ سره سره (ټپې) هم وايي . دغه ټپې په (يکه زار پيل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما ديار په شان جانان به چيرته وينه
د يو ليکوال په وينا : (ټپه يو د مختلفونو زينت نه ده بلکې پښتنه ښځه او نارينه د انتهايي په وخت کې د خپلې تنهائي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې يا لنډۍ غلې غلې وايي)

۲- د ټپو ويل په گډه يا (اجتماعي) ډول :

راځئ راځئ چې ټپې وايو

ټپې لانې دى د يار غم غلطوینه

ټپې ډير ځله مجلسيان په مجلسونو کې سره وايي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحاليو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډيره ورباندې خوند وره کيږي) هغه ټپې چې په گډه سره ويل کيږي د (سوال او ځواب) يا زما په نظر (سندريزه ترنم) اوازي ډيالوگ) خاصيت غوره کوي . کومې ټپې چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ويل کيږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کيږي دغه ټپې مسلسلې وي او جوابي ټپې هم ورته وايي .

ټپه د موضوع او بني له پلوه :

۱- د ټپې بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بيابان له پلوه په زړه پورې موزونيت پيدا کوي (بيان يې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې يوه لويه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصياتو سره پکې موجوده

وي او داغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم قايم وي)

تپه هغه وخت خپله بڼه بنسولای شي چې د سندر غاړې له خوا اوږد وويل شي (پيل ، منځ او پای ولري)

لکه لاندې شکل :

یکه زار + لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = تپه

- يان - نغمه

- ت - ترتيب

- م - موزونيت

معراج

نزول پا د زياتو معلوماتو لپاره وگورۍ

۲- د تپې موضوع :

ټولې تپې د يو ځانگړي ذوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطو په نظر شعر د انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .

لکه :

رزميه ، الميه ، طرييه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا تپه هم گڼ مضمونونه لري .

لکه : (علم ، وياړنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندي ، هجران نه شکايت ظرافيت ، ښکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلگه را واخلم .

۱- پوهه (علم)

چيرته چې علم حاصلېږي ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته	هلته به خاورې کړمه غوښې خپل هډونه چې په سرو شونډو دې خندل امي د کړمه

خوک چې مين شي ترې نه پاتې شی علمونه		

۲- وياړنه حماسه (فخريه)

تورې به نه کړو نو به څه کړو بار مې په جنگ کې توره وکړه ټگړې ، ټوټې په وينو راشي	چې مو شوي د پښتنې رودلې دینه ماته نجلۍ په کور کې گاولي سموينه چې پر هارونه دې گندم خوله درکومه	

۳- مينه او عشق :

عشق او مينه د کائناتو او انسانانو د موجوديت يو عمده هدف دی پښتو ادب
له مينې ډک دی .

په بام ولاړه يم زنگيرې	د خوبه نه يم ديار غم غلطومه	

زموږ په ادب کې د حقيقي (الهي) او مجازي (دنيايي) مينې انځور وار په وار
وړاندې شوی دی مجازي مينه د حقيقي او ريښتنې مينې د تړاو سر چينه ده .

الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې ميلمستيا ده الله دې بيا راته محتاج کړه الله دې بيا راوړ ياره الله چي ستا پرمخ شيدا کړم الله تعالي رحمان رحيم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نيسي	چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان يې شوي خدای سره رازونه غنچي غنچي څنې مې بيا په مخ راځينه ماشوم زړگی مې په ژړا درېسې مړينه غمو تالا کړم پر محرا گرځم مينه زه په قيامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه يې بند کړی په څمارو سترگو يم	

۴- ستاينه :

په پښتو ادب کې د پيسو پيدا کولو لپاره مدح نشته ، يواځې په مينه کې ستاينه او مدح د دغو ادبياتو مضمون جوړوي .

لکه ريدي گل به ترې جوړ شي آسمان په ستورو ښايسته دی په تروپمۍ کې رڼا راغله د خلاصيدو اميد مې نشته دغم پوليس راپسې گرځي د کلي منځ ته به لاړنه شم ما په گودر د نجونو ښځ کړئ	که دې په لنډه زنه وو هل خالونه لکه د پيغلې جونې غاړه په خالونه ليلا په تور اوربل غاټول تومبلي دينه ليلا د زلفو په رسو تړلۍ يم زه د ليلا په يارانه غل شوی يم ليلا باز په شان غوټې کړي زرونه ورپه گوندي ليلا را باندې کيږدي قدمونه

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عياړي) او فتوات په شرقي ادبياتو او په ځاگړې توگه پښتو عرف (دود) او ادب کې يو رنگين څپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او ښه يې نه ويني .
لکه :

زه کم دليله يې په ناستې وغوليدمه راباندې نه وي د نامرد سپی لاسونه د ښځو مينځ کې غور ځوي جوړه لاسونه په بيگانۍ ورکړې خو له پښمانه يم د گلو لښتې د موزيانو کټ ته ځينه چې د غيرت ليوۍ جونه خلاصي شينه حق د هغو دی چې وطن په تورو خوړينه	اشنا تپس ، ناسته د باز کړي د کوټې تير را باندې پروت وای بهر ته راشه که باډر يې يار مې په جنگ کې تر شاه راغی خاوند بيا د ماسخوتن کړو خدایه موزيانو کې مرگ کړ کړئ موذي دې خوب په پالنگ نه کړي

او آن هغه چاته چې واده یې کړي وي او یا یې نه وي کړی خو مین وي مگر بې عمله ، تو هم زموږ د غیرتي پیغلوله خوا پیغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناخوانه انځور یې داسې ویستلی دی .
لکه :

جانانه ستا مزگی نشته	زما همزولي زانگو گاني زنگوینه

۶- غندنه :

له بده مرغه اوس اوس زموږ په ادبیاتو او په تیره د ژورنالیزم په ډگر کې د ځینو ادبي ، سیاسي ، فرهنګي خپرونه غندنه د لیکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کیږي .

خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنیزې پر تلې (اجتماعي شخصیت) له مخې شوې ده ، یعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکې ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موږ یې او بیکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښيي .

بهادران یو ځل په ځای مری
موږ یې هر ساعت په ځای یې ځایه مړینه
موږ یې له جنگه تر پله وکړه
په بیګانۍ ورکړې خو له پښیمانه یمه

۷- مرثیه (ویرنه) : ساندي (Dirgi) - *Sande*

ساندي ، مرثیه ، ویرنه ، ډیر ځله یو شی بلل شوي دي خو دغه توپیر ما (په هیله مجله لومړۍ ګڼه ، پېښور ، دانش خپرندویه ټولنه ۱۹۹۸) د (ویرنو او ساندو توپیر) تر سر لیک لاندې کړی دی . خو : (ساندي (Dirgi) او ویرني (Elegiac) زموږ د ولس ځانګړې (و مشخصه معنوي هستۍ ګڼل کیږي که څه هم د ویر او ماتم او زړه در دونکې حالت او یا انساني روزنې خصوصیات ثابتوي او ددې ارڅنګ رواني او معنوي دردونه هم تسکېښوي) دو برنې په برخه کې نورې نظريې هم شته ، د مثال په ډول :

(ویرنه یا مرثیه د تیر شوي غم او خفگان په برخه کې له هغه فریاد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست یا خپلوان پخوا مې شوی وي او بیا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفگان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس ورباندې ته ژاړي) ۶۲ – ۳۱ تر ۳۵ (

همدارنگه : (مرثیه عربي لفظ دی چې د عربي له یوه بله لفظه (رثا) مشتق شوی دی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثیې او ویرنې ډیر ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثیې ، خپلو خپلوانو مرثیې ، د دوستانو او ملگرو مرثیې او .... په پښتو ادب کې مرقیې لرغونې تاریخ لري ، دلته به یې لنډې بیلگې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بیل کړو خوا یې ډکه
خدايه نه خو ستمگر نه یې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجیو
چې د هیڅ چاپري پیروزونه وه ځوانکه

په غمونو کېدی زوړ په دنیا پایي
که د زړه په ارمان ته ومړ کوي کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننگ کې مې وای
نه چې گور لره روان شوله تلتهکه
چې د قام په ننگ کې ومړ هغه زویه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مگر زړه یې دهاتي دی چې زغمي یې
دا شتی چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۵۰ – ۳۱)

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- پښتو فولکلوريک ژانرونه په دوو برخو ویشل کېږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه
- خو پښتو فولکلوريک شعر په عروضي باندې نه برابرېږي .
- پښتو د شعر رغاونيز تخنيک سیلاب و تونیک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سیلاب و تونیک سیستم کې مو دوه عنصره تر ستر گې ، څپه او تون ، یا وزن اوریتیم .
- غچ . سنت یا فشار له تون سره نه شلیدونکې اړیکې لري .
- غچ هغه عملیې ته وايي چې د ژینو توکونو په لړ کې په یوه توپ زیات فشار راشي او فشار په اول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وايي ، هجا یو وار د خولې بنورېدل دي ، لکه را - خم کې ته ، څه .
- څپه ژبني واحد دی ، یا خپلواکه وي او یا له یوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په اول ختمه وي ، او بنده یا تړلې په کانسونینټ .
- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لویه ، سندر ، نیمکۍ ، ټکې ، غږونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربيت ، بگتۍ ، د پښتو شعر فولکلوريک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنگه فولکلوريک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي برخو ویشل کېږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د تېلفون ، موبایل .
- مرد او نا مرد ، د محمد گل نوري د هېواد د پیاوړي فولکلوريک اثر دی .
- ولسي ادبيات د مضمون له پلوه ډیر غني دي ، روحیه یې سپیڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفریني له انساني حساسیتونو سره یو ځای په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډیر غنی دی ، پند ، نصیحت ، عرفان ، هیواد پالنه ، میړانه ، انتقادي ، سیاسي او حماسي او گڼ مضمونونه لري .

- چاربيتته له پلوه په ساده او ځنځيري ویشل کيږي .
- سروکې د پښتو فولکلوريک شعر ، يا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځيني پښتانه نيمکۍ وايي او په پکتيا کې د منگلو خلک ورته پام وايي .
- سروکې يا نيمکۍ په دوه پارکيزه ، درې څلور او پنځه پارکيزو ويشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو برخو ويشل کيږي ، الف ږ د اتني سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاريخي ټولنيزو او عشقي سروکو ويشل کيږي .
- سروکې سندرېز خصوصيت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډۍ ده ، خو د بيان له پلوه په زړه پورې موزونيت لري . ټولې ټپې د يوه ځانگړي ذوق له مخې را منځته کيږي د مضمون له پلوه ډيره غني ده .

۹- د پنځم څپرکي پوښتنې :

- ۱- تپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
- ۲- تپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
- ۳- د تپي پیل ، ارتقا او معراج په یوه انځور کې وښایاست ؟
- ۴- چار بیته څه ډول هندسي فورم لري ؟
- ۵- اتني څه شی دی ؟
- ۶- خو ډوله اتني پیژنئ .
- ۷- د سروکو سندرېرې ځانگړنې په گوته کړئ .
- ۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
- ۹- لنډۍ ، تپه ، بدله ، لویه نور د موضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتين کې ميتولوژي (Mythology) ويل کيږي . د اساطيرو علم ورته ويل شوی دی . وايي چې (Myth) کلمه د يوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مایټ Myth به په لومړي سر کې هر ډول کيسو ته ويل کيدلې دوخت په تېریدو سره يې مفهوم تغير وکړ ، بيا په هغو کيسو اطلاق شوه چې منشا يې هيره شوې وي . ظاهراً يا له ورايه تاريخي برينې خو په اصل کې يوه عقیده وي چې دود ، دستور و موسسه يا طبيعي پديدې توضیح کوي (اوس اوس) مقوله يا مقولې په هغو اسطورو راڅرخي چې دوديزې عقيدې ورکې بيان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته ميتولوژي وايي .

۲- اسطوره :

چې جمعه يې اسطوري ته په (ديدار يا سپيده) نومي مجله کې (د خلکو د باور يو ځانگړې بڼه ده) ويل شوي خو . اسطوره ډير ځله له هغو مذهبي عقايدو او شعایرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط ورکوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانگړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ايډيالونو انگاره په کې څرگندېږي . نکلونه هم ډير ځله د انسان د عقيدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصيت جوړونه د خلکو په باورونو او تير و عقيدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

د نکل او کیسې توپیر :

- ۱- کېسه د نکل هغه بهیر دی چې د راوي له خولې سینه په سینه ویل کیږي .
  - ۲- کیسه ځانګړی مهارت دی چې بیاني خاصیت لري ، یعنې هغه الفاظ چې د یوې خاطرې او پېښې شفاهي سپړنه وکړي .
  - ۳- نکل هغه خیالي یا حقیقي ، واقعیت دی چې له پېښو رغیدلی او د یو خیالي هنري او عقیدوي واقعیت په توګه یې بڼه موندلې وي .
  - ۴- نکلونه هغه یادګارونه وي چې د شفاهي کیسو له لارې سپړل کیږي .
  - ۵- کېسه د نکل سپړنیز جریان دی او نکل ناسپړلی واقعیت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان او کیسو ته میتولوژي هم ویل شوې ده دا ځکه دا ټول د یو ډول مذهبي باورونو هنري سرڼه ده ، خو توپیر دادی چې (نکلونه زیاتره د تفنن او هنري التذاذ لپاره ویل کیږي) (روهي صاحب)
- اسطوري ، عقیده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دایمي بآ ارزښته پېښو څرګندونې دي کېدای شي د ارباب النواعو د کړو وړو او یا نورو پېښو بیان وي .
- د ځمکې او اسمانونو پیدایښت ، د نړۍ دوره وهل مرګ او ژوند ، د خیر او شروع تر منځ مبارزه له مړینې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دایره کې راشي .
- اسطوري فکرونه و فولکلوري روایتونه دي هغه روایتونه چې عقیدوي منبع او زیرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانګړنه) ده اسطوره هغه روایتونه دي چې د تاریخ په لومړیو پړاوونو کې د خیالي (Fantastic) ایماژونو ، (ارباب النواعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پېښو او نورو) له لارې د طبیعت او ټولنې د بیلابیلو پدیدو د سپړنې او عمومیت لپاره کارول کیږي .
- ځینې د علمي نړۍ لید د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطوري په خیال کې او د تخیل په مرسته د طبیعت د قواوو د تسخیر تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي) (
- د اسطور ځانګړنې :

په پښتو ژبه کې ډیر ځله اسطوروته (نکلونه او کیسې) هم ویل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډیر اړخونه په اسطورو کې منعکس کیږي په

اسطورو کې مافوق الطبیعي توکې (عناصر) له ادیانو او عقیده و سر تې او پیدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ایستیکې (ښکلانیز) ارزښتونه بیانېږي . مارکس ویلي : (میتولوژي په نا آگاه هانه ډول د طبیعت هنري بیارغونه (باز آفرینی) ده د طبیعت په دایره (مفهوم) کې د ټولنې په ګډون اول مادي شیان شامل وي) د اسطورو ځانګړنه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقیدې او باورونه تمثیلوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تړاو لري او راتلونکي ژوند ته یې لوری او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) . ماکسیم ګور کې د نړۍ تر ټولو ستر لیکوال د فولکلور په تیره د اسطورو به برخه کې اوږدې خبرې کړي او هغه دا چي :

(فولکلور د خلکو شفاهي ادبیات او د میتولوژي له لاري لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عمومیتونو په واسطه طبیعي پدیدې ، د طبیعت په مقابل کې مبارزه او ټولنیز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډیر مشکل وي چې څلور بول څاروي د خپلي بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د تېر او قبیلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸-۴۳۱) د ګور کې چاینیز نظر داسې راوړو : (اسطوري د زیار ایستونکې انسان د هیلو . ارمانونو او له سختو فزیکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو یو خیالي او ارمني تجسم دی) ځینې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطوري د پیژندلو په برخه کې (نظر عقیده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپیر :

اسطوري په عقیده او باور اړه لري .

اسطوري کېدای یو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تړاو ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعیتونو باندې باور کول دي میتولوژي په تجربوي ژوند باور لري علمي لید د نظریو محصول دی خو اسطوري فکر تجربوي باورونو محصول دی . مثلاً په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلې منځته رانګ د دې محصول دی چې ، دنیا د غوايي په ښکر ولاړه ده او

کل چې غوايي سترې شي او دنيا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلي په صورت کې زلزله منځته کېږي . يا (لمر او سپوږمي) نيول هم د داسې اسطوري او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضيح غواړي لنډه دا چې اسطوري ، سمبولیک خصوصیت لري ، په هغو کې د چاپيره نړۍ په باب مفهومونه شخصیت پیدا کوي . اسطوري فکر کونکي خوشبين (Subject) او بد بين (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د مينې نه لري نو هيڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتي خوشحال بابا خو له طالع څخه لوړ بولي
که طالع او هنر دواړه سره کېږدي = زه خوشحال به پکې ونيسم هنر
هنر د انسان د فطري طبيعت ملگری دی د ژوند په تېریدو او بدلون ، خلک له بيلابيلو پېښو سره مخ کېږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځينو کارونو ته لاس ور اچوي او هغه تر سره کوي چې وروسته بيا د هنر او فن په توگه را منځته کېږي موږ په هنر او فن په کره او لنډه توگه معرفي کړو او بيا به د خلکو فنون او هنرونه په گوته کړو .

هنر او فن :

الف - آیا هنر او فن يو مفهوم لري ؟

ب - د هنر او فن گډې (او بيلې پولې کومې دی ؟

۱- د هنر د انسانانو عقيدې ، اسطوري ، افسانې او شعایر او ..... رانغاړي .

هنر د ټولنيز شعور ستره او عالي برخه ده چې ښکلا نيز هويت ولري .

هنر او ووه گونۍ برخې لري :

شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسيقي معماري او ....

۲- د هنر او فن توپير او ورته والی : هنر انسان د ټولنيز شعور زېږنده ده ، د هنر د هرې برخې مواد يو له بله سره توپير لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو کارول کېږي .

د بيلگې په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنگه د معمارۍ لپاره (خټه يا مثاله ، خښتې او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم درواخله) هنر . مواد له طبيعت څخه اخلي ، هنري مواد د شاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف - د محتوي له پلوه دغه هنر رښتۍ (ريالستيک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په رښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده گڼي په عاطفي ډول انځورېږي . په فولکلوريک هنر کې خيال زورور وي خو دامانا نه لري چې رښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خيالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځورېږي) مثلاً : جمالو ، تاوړې دانې کړې دی وړي وړي ..... (يعني جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پيغله شوی ، د نوموړۍ د نوې ځوانۍ ښکلا په ډير هنري ډول سره بيانوي) دا د عوامي هنر خصلت دی چې محتوا يې برخه يې ټوله له ريالستيکي خوږو ، عيني او خيالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانگړنې :

- ۱- ولسي توب
- ۲- رښتنولي
- ۳- حماسيت
- ۴- لرغونوالی
- ۵- ساده گڼي
- ۶- بديع توب (نوی والی)

ب - د شکل له پلوه :

فولکلوريک هنر د ښې يا شکل له پلوه ډير ډولونه لري چې هره بڼه د ځانگړو محتواوو بيان کوي ، د مثال په ډول :

لنډۍ . متل ، سروکې بېواله او .... نور فورمونه ، هغه ځانگړې کالېونه دي چې گڼې موضوعگانې رانغاړي . دغه کالېونه د پښتون ولس د طبيعت ځانگړنه راپه گوتو کوي ، هر کالې د ولس د فطري طبيعت له مخې په طبيعي ډول طراحي

کيږي هيڅ ډول مصنوعيت پکي نه ځاځيږي ، يعنې دا چې (لنډۍ ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړي ، بلکې دغه کالب په نا آگاهانه ، طبيعي او عاطفي ډول د يوې پښتنې يا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بيا وروسته يې واسي او عام مقبوليت حاصل کړی دی .

۵- د ولسي او فولکلوريک هنر ژانرونه :

فولکلوريک هنر ډير لرغونې پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه يې ولسي سندري دي . د فولکلوريک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توگه اخيستلای شو :

الف : ملي سندري :

مقام ۲- غزل ۳- ساندې ۴- کاکړۍ ۵- لنډۍ (سورې) ۶- بابو لالې ۷-
برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو نارې ۱۰- لنډه کۍ ۱۱- انگي
د سيال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کيسو غږونه ۱۳- د اتني نارې .

ب- تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :

۱- افسانې ۲- کيسې ۳- نکلونه ۴- لرغونې تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې
۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روايتي کيسې او نکلونه ۱۰- فکاهي کيسې
۱۱- د ژويو کيسې ۱۲- د جادوگري کيسې ۱۳- د ماجرا لټونکو افسانې لنډه

دا چې فولکلوريک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ويشلای شو :

۱- منثور ادب او هنر (افسانې کيسې او نورو ....

۲- منظوم ادب د ولسي سندري او نور .....

۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کيسې او نور ۸۱- ۱۴)

۲- د خلکو فنون :

د خلکو د فنون د نوموړو خلکو د دودونو يو رنگين څپرکی دی .

دغه فنون په لنډې برخو ويشل کيږي .

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر ليک لاندې مطالعه شي .

ب - مهارتونه :

دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارگو کېږي .

لکه :

ادبياتو (نظم او نثر) پو (طب) ، (مارلېم ، غنډل د بوتو کارول ، نجوم او .....)
دود انيو او کورونو په باب عقيدې ، د ورسامان ، د جگرې ، ښکار او لوکولو
ابراز ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسيقي ، اتني ، ډهل ، اشرونو او
نورو مهارتونو پوري اړوندېږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو
محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزگرۍ کولو لپاره توکي په نظر کې ونيسو
، نو درلودلو سره را منځته شوي دي او له مهارت وروسته يې فني بڼه غوره
کړې ده ، يعنې د يوي کولو يا بزگرۍ فن د مغو پرله پسې تجربو محصول دی
چې د خلکو د مهارت او تمرين په لړ کې شکل او بڼه موندلي وي .

شکل (۱۳)

دغه انځور د خلکو د فولکلوري فونونو او لوبو (نيزه وهلو) يوه برخه ده .

(گل محمد نوري ، ملي لوبې :

٦- دودونه (Customs):

دودونه د خلکو د مهارتونه و مناسباتو او اړیکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني او غیر فني کړنې او باورونه دي چې له لرغونو زمانو وړ پاتې وي یا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دي چې د پېرو یو په اوږدو کې یې هویت موندلی وي . پښتو - پښتو تشریحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تره ، هڅوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنگ ته ویل کیږي) (دود) مفرد او (دودونه) یې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پیل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کارېږي (دود او عنعنه د کلتور یو پراخه توک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بیلگو) هغې مجموعې ته ویل کیږي چې په عنعنوي بڼه له یوه نسل څخه بل نسل ته انتقالیږي) دود د کلتور یوه برخه ده ، خو کلتور یو دود نه دی له همدې امله :

(دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په یوه یا بله سیمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظیموي (لکه د میلیمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) باید ووايو چې په دود کې د ټولنیز فعالیت هغه اړخونه (جنبې) نه گڼل کیږي چې د بیولوژیکي عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .

لکه :

خواره (خوړل) دودونه دی خور وریجو مختلف پخول یو دود دی .
د پښتنو دودونو ډولونه :

دغه دودونه ډیر دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سیمه جلا جلا سره ګډ دودونه لري ، ځینې به یې دلته راوړو .

١- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .

٢- د پسرول یا ګانو کارولو دودونه .

٣- پریکړې او نرخونه .

٤- برخه ، د جنگ پ وخت کې ځینې اصطلاحګانو د کارونې دود .

٥- لوبې (مستی) .

٦- د لوبو په وخت کې اصطلاحګانې .

۷- د ماشومانو تر منځ مروج دودونه يا فولکلور .

۸- ميلمه پالنه .

۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انگيرنې ، کرکې او کرښې .....)

دواډه او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي نو دواډه فکر يې کوي اويوه نجلۍ او بلۍ تر سترگو لاندې کوي ، نو لومړۍ غلی گوري .

۱- نجلۍ ليدل يا کتل :

نجلۍ خوښونه هغه مرحله ده چې په کليو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او يا خويندوله خوا د يوه کور نجلۍ په نښه کيږي ، لومړۍ سپين سرې او مشرانې بنځې د نجلۍ کورته ورځي ، هڅه کې نجلۍ وگوري ، نجلۍ ځان پټوي خو د هلک خپلوانې بنځې نجلۍ گوري ، غږه وي يې ، لاس پښې ، مخ و وينستان و قدو قواه او ټول کړه وړه يې گوري که چيرې نجلۍ د خيرې او کړو وړو له مخې خوښه شوه ، نو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم دات خبرې شريکوي ، کله د هلک له خوا خوښه ور کول کيږي او کله خو هلک د خوښو صلاحيت هم نه لري .

۲- روی باري (جرگه گۍ)

د نارينه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خوښې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ پېڅ کور کې زنگون واخل کيږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پيدا کولو لپاره بيا بيا دو دوستۍ موضوع يدوي کېدای شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او يارد شي . که چيرې شيريني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنيو تر منځ د خپلوۍ د مانۍ بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هو کړې) دود :

د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضایت لومړنۍ گامونه اخيستل دي .

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه يو هم د هوکې دود دی . د هوکې دود په ډيره درناوي اداکيږي او ډيري د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلار د لور د پلار دوستي سره کيږي په دغه نسبت د هوکې دود او بايد په ښه توگه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړلو د زوم پلار د لور پلارته ووايي چې (خور او لود بل د کور دي نو موږ تاته راغلي يو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بيا د ولور او يا نورو خوراکی شيانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کيږي خو د نجلۍ پلار وايي چې زموږ په کورنۍ يا قوم کې د ولور يا نورو شيانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟

بايد وويل شي چې دو لور دود په مرکزي يا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځينو مرکزي او جنوبي سيمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځينو سيمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هيواد بهر هيوادونو ته دمزدورۍ او يا هيواد کې د خپل مال ، کور او پتيې پلورلو ته هم غاړه کيږدي .

چې وکړي په پيسو د سيالې کول سخت وي چې ښکلي يې بشر وي	بيا ژوندوي د مزو د کم اصلي ډير آسان د هغو به ډير ولور وي ...

دا او داسې نور د ليلونه د (ولور) د اخيستلو لپاره وايي :

۴- کوچنی د شمال :

(هوکې) يا (هوکړه) د کوچنۍ د شمال په مانا ده کوچنی د شمال د چا خبره هم شيريني ده چې په يو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې ايښودل کيږي لږ شيريني د (هو) په نامه ورکول کيږي او د هلک د کورنۍ له خوا په نو موږي لوبني (ظرف) کې پيسې کيښودل کيږي ښځې دار يا گانې را اخلي او بدلې وايي .

نارينه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چريې ، دانپر (داروئي) يا تفانچې وي ، خو اوس او س ډير نوي نوي ډول ټوپک پيدا شوی دی مگر په

ښارونو کې بيا د ډزو دود کم شوی يا نشته کوچنی دسټمال د شیريني ورکول دي .

۵- لوی دسټمال :

لوی دسټمال هغه مرحله ده چې پښه ارته (کوژده) هم ورته وايي . په اوسنۍ اصطلاح شیريني خوري کيږي د هلک او نجلی کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلی له کوره سره معرفي کيږي . په ډيرو پښتنو سيمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځي له خوا ...

د لوی دسټمال په برخه کې بدلې :

لوی دسټمال ده لوی يې سور دی

د پلار په سر کې راوړ د کاکا پر اوږو خپور دی ځينې خلک ژر واده کوي او ځينې يې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ورو نجلۍ ته جوړه وړ وړل کيږي کله چې دواډه تياری کيږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پريکون (لپاره ورځي).

۶- پريکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلی کورته راځي او ورته وايي چې واده راکړی که موافقې ته سره ورسيدل نو دواړه خواوې ځان دواډه کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرايطو وړاندې کوي که مخکې د لوی د سټمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړۍ هغه د هلک کورنۍ پريکوی او بيا د نور لگښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پريکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرايط دي چې د هلک کورنۍ به يې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- خټې (خلتې) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کيږي خو په وردگو کې ، خټونه (خلتې) (پوښ) هم ويل کيږي (دا هغه جامې دي چې د نجلی کورنۍ) د خلک په کورنۍ ايښودل کيږي په واده کې راوړل کيږي او د نجلی خپلو خپلوانو

ته ورکول کيږي) (او رنگ مختار) په همدغه ورځ دواډه د شپو او ورځو خرڅ راوړل کيږي د هلک او نجلی کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نايې (ډم) په قوم او خلکو گرځي او سبا يې (توی) ته راغواړي .

۸- د نکروزو شپه :

دغې شپې ته د (دوستانو) خویش خورگۍ) شپه هم وايي . له نږدې او لرې ځایونو نږدې دوستان کورو کلی راغونډيږي له خوړو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنيو کې پيلېږي ، د ناوې خور لنډې راټولېږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانگړو د سمالونه سره تړل کيږي ، دا شپه له ناوې سره ډيرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کپن لاس ورغوی او وره گوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر يا ماما له خوا هم سره کيږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کيږي .

۹- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم ياديږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونيو له خوا واده باريږي په ځينو سيمو کې بنسټوروا په ډيرو ځایونو کې وريبيځي پخول کيږي پخوا به نرمي وريبيځي يا شوله چې مساله به يې هم درلوده له پخیده ، خو اوس نرې وريبيځي باريږي کيدای شي هر څوک له خپل وس سره دواډه مصرف وکړي مگر ولسي تره ډيره مهمه ده .

له ډوډۍ هوړ لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوېراوړلو او ناوې جوړولو) مراسمو ته تيارۍ نيسي .

۱۰- وراوې :

(وړا) د هغو بنځو او سړيو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف - د بنځو وړا .

ب - د نارينه وړا .

د بنځو وړا :

که د هلك او نجلۍ كورونه سره نږدې وي نو د ښځو وړا په پښو ورځې او كند نو په اسونو او اوس په موټرو كې ورځي . ښځې په ډله روانيږي ښځې اتني كوي ، بدلې وايي او چې كله د ناوې كورته ورسېږي نو ددواړه خواو و ښځې را ټولېږي او خټې د هلك د مور ، خور او يا بلې ښځې له خوا ورنښوول كيږي ښځې اتني كوي او پغونه :

د ښځو د ساړه اتني پغونه :

اسپه يم بهانه په برخه د موزۍ يم گرد كميس پر گده پيغله جوړ دى كه نه سوه برابره تور دلى مې مزي د گريوان دى	تاويز مې د سرو زرو دى په غاړه د موزي پر آخواتل وچه ولاړه ټوله شپه ياي كړي بيا غاړه غزوه لكه كوتره بل چاته به يې ورنه كړم

كه زانې راغلى شې كوترې
كه باغو راغلي زانې ، زانې له اوبو راغلي ....
شاهو خوارى ميندلى په ارمان دى
د ښځو د خواتني غږونه :

كوزدې هميشه په خوږ مني كې وي ، د بيكارۍ وختونه وي ، ښځې ټولې را ټوليږي او داسې غږونه كوي :
نن چې د گلو باران سوى دى
زانې له اوبو راغلي زانې

او په دې ډول نارينه نڅا او اتني كوي ، د ناوې كورو ته رسېږي د ناوې كورنۍ په يو لوي ميدانى (باغچه) كې د شاه او د ده بدر گه خلكو لپاره ځاى جوړه كړي وي ، شاه په ډيره سختۍ له آس خڅه كوزيږي د خسر له خوا بايد كور ، كوټه يا بل قيمتي شى ومنل شي ، وروسته له هغه كوزيږي او په مخصوص ځاى كې كېښي د شاه دواړو خواوو ته شاه بالاگان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظين وي .

۱۱- ناوې کره د زوم ورتلل :

کله چې نڅاوې او اتښونه ، نیزه ویشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسېږي نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور گانې يا د مورنې نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا درېږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې يې د بوټو غلا ونه کړي او يا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي ترل شوی نکاح او ايجاب قبول کيږي ، شاهدان د ملاتړ مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او يا دواړه په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چيرې د ناوې خوا نجونې پدې بريالۍ شوي چې د زوم بوټونه او يا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به يې هرو مرو پيسې ترې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځينې شيان د تبرک لپاره له ځانه سره يوسي .

۱۳- د ناوې بارول :

د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ يا روټ را اخيستل کيږي او د ناوې تر ملا ورتړل کيږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې يا دوه بنځي دراپانې په توگه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله دشاه کورته رسيږي نو له آس يا مورته څخه تر هغو نه بنکته کيږي څو د شاه پلار يا يو مشر له خوا ورته جلا کور يا په کور کې يوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې بنکته کيږي او تر ملا نولي ډوډۍ د ناوې دورور له خوا د جوړ شوي تخت تر سر ترې خلاصېږي له وي څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلې بنځې او سړي خپل کورته ځي (دا د روزي وروړل او يا د ناوې د نيکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :

په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وايي .

۱۵- تخت جمعي يا (روز سه) :

يا په اوومه ورځ د ناوې پر يو لال او يا جله گريز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د اغيزو په نتيجه کې څه نا څه شته .

(اونگ مختار)

ب - د لومړۍ څښولو ، فاتحې ، دعا ، جمعگۍ څلويښتي او تلين دود . که څه هم د مړي څښول ټول په اسلامي شرعي طريقه تر سره کېږي ، خو دود يزه طريقه هم پکې له ياده نشو ويستلای .

د مړي څښول :

د خلکو خبرخ کله چې په چا مړی وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنایان او دوستان خبر او راټول شي ، ژړا او انگو لاري پيل شي . د هر مړي لپاره دودونه ، تياري او دهغه پر سر ژړا او فريادونه توپير لري لکه د لويانو (نارينه او ښځو او ماشومانو ..... .

۱- د لويانو مرگ او مړينه :

که د کورنۍ پلار يا مور مړه شي نو غم يې له ټولو زورو وي ، دا ځکه چې ټوله کورنۍ ورباندې را ټوله وي . ځينې نارينه او ان ښځينه مشران شته چې ټول قوم يې په مړينه خپگان ښکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفين او د خيرات لوازم يې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په يوه خو له د څښولو او جنازې وخت ټاکي .

د قبر ويستل :

د کلي يا قوم څو تنه ځوانان يا با تجربه سپين ږيري د قبل د کېندلو لپاره يو مان (بيلونه) او کلنگونه (کلندونه) را اخلي او په بېره هديرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړي پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بيا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا څښولو وروسته په ځينو ځايونو کې د قبر پر سر حلواوېشل کېږي او ځيني نور يې ماښام د (غږي) په توگه ويسي . د قرانکريم ختم او د فاتحې مراسم په دريمه ورځ تر سره کېږي .

خيرات کول :

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا تړې لري . ځينې ځايونو کې د مړي کورنۍ له اولي ورځې بيا تر درېمي پورې هيڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د ميلمنو ، مسافرو خرڅ ، خيرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډير ځله په مختلفو سيمو کې له خپله د مړۍ د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خيرات ډير ځله په دريمه ورځ تر سره کيږي نايي يا هلکان خپل قوم او يا څو کلونه خیر ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لويان راځي ، ډوډۍ خوري دعا کوي او پورته کيږي .

اووه جمعې :

جمگې ورته وايي که مړی ښځه وي ، نو پلارگنۍ يې هم ختم و خيرات کوي او با يوه جمعه ور پسې خيرات کوي . څلويښتي : له (اووه) جمعه گيور وروسته د (څلويښتۍ) مراسم وي دغه وخت بيالوي خيرات کيږي ټول قوم او کلی خبريږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کيږي د خيرات په مراسمو کې ټول خلک په يو ډول برخه اخلي . تلين (کال) : د مړي له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلين نيول کيږي تلين له يو کال وروسته په مړي پسې د لوی خيرات مراسم دی او له تلين وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کيږي چې (جاري صدقه) يا (صدقې جاري) هم ورته ويلای شي . يادونه : د ښځو او نرانو دود توپير لري ، کله چې نارينه مړ شي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله ج) مجيدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخته باسې نو ژر يې په پخوا او بو مينځي څو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکريمونه ، جای نمازونه ، ۷ پوري ستنې ، ۷ گوتۍ ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائينې ، ۷ گوتکه تارونه ، ۷ گومنځي) او .... هرې ښځې چې مړۍ پر يولی وي هماغه يې تقسيموي . په اوومه ورځ يا ډير ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، مندې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پياله ، کاسه ، تورو شين چای او نور شيان سره ویشي .

۷- داوونۍ دور خو دوديز نومونه :

هر ولس ځانته ژبه لري او په هره ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره بېل نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهير کې د تجربوي حال او صورت په له مخې ټاکل کيږي .

د پښتنو ژبې اونۍ دور څو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانگړو تربوي درکونو لهماڅې ايښودل شوی دی ، له همدې امله هر نوم ، هره کلمه د ولس د تجربو پ بڼو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم ايښودلو نيټه دقيقه څرگنده نه وي . اوس به داوڼۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف - خالي (شنبه) Saturday :

دغې ورځې ته ځکه خالي وايي چې خلکو يوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ يې په هو سايي او ارامۍ اړولي وي ، روح يې ارامي موندلې وي او ذهن يې ارامتيا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانگړنې :

- ۱- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .
- ۲- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه يې تر سره کوي .
- ۳- دغه ورځ په پوره خوشالۍ بايد تيره شي .
- ۴- له ښو خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښيگڼې زيری ورکوي .
- ۵- د خير کار کول د دې ورځې ښکلا لرياتيوي .

ب- اتوار (يکشنبه) Sunday :

د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا يې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نيول شويو کارونو پوره معلومات لري او ځينې لاوايي چې په اونۍ کې شوي کارونه بيا تکرار شي) ځانگړنې :

- ۱- ډير کار کول
  - ۲- بيا بيا تکرارول .
  - ۳- نيکې کول
  - ۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوينه او بيا له سره کول .
- ج- گل (دوشنبه) Monday :

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (گل) وايي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پيدا شوي دي ، ځکه نو دغه ورځ له گل سره ورته (تشبه) شوې ده .

اصطلاحاً (گل کول) سر را پورته کول ، د غوټۍ غوړېدل دي ، په دغه ورځ .

۱- روژه نيول ثواب لري .

۲- تقوا او ډير کار کول .

۳- له قهر ، غوصې او ټولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :

ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وايي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ،

کېدای شي په کار کې خدا را منځته شي ځانگړنې .

۱- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانگړنې :

۲- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه) Wednesday :

د دې لپاره يې شرو بولي که کوم سخت کار چا پيل کړ ، نو هر و مرويې سر ته

ورسوي پدې ورځ .

۱- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپېښېږي .

۲- د کار په کولو کې په فکر کوي .

۳- له خدايه مرسته غوښتل .

۴- داوونۍ د مخکۍ کارو پای ته رسول .

ه- زيارت (پنجشنبه) Thursday :

پښتانه پدې ورځ زيارتونو ته ځي آن هغه مالونه چې (شاهه بند) وي هم

غوښکي او هديرو ته بيایي او له شهيد څخه يې (۷) واړه راتاووي ځانگړنې .

۱- خلک خيراتونه ورکوي .

۲- بدې نه کوي .

۳- د دوستانو احوال اخلي

۴- د روژې نيول په دغه ورځ ثواب لري .

آدینه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډیره سپیڅلې ده ، نه یواځې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د آدینه په نوم کارولي ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پېړۍ کې هم کارولې ، آدینه ، د لرغونۍ په نامه یادېږي ، ځانگړنې :

۱- ډیر عبادت کول .

۲- له خدایه (ج) ښه غوښتل .

۳- ښه کارونه کول .

۴- پاکې جامې اغوستل .

۵- ځان ولل .

۶- ښه خوراک کول .

۷- استراحت کول .

۸- دوستانو سره کښنا ستل .....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډیرو لیږي ځایونو او کلیو ورته راځي ، مالونه پلوري او د اړتیاو وړ مواد پیری ، د بل مخ انځور د بغلان ولایت د زاړه ښاریان راکوی .

شکل (۱۴)

خرافات او اباطيل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمی) (منفي رقابت) په نتیجه کې قوت پیدا کوي ، نه یواځې اقتصادي زیانونه لري ، بلکې گډې ، ماتي او ژوبلي هم په کې را منځته کیږي . ملاماتونکې دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نیولي بیا تر ټولني پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغیزې بندې . خرافات د افراط او تفریط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي ، ملاتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحیه ناوړه اغیزې پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولني د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، یعنی د خلکو تر منځ درانه مروج نرخونه مراعات نشي ، خدای مه کړه د دیني سپیڅلتیا وو پر وړاندې بې پروایي وشي . هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهیر کې کامیاب راوتلي وي ښه ، او نورو یې خرافي او اضافي شیان گڼل کیږي ، لکه کوډې (جادو) ، شگون نیول او اخترونو او نوروز کې د زیاتو کلیو او جوړو اخیستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملاماتونکي دود ، یا واړه ماشوم ته د کونډي کینول .... چې په ځینو سیمو او لږکیو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواډه کولو بدبخته باج لاوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملاماتونکي توگه میدان ته راوتلي وي .

د خرافي دودونو درامنځته کېدو لاملونه :

دغه علتونه خورا زیات دي چې موږ به یې لنډ وگڼو :

۱- له لرغونو زمانو را غزیدلی ناوړه عرف (دود) :

عرف په راتلونکو نسلونو دیو ډول رواني باج په شان بار وي ، یعنی له پلرو او نیکو نو خپلو اولادونو ته پاتې شوي وي . وایي چې (مخکې دوروستیو پل وي) دا ډول ناوړه دودونه ملاماتونکي هم دي ، مگر له نیکه مرغه په ټولو پښتنو کې عمومیت نه لري ، لکه (د کونډې ساتل او ماشوم ته د هغې کینول) ځینې خلک وایي ږ (د پښتانه کونډه باید د خسر کره کیني یا کونډ تون وکړي او یا د فلاڼي ماشوم (لیوره) تر څلمې کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځینې پښتانه یې د خپل ننگ د پوره کولو لپاره لاتر

اوسه پالي د خلکو له پيغور ځان ور باندې ژغوري . يا ډير ځله ليدل شوي ، خویندې او لور گانې ، ددې لپاره وهل او وژل کيږي چې د هغوي يو هلک خونبيري ، هلک هم مړ کيږي او يا په دوامداره د بنمنۍ کې سره لويږي .

۲- بېسوادي او له تعليم څخه لرې والی :

ځينې کورنې له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهير سره هم گامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دوديزه توگه له پخوا (پلرو او نيکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او يا بد) دوی يې پالي ، د بيلگې په توگه :

په زوی يا لور ، تحصیل نه کول دغه روحیه له بده مرغه په ځينو کورنیو کې تر اوسه موجوده ده چې په ولادونو ابتدایي او لوړې زده کړي نه کوي ، نو له دې امله دا ډول ذهنیت د لرغونو ناوړه دودونو د پاللو لارې جاري هم برابر وي د بېسوادی او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اوسه په ځينو کورنیو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندی دی . دیوه قوم یا دوه کورنیو دوه مشران یا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او یا قومي لري ، د خپلو کورنیو (ماشومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانان شي نو بیا واده کوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بل مثال یې دادی چې خپل زوی او یا لور په خپلو کې ورکوي دغه کار او ناوړه دود له مرکزي پښتنو نیولي بیا تر لویو قومونو پورې رېښې لري .

۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سیاسي ثبات نشتوالی .
کله چې د یوې کورنۍ او یا په مجموعي ډول د کورنیو او ان هیواد په کچه اقتصادي حالت کمزوری وي ، نو دودونه هم (افراطي او یا تفریطي) (لوړه او ژوره) بڼه پیدا کوي .

هغه چا چې په ناوړه توگه پیسې پیدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کوي ، خپل مړي ښخوي او دغه کار په نور کم اقتصاده کورنیو ناوړه

اغيزې کوي ، ښه مثال يې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بيا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوړه اغيزې لاندې راتلل .

دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او يو ځای والي په نيتجه کې يو پر بل اغيزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړيکو په پايله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالگره (کلیزه) چې د لويديځو اغيزونه په لږ کې اوس زموږ په ځينو کورنيو کې مروج شوې ده .

۲- تخت جمې يا گيلم جمې . دغه ښځينه خرافي دودو په پښتنو کې هيڅ نه وځو اوس اوس ډير مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډير ځله ښاري دود دی خو اوس کليو ته هم غزيدلی دی . دغه دود هم ښه او هم بد دی ددې لپاره چې ډير لگښت په کې کيږي ناروا دود دی .

۴- اينه مصاف ، چې ښځه او نر دواډه په وروستيو شېبو کې د هندارې تر مخ او د خلکو په مينځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک يو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او يا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطيل گڼل کيږي ، خو هر څه نسبي ښه لري .

آن دغه ناوړه دودونه د خلکو عقيدوي حريم ته هم ننوالي دي ، لکه د زيارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافياوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستيو مهاجرتونو لږی هم د خلکو د کلتور او دودونو په بدلون کې مثبتې او منفي اغيزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سيمو کې اوسي ، ددوی په مينځ کې د قوميت لږی کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غير پښتني دودونو سره مخ دي ، د بيلگې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوگر او ننگرهار پښتانه په يو ځانگړي جغرافيوې موقعيت کې راگير دي ، دوی شپه او ورځ له نور غير پښتني قومونو او خلکو سره په ډيرو ټولنيزو کارونو کې يو ځاي وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتيجه کې بدلون موندلی دی . ان اقليم او خوراکي شيان د خلکو په خپرو او خوښو يو ډول اغيز لري لای شي .

د میدان په جلربز کې د پښتنو او غیر پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د بنځو ورتگ ، غیر پښتني دود دی . د موي کورنۍ او دوستانې بنځي سره راټولېږي ، حلوا کوي ، میوه اخلي او د قبر پر سر یې ویشي ، یا (چله گرېز) دا او داسې نور په لسگونو مثالونه شته چې چاپیریال او جغرافیایي محیط او کولتوري اغیزو په نتیجه کې زموږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زموږ د خلکو په ټولنیزو اړیکو او اقتصادي حالت یې ناوړه اغیزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کلیوالي لوبو او خپل منځي منۍ یوه بېلگه ده .
(ملگری غلجي غلام محي الدين پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبې : Lobe

لوبې او لوبه ښه دود دی . لوبې د ماشومانو د فکري ودې او فزیکي پیاوړتیا عامل کېږي ، لوبه د هر ماشوم د طبیعت فطري پرځه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنګینه بوغچې ګڼل کېږي . یو وخت د المان جمهور رییس مارشال (هندنبرګ) ویلي وو : (په هغه هیواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولای شي چې د اړتیا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتیا ده ، درواني حالت پیاوړي کول دي ، د شخصیت ښه ده ، د ښه شهرت لامل ګرځي ، د شهواني سرکښه غریزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلمیانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپین ږيرو ، زرو . بوډاګانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو ترمنځ د مینې ، یوالي . سرلوړۍ . ویاړ هغه مضبوطه کړۍ ده چې خلک او ملتونه سره یو ځای کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو یوه وسیله هم ده په اروپایي ، امریکایي ، آسیایي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږدېوالي او پیوستون لارې چارې برابرې کړي دي کله نا کله دغه لوبې منفي لوری هم پیدا کوي ، لکه په ځینو قومونو او هیوادو کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې ترسره کېږي په اولمپیا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کیک بوکس لوبې ناوړه اغیزې لري . په پښتنو سیمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبیعي ښه لري او د

نيکو احساساتو پايله گڼل کيږي . هغه ماشوم ، خلمی او ځوان په پښتني سيمو کې سر لورې او د ستايلو وړ وي چې د لوبو په ډگر کې ښه ځليږي . شيلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزيکي ودې لپاره گټوره وسيله ده هغه به ويل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه يو وړوکی تصوير دی ، خو منظمې لوبې د پرې گټورې وي) . سپنسر چې يو بل ارواپوه و ، ويلي ، (لوبې د کوچني دروحي هييجان څرگندونکې وي ، ځکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زيات مينه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لياقت او استعداد پياوړي وي)

د پښتو ملي لوبې او دهغو اهميت :

ځينې لوبې خاصې او سيمه ايزې وي ، خو ځينې نورې ملي روحیه لري د لوبو د ملي روحيې په باب يو وخت په ۱۳۱۸ هـ ، ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شاه ويلي وو . (هر څو نه چې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوښښ کوو ، هغو مړه به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبيز دونه د ټولنيز خصلت له مخې ځانگړي ښکلاوې لري . دارواښاد محمد گل نوري په نظر : (څرنگه چې زموږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصيات او ښکلي عنعنات لري چې د دنيا نور ملتونه يې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، بايد هر فرد خپل ملت ، مليت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شيانو سره ځان خبر او تربيه کړي يو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زموږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلاً ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنډه او نورې نورې لوبې ....) لوبې چې ورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کيږي ، د شهيد نادر شاه په وينا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار لپاره لارم دي ، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوي ذريعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسېږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لارمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب گرځي پرهېز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيشه په اينده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

هغه لوبې ملي دي چې د پښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مينه ولري د لوبو ډولونه :

لوبې ډول ډول دي چې د سن (عمر) جغرافيايي موقعيت او کلتوري اغيزو له امله د ارزښت وړ دي .

الف : د عمر له پلوه :

۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بيا تر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوټې او کور په انگړ کې له ځان او نورو سره په لوبو کولو بوختيږي او چې کله د پښو شي نو بيا د کلي او کوڅو چاپيريال ته ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لگيا کيږي ماشومان د طبيعيت له پلوه له حرکت او لوبو سره مينه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو طبيعي او خوندورې وي .

۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره ملگري ټاکي ، په ډله ايزو لوبو لاس پورې کوي او په ملگرو کې ځان ته موقعيت ټاکي او شخصيت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطر و ډکې وي .
۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :

ددغې دورې لوبې د وجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلميان او ځوانان د مينې وړ ، لوبو باندې لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لار پرانيزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .

لنډه دا چې لوبې د انسانانو په روغتيا ، ټولنيزې روزنې ، شخصيت جوړونې او مقام موندنې په برخه کې خورا زيات رول لري چې له ماشومتوبه بيا تر زړښت پورې د انسان له طبيعت سره ملگري وي .

ب : لوبې د جغرافيايي چاپيريال له پلوه :

هر پښتني کلي او سيمه د خپل ځانگړي موقعيت له پلوه داسې جوړښت لري چې دخلکو دودونه يې هم ځانگړي وي . ځينې لوبې کليوالي وي او لږ شمېر يې په ټولو سيمو پورې اړه لري لکه :

خوسی ، توپ ډنډه ، اتني د ډبرې يا تيرې اچول يا غور ځول ، ټال خورل ، غيږې نيول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځينې نورې لکه : نيزه وهل ، نښان ویشتل ، تنډه خره او ډی (کيک ډنډه) سيمه ايزه بڼه لري .

ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغيزو له پلوه موږ منلي دي د ژوند په لوی ډگر کې (لوبې) د ملتونو او بيا پښتنو د کلتوري اغيزو او ټولنيزو اړيکو په درشل کې يو له بله اخیستې او منلي دي لکه : فوتبال ، واليبال او کرکټ) چې درې واړه يې اوس زموږ خپل مال گرځيدلي دي . د ټولو سيمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لويه پروژه ده . زه به د ډېرو لوبو نومونه واخلم او څو مشهورې به يې دلته راوړم .

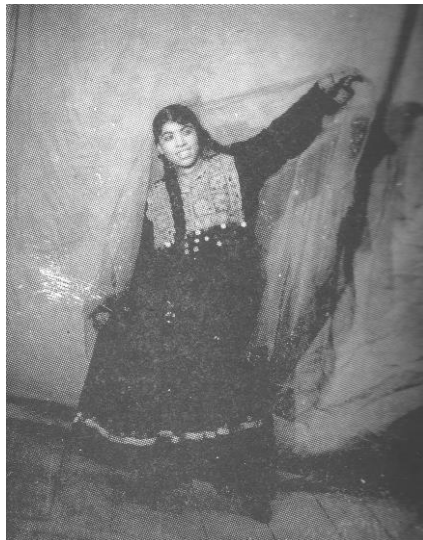
د پخوانيو او اوسنيو لوبو نومونه :

اول : د مرکزي سيمو د ماشومانو او لويانو د لوبو نومونه :

(سيولی ، منگی مات – منگی روغ (وړی کانی) چنډرې ، خوسی ، توشلې (مړده کې) توپ ډنډه او دهغه ډولونه ، ډی او دهغه ډولونه ، خېز اچول او دهغه ډولونه ، ډبره يا تيرې اچول ، اتوس پتيوس ، تنډه خره ، پانډوسکي ، روند چرگ ، جنت و دوزخ او ....

دويم : د اطرافو او ولايتونو د ماشومانو او لويانو لوبې :

کلا ، اتني د نارينه او ښځينه آټونه (د نارينه وو اتني او دهغه ډولونه ، د ښځينه واتني او دهغه ډولونه (برگ او ....) د گيندو

شکل (۱۵)

(محمد گل نوری ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)

(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د گیند اوږده بازی ، لاس کلوپ وکلي ، شنبې ، خانې ، خانې ، کیدی ، خوسي مرغومي ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنگ ، گلی ، پوند چرگ ، توره وڅکه ، په انگورو کې ، د انگورو اقسام ، دورینه خط ، ناستي دورینه خط ، د ولاړې .

دورینه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوڅیدنګ ، دډبرې غوڅول ، تر پري دانګل دروند شی پورته کول ، دروینه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې انډو غویی ، کرملاغ ، باند اسکي ، چغال غار ، اوږده میړیانه ، کاتي کړپ ، میړي ، لپانګې ، ټال او ټالیدل ، انګوري بنگوري ، جي ، خو در غله بیل ، سر تیره ، املوتو د ناستي لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاچا وزیر ، اکو بکو) د بنځو او نجونو لوبې (پتپتاني ، د پتېدو اناګی ، د کلي اناګی ، د خاشو اناګی ، هر کاره او چاره ، کش باکش ، زما د خور کوڅی ، جنت او دوزخ ، شاه کوکی ، زړه گرګه ، ولي ، بنونګی ، جګ جګی لوبتی ،

بانېچنځ ، د پژدنگ لغته ، چونگرټ ، د الکان ، انگي ، اندکاغي . چکورې . کلارټاو ، سواره خپلې او نورې په لسگونو او سلگونو لوبې شته چې راټولول يې ستونزې لري . په پښتنو کليو کې ډېرې لوبې شته چې ځينې يې د کليو او ځانگړو سيمو او ځينې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سيمو او ټولو ولايتونو د خلکو د بېلو او مشترکو لوبو يوه يوه نمونه دروېښو .

پسول (گاني) (Jewelry) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه - کره = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زيات دود لري او پښتني ښځې ډېر اهميت ورکوي له همدې امله بيلې گاني کاروي او بيلابيل نومونه ورته لري .

د گانو د کارونې وختونه :

۱- د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلی خسر گنۍ او د نجلی مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بيلابيلې گاني اخلي او ناويانې يې کاروي .

د ناويانو د ځينو گانو نومونه :

(کول ماخي . غبرک اميل ، د دواړه اوږو ټيک ، سره ، تنه ، چاگول ، عطر ، غونډواري ، پيزوان و بنگري ، يا با هوگان ، غاړکۍ ، دلستونو پي سکنيي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټيک ، گوتي او د هغې ډولونه ، غوږ ولۍ ، گرېوان ، چم چرۍ او ....

۲- د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کې :

کله چې کاکا يا ماما او يا نور مشران او دوستان يې ميلمه کوي ، نو نجونې او ښځې سينگار کوي ، خو دا سينگار دومره گڼ نه وي او يواځې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلی شي .

۳- په اخرونو او ناويانو او دنو کې د گانو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هيڅ ډگر کې له نورو بېرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمايي (ځان ښوونې) ډگر . ښځې د طبيعت او ظرافت ، د ځانگړي احساس او همدارنگه درخې (حسادت) د حکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ گڼي . د نامتو ارواپوه (هنري بورگ) د وينا له مخې ، ځان ښوونه (غرو) په ټولو

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه يې توپير لري څوک په خپلې ښکلا وياړي و څوک په لياقت ، ځينې په پيسو ، لږ په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارينه وو ته ، ښځو کې زيات دی . او څرگنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بيا پښتنې ښځې په خپلو دوديزو گانو وياړي . نارينه هم دودى له گانو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لوڼو او د کورنيو غړو ته گانې رانيسي ، په اخرونو ، ودونو او د خوښيو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول گانې کاروي . د پخوانيو پسرلونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچيانو او اوس لا د غير پښتنو او غير افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند وړ دی (بې پيشمنۍ - چرگه بانگه) خلک روژه نيسي خو بې گانو واده نه کيږي . دغه دود که څه هم ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسيک او لرغونى بريښي ، خو ډېر ملا ماتونکى هم دی او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسرول کلتوري او ادبي ارزښت :

پسرول او گانې د هر قوم د مادي فرهنگ بډاينه ده ، د پښتو ژبې حقدار ليکوال ښاغلي حبيب الله رفيع د (فولکلوري گلونه) پر اثر باندې د تفریظ ليکلو په وخت کې ويلي وو:

(پسرول او گانې لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاريخ لري هماغو مړه په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهميت وړ دي او لاتر اوسه يې په ډېره مينه ساتلي دي ...)

(د هر هېواد تاريخ په کلتوري ارزښتونه ښايسته بريښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کيږي چې موږ خپل لرغوني فرهنگي ميراثونه (پات مري) خوندي کړو .

پسرول يا گانې د مادي کلتور يوه ارزښتمنه او ښايسته برخه ده ، ځکه نو ديو منل شوي او نه زيانمن کيدونکي دود په توگه له پېړيو پېړيو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کيږي .

ښځې او پسرول :

سترگې دې بيا د گل غوټۍ کړې
پيزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه
ښځې د ښکلا او مينې ملايکې دي ، ښځه د الهي (ج) په لويه هستي کې هغه
حتمي او ښايسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتي هويت ورکوي ، ځکه نو الله (ج)
يو اځې نارينه پيدا نه کړ او ښځه هم يې ورسره يو ځای پيدا کړه .
نجلۍ په خپله ښايسته ده

سره باهوگان يې په زړه روي خيژينه
ښځې ددې لپاره پسرول او گانه خوښوي چې نازک طبيعت او نرۍ زړه لري خومره
چې دوی ښايسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه يې ښکلا هم خوښيږي .

داروا پو ويليم جميز په وينا ، هر څوک د خپل طبيعت او فطرت له مخې په
کایناتو کې خوښونې کوي . نو ښځو هم د خپل ښکلي طبيعت له مخې قيمتي
توکي (گانې) خوښې کړې دي او مينه ورسره لري .

ليچې مې ډکې د بنگړيو
بنگړو په سشرنگ به خپل آشنا را وينسومه
لبچې مې ډکې د بنگړيو
د خپل آشنا په سر به يو يو ماتومه
سر مې په ښۍ څنگل کې کيږده
په کينه لېچه کې بنگړي دي مات به شينه
دلېچې مې ډکې د بنگړيو موزي گي په سر به يو يو ورکومه ....

شکل (۱۶)

دغه بڼایسته او بڼکلي انځور په ماشومانه گانو او پسرول پورې اړوند دي .

(علي محمد منگل : فولکلوري گیدی : ۸۷ مخ)

په پښتو ادب کې د ځینو گانو څیره :

پښتنو ادب له ازله بڼایسته دی ځکه چې د ټولو مادي او معنوي بڼکلاوو او بڼیگنو بیانونه ورکې شوي دي .

اول گامه: په لنډیو کې :

په لنډیو کې د هر ډول گانو څیره ځلیدلې ده لکه (ششت) شاشت

د منگلو په پسرول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نورو

نومونو ونومول شي . په ډوله دي : ساده او بیر ، په ساه کې کم رنګه او واره

غمي کارول شوي وي خو په بیر کې بڼه ، بڼایسته او ډېر غمي کارول کیږي له

گوتو سره یې توپیر دادی چې ششت پلن وي ، خو گوتې کوچنۍ .

شاشت په شاشت گوت په گوته

داسره بوگون مکې په پورې گتلي دینه

ششت د گوتو روپی د ټنډې

ځنځيران د جلکۍ لارښايست لړينه

لښتۍ (Lasty) :

لښتۍ په غوږونو کې اچول کېږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوڅه چې آن نارينه يې هم غوږونو کوي .

لښتۍ کې وې په غوږ مې نه کړې

اوس مې يادېږي درويږيو کتارونه

اوږې (Ogay) :

اوږې ته (غاړه کۍ) هم وايي

تيک په تندي پيزوان په شونډو

اوږې په غاړه د جلکۍ مزه کوينه

موې يې په کلي درويزې کړي

لور يې چارک اوږې په غاړه گرزيونه

۲- په سندروکې د ځينو گانو خبره :

ډېرو شاعرانو او هنرمندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول گانې

ستايلي دي .

لکه :

تاويزونه Tawizuna :

دا گانه د پښتني پسرل په زړه پورې برخه ده ، د (ده شينوا او کوچيانو) پيغلې او

ښځې يې ډېر خوښوي او استعمالوي يې ، دغه گانه په غاړه او ټټر کې د نورې

گانې سره يو ځای د زيات ښايست لپاره کارول کېږي .

ستا دې قسم وي چې زرگر شي

زما خيالي وړبل ته جوړ که تاويزونه

نتکۍ (Natkay) :

دا گانه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لوڼو باندې د (نتکۍ)

نوم ږدي .

نتکې ډېره بڼاسته گانه ده ، د کليوالو او بانډو بڼڅې د ټيک او چارگل په څېر
 ددې گانې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې يې اچوي .
 نتکې دې چا له پوزې وښکته
 په نتکې نه يم ستا په وچو شونډو يم
 زېره نتکې سور يې چارگل دی
 په کې پراته دي د سرو زرو ځنځيرونه
 مخ ته دې سم کتلي نه شم
 ستا دې نتکې ډنډر مې سترگې برېښوينه

۳- په پامونو کې :

پام په پکتيا کې هغه هم په منگلو کې د شعر يو ډول نو دی
 ټيک په پام کي :

ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مړينه
 ليلا او به په سپين چارگل کي ورکوينه
 ټيک مې داړې واړې دا چارې د زرگر دينه
 سرې سترگې خمارې باڼه د جلندر دينه
 ددغو ټولو له ډلې به دوه درې يې راواخلو :

۱- تاويزونه :

بند که تاويزونه ليلي

سپينې روپۍ دي په وړبل وهي ټالونه - ليلي

بند که تاويزونه ليلي

د زرو تاويزونه ، چې بڼڅې يې د ښکلا له پاره د وجود په بېلا بېلو برخو څر وي
 او په استعمال يې وياري . (داگانه د پښتني پسرول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د
 کليو او بانډو پېغلې يې د ډول او سينگار د پاره په مينه سره استعمالوي)
 تاويزونه له سپينو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړېږي ، نجونې او بڼڅې
 يې په لوړه بيه اخلي ، په غاړه او ټټر کې يې له نورو گانو سره يو ځای د بڼااست
 لپاره کاروي .

زما خيالي وړبل ته جوړ که تاويزونه = وی وی زرگره ياره

خدايه دې مریې ورته پا کې = وی وی زرگره یاره
چې په لنډۍ زنه یې ووهي خالونه = وی وی زرگره یاره

۲- لونگین : Lawangin :

ټینگه مې مه نیسه په غیر کې
سبا به بوی د لونگین در څخه ځینه
لونگین هغه گانه ده چې پیغلې او ښځې یې د اخېل په شان په یوه ځانگړي مزي
کې په ښایسته شان ترتیبوي ، د ښکلا او ښایست لپاره یې په غاړه کې په مینه
اچوي .
(لونگ) یو ښایسته ، خوش بویه ټوټې دي ، چې کله ترې اخېل خوړ شي نو
(لونگین) شي . په منگلو یا نورو سیمو کې یې پیغلې او ښځې را اخلي ، تار په
ستنه اچوي او بیایې دستې په واسطه په تار کې امیلوي .
د لونگین په لړ راخیجه (راخیژه)
بیرته کوزیره د پاولو په کتارونه
دا لونگین به دې تالاشي
نادانې مه غواړه بې وخته خیراتونه
سپینه سینه په لونگین مزه کوینه

۲- اوږی :

د یښتني پسرل په منځ کې (اوږی) یوه منل شوي او د ډېر استعمال وړ گانه ده .
(زرگران دا گانه (اوږی) له سرو او سپینو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .
ددې گانې جوړښت : زرگران د سرو او سپینو زرو ټوټي را اخلي او پرمخ یې
ښکلي رځي (لیکې) او گلان انځوروي او د پسرل په څنډو باندې یې ځای پرځای
غمي هم لگوي ،
په کلیو او بانډو کې یې ښځې د ډول او سنگار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه
کوي .

داوږې د غولي لمن غیرانونه او د زرو غوتي هم لري ، اوږې ، دوه ډوله ده ،
پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځینې یې بیرې او بې لمني هم بولي ، اوږې
په غاړه کیږي ،

اوږې د غاړې بند یوانه
زه بند یوانه د آشنا د غاړې یمه

شکل (۱۷)

ځنځیرونه

ډ یوې ته سمه ودریږه

چي مسافر لالی دې گز گري ځنځیرونه

ځنځیرونه به هغه مخصوصه گانه ده چې ډېره قیمتي او یواځې له سپینو زرو
جوړېږي ، دغه گانه مېروښې او ناویانې کارولې شي او د پیغلونو لپاره
روایت لري چې ویې کاروي خو یواځې یې دواډه په ورځو کې چې د هلک د کور
له لوري د جلکۍ کورته د دوستوار و رابانو په نوم ورځي نو یې خلوسه پیغلې او
جلکۍ په سر کې ښکته په ولیو او د متیو په سرو کې را اچوي . دا گانه په اصل
کې دواډه گانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې گانې سره یو ځای کیږي ځکه
یې پیغلې نه شي کارولې . ددې گانې جوړښت زرگران یې د خالصو سپینو زرو

څخه په ډير مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سه جوړوي اړمن يې په ډېر قيمت سره اخلي . ځنځيرونه د لښتنيو په شان په پاسني سر کې يو نری چنگک لري ، د چنگک سره څېرمه د مثلث په څېرو يو درې کونجه برخه لري چې ل سپينو زرو څخه جوړېږي او پرمخ يې رنگينه غمي چې لوړه بيه لري ، ايښودل کيږي او د ځنځير تخت ورته وايي ، له تخت وروسته د ځنځير لښتۍ او بيل بېل نري شروع کيږي او سرو ته يې د زرو و غوتيې وراچول کيږي د غو مزيو او لښتو ته د ځنځير مزي ويل کيږي سروته يې گنگري (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې ښکلې جوړې شوې وي هم وراچوي . ځنځيرونه لږ لرونکي وي ، خو لږه وي په سرو (خو کو) کې يې غوتيې او روپۍ د ښکلا لپاره په زيات مهارت وراچول کيږي په سر ، په وچولي ، په وليو او د متيو په سرو کې تومبلی شي .

سپين دې ځنځيرونه

خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه

ستا د ديدن په تمه تمه

خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه

له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه

خيالي وربل دې جوړ دی ولونه ولونه

فولکلور چی گلونه ۵۹ مخ

بوگون

بوگون کې پاتې په کاله شو

د بيمارۍ لنډون کې نه شي مړه به شمه

مروج نوم يې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتيا (منگلو) کې ورته

(بوگون) وايي . دغه گانه هلته هغه وخت ښخې استعمالولوي شي چې واده شوې

وي تناوې ته د پلار گنۍ له خوا له نورې گانې سره ورکول کيږي .

د کارونې وخت او ځای :

د واده په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول گانه او کاليو سره بنکلي او سينگار کړي او باوو گان هم دهغې مټو کې اچوي .

د گانه زرگران له سپينو زرو او مسونه په خاص هنري مهارت سره ډېر بنکلي جوړوي ، بنکلي هنري ليکې ورباندې کوي ، سره او شنه غمي هم ورباندې وي ، ډېره درنده گانه ده ، په لاس کې اچول کيږي

نن مې د لاس باهو (بوگون) شرنګيږي

يار به مې راشي يا به اوس په لاره وينه

خوشحال بابا ويلې :

چې په هر زمان يې ونيسي ومخ ته

د گلابو کل پيدا شي ستا په ششت کې

مرصع باهو په لاس گوتې په گوتو

ژرنګهار يې د پاوليو د څرې

د خوشحال خټک د پاره چې مې ، خور شو

په مغان مې وښي کيښودل باهو هم لا

کينه په انگړه کې مخامخ چې ورته گورم

تور لونگين دواړه چندن ها ر په سينه ټال کړه

بخت دی چې يې اوس ستاله لېانو سره څښمنه

تامې ننه زړه په سره پېژواند چې وڅاټه

خوشحال خټک

د مينې او بنکلا پيژندونکي رحمان بابا (پسول) داسې ستايلي :

لاس وپښې دې بې زېور ښايسته دي

د اهلال دی چې ليده شي په شفق کې

که په لاس د گل اندامې سپين وښي دی

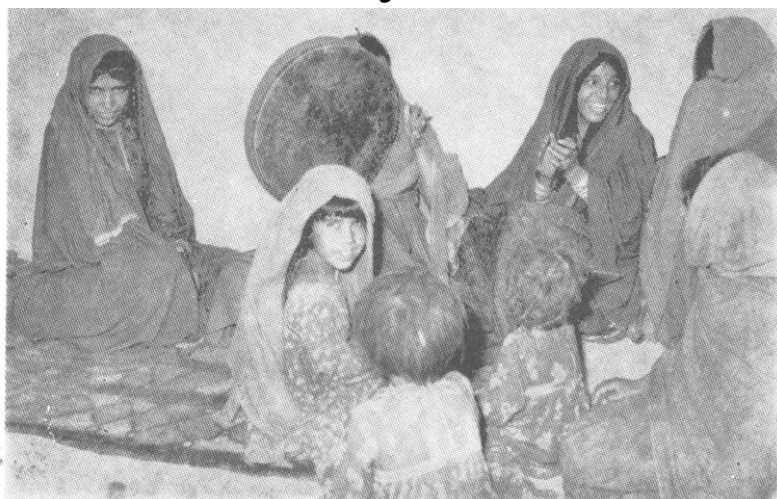
نازک خياله ، بنکلا ستايونکي شاعر حميد مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت

کې هم گانې يادې کړي دي .

يا د ښکليو د پاوليو شر ننگهار دی
 یاد عشق د لیونیو ، د ځنځیر
 عشق د عقل په تدبیر چلاوه نه شي
 په دې ناوې نه جوړېږي پسرول دچا
 په نگار د مکار (دهر) غلط مه شه
 په بدر ننگې ناوې پروت دی زري پسرول
 معزالله د پښتو ژبې یو بل شاعر ویلي :
 صدف لاس په دعا ونیسي دا وایي
 چې که ځای مې د گوهر وستا پېزوان شي
 او پښتو ژبې د لرغوني دورې دویم قصیده ویونکی ښکلا خیاله شاعر ارواښاد
 ښکارندوی غوري خوله ټولو مخکې فرمایلي وو او لا هغه وخت یې (پسرول) ښه
 پیژانده لکه :
 لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
 هسي وگاپل غټولو سره پسرولونه
 د سندرو پاچا او پښتني فولکلور پېژندونکی شاعر بهایي جان هم په مینه
 پېزوان پرسرو لېو لیدلي او نا بېره یې دا غږ له خولې وتلی دی چې :
 اینه په لاس کې واخله سترگې تورې په کجل کا
 پېزوان پر لېو سپور دواړې زلفې اولوول کا
 الفت صاحب له پېزوان سره الفت کړی دی ، وایي چې :
 مور دې مېچنې گرزوي خور د منگي ډکوي
 ته سور پېزوان غواړې د سرو زرو له هاره سره

شکل (۱۸)

شکل (۱۹)

نرخونه ، جرگې او قومي لارې (اصول)
(له کلي ووځه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانگړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې
، تيرې او يو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د
خلکو د بې دريغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډېرې گوډې او
ماتې ورباندې سمې شوې دي . نرخونه ، جرگې او قومي لارې ، د ولسي درنو

سپيڅلو ، پوهو او نامتو ازمويل شويو رامنځته شوي وي ، نرخونه د ولسونو ازمويل شوي تجربې دي چې دوختونو په اوږدو کې راپاتې دي او عقيدوي سپيڅلتيا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دي چې د ژوند د درنښت او پايښت سبب کيږي . هر نرخ يو ولسي (سنت) دی ، سنتونه بايد مات نشي ، له بده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰ - ۱۳۹۰) کې مات شول .

چيري يو ځلي وړانډه

ماويل چې وران يې نه کړي

بيا جوړيدلی نه شي (اجمل خټک)

د يو ليکوال په وينا : (په کليو او بانډو کې د قومونو تر منځ د نرخ او ليارې په نوم يو عمومي قانون وجود لري ، د کليو او بانډو ټول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او ليارو چې د قام په منځ کې د يو قانون بڼه لري .... نرخ او ليارې يو غټ مفهوم لري چې د قبایلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاگانو اندازه ورباندې معلومېږي) او ټول حقوقي تعاملات پرکې مراعاتيږي . جرگې زموږ په پښتني ټولنه کې هغه غونډې دي چې د پښتني نرخونو په واسطه شکل او ښکلا پيدا کوي ، همدا جرگې دي چې مدني ، کليوالي او بشري نرخونه او پرېکړې عملي کوي .

د جرگو خلک درانه وي ، پښتانه وي

په خبرو باندې پوه ، په خوی رانه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولايتونه کې په تېره بيا په (احمدزيو ، منگلو ، ځدرانو ، گزربزو ، وزيرو ...) کې لاتر اوسه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به يې دلته راوړو :

د نرخ پيدايښت :

دودونه او بيا (نرخ) د بشريت له پيدايښت سره تړاو لري ، ځکه يواځې د الهي سنتونو دي چې تل پاتې وي او نېټې يې څرگندې وي ، خو د نرخونو تاريخ مشخص نه دی او خورا لرغونی تاريخ لري او پښت په پښت تر نن پورې رارسيدلي دي .

د نرخ ارزښت :

نرخ يوه ولسي پريکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکي د غور وړ دی چې څوک بايد په چا تيری ونه کړي ، د دې لپاره چې د تيري مخه ونیول شي او زياتو بديو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تيري د پاي ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړيږي او په موضوع باندې هراړه خيز غور کوي ، د نرخ له مخې تيري کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کيږي چې مقابل لوري ته د خپلو بديو پور ورکړي . نرخ قومي پريکړه ده ، کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووي نو هغه پريکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) گڼل کيږي نرخ څوک ماتولی نه شي ، که يې مات کړي نو کبرجن گڼل کيږي ، په پښتنو قومو په تيره په (منگلو) قوم کې نرخونه هغه (تري) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او يا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزیدلي دي ، د يوليکوال په وينا ، (د توجه وړ خو داده چې په اکثر مواردو کې د عاميانه طب اصول په اکثر قديمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنگه د نن ورځې پوهان د نارغيو په لرې کولو کې د دارو بوټو په موثریت او بهتروالي قایل دي او دغه دواوې له عصري کيمياوي دواو څخه بڼې گڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزگري ، طبابت ، معماري ، .... موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغيو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بيا يې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغۍ : (شری ، کوي ، توره تبه ، دپښو توانښ ، د مغزو کمزوري ، دوينې لږوالی د ځان قوي کول ، بريښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهېکوماتېدل ، دسترگو تخنېدل . شنځی ، ټوخلې ، پړسوپ ، غولنگی ، شني ، د غوږ و خوږ ، خری ، گېزان او گوزار ، د وينې بهيدل ، مرگان ، په اور پاندې سوزيدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ورکېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوبدل ، د زيږي نيول ، د ژبې خوږنېدل ، د پوزې بنديدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپينو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودرل ، پرکه ږ د ټول وجود درد ، د سترگو درد ، د سترگې گل ، د

گوتې لگيدل ، کجيران ، قبضيت ، له لور ځايه لويدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مړۍ (غارې) درد ، د هډوکي د پيوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزي وينې کېدل ، د سرد وينستانو تويدل ، گزکي ، د غاښو پاکوالی و د زخې ور کېدل ، غټه دانهو د گولۍ زخم ، د باه قوت ، زېړه تبه ، د کمزوري ورکول ، د گرميورکول ، ويلي ، د وينې درول ، د غاښو برېښ ، پټ خوږ ، د گيډې پرسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سرد درد ، د ماشوم ټوخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزې (غومبسې چيچل) نري رنځ (سل) پيچ ، ټکي بخار ، داشتها پيدا کېدل ، سوزاک ، دډوډۍ هضمول ، مردارې دانې د کلمو درد ، د گيډې چينجی ، د گيډې خوږ ، د سترگې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درگونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوږ درد ، سنه درد ، کانگه ديدونظر .... ډېرې نورې ناروغي هم شته چې د خلکو د تجربو په بهير کې تداوي کيږي . په حقيقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نیمې مادي فولکلور يوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې پرې پخوانۍ زمانې راهيسې رواج لري او د طبيعي بوټو او نورو طبيعي څيزونو څخه يې گټه اخيستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زيږيدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروگانو د جوړولو اولټولو زيار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د بېلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه . زموږ کلي وال طب او علاج په دريو برخو کې وېشل کيږي : يو علاج د بوټو ، حيواني او مدني موادو په ذريعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعویز ، نذر ، صدقه ، خيرات ، فال ، نجوم ، روايات ، زيارت او نور دي . درېيم علاج کليوال عمليات دي لکه د ملا باد : د پښتنيو درد ، قلنج ، نوم (نو نيول) سرخوږی ، د هډوکو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لگول ، د جوکو (ژورو) لگول و د هډوکو وروستل ، د گډو پوستکي اچول او داسي نور کليوال عاجلونه شته ، خو زيات عاجلونه به بوټو په ذريعه کولی شو (خوشحال خان هم د خلکو اود خپلې دغه تجربې ديو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت يې د نظم په خوږه ژبه بيان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشريح او معرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

خان خټک يو حاذق حکيم او مستند طبيب و نوموړي طب نامه په (۹۴۵) بيتونو
 کې وړاندې کړې ده او په پيل کې يې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمايلي دي .
 په دواړو کې چې ښه نيت دی
 دارونه وي عبادت دی
 عبادت په روح صورت شي
 گڼه کله عبادت شي
 خوشحال خان په دغه اثر کې گڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :
 په لوی طب کې مې ليدلي
 بيا په خود مې ازمايلي .....
 چې اول سحر شي پاڅه
 د مولاو درته خاصه
 اودس وکړه خاص الخاص
 ته چې نوې وضو وکړې
 دوه رکعت له مونځ به وکړې
 مناجات وکړه مولاته
 وشافي علم مولاته
 اوبه واخله ته له شهر
 په گوشه له تمام شهره
 اسم ولوله زرځله
 په حضور د زړه په ځله
 چې يا حي يا قيوم دی
 وهر چاوته معلوم دی
 وهر چاوته معلوم دی
 دا اوبه ورباندې دم کړه
 زړ يې نوش په هغه دم کړه
 بيا سبا وکړه دلبره
 دارنگ کار دزړه له سره
 بل سبا دې بيا هم وشي

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ – ۴۴ مخونه)
خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنگ ، آن د کامل د هر د ښېگڼو او په انسان
باندې د هغو د اغيزو تجربه هم کړې ده ، وايي .
په څلور ه کې ښه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندې لاغر
ډېر نعمت په وخت د مني پيدا کيږي
لکه سيل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...
که موږ وغواړو د بشریت د فولکلوري طب او بيا پښتنو د تجربوي طب په
کيفيت ښه پوه شو ، نو لازمه ده طب نامه مطالعه کړو ، د نورو گڼو نسخو له
جملې به داشتها په برخه کې
يوه نسخه دلته راوړو :
اشتغال لره خو خيزه
مجرې دي له تميزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بويه
واړه ښه ميده ورسويه (وسولوه)
واړه ښه سره گپوډ کړه
يو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې يې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبيعت به دې رسا وي
شودې پي دوه درې لونگه
اوس پرې گله کړه له فرهنگه
که ناشته يې هر صبا خوري
ښه اعلى دی که تل دا خوري

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انګېرنې :

انګېرل یو ډول احساسی نا څرګند درک دی چې له طبیعت او ژوند پېښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کیږي د (ولسي او امي روایاتو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له یو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسېدلي چې یای عملاً لیدلی او یای اوریدلی د کلیو او بانډو په خلکو کې دغه روایات په بېلابېلو بڼو او ډول ډول رنګو سره د یوې تجربې له مخې اجرا کیږي ، په دې ولسي روایتونه باندې بانډوال (په تیره سپین ږيري او سپین سرې) ښځې ښې پوهیږي .

دغه انګېرنې د ژوند په ډزو ډګرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روایتي ، تجربوي او ...)

موږ به په لنډ ډول سره په هره برخه کې معلومات وړاندې کړو .

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انگېرنې :

مذهبي انگېرنې د خلکو د عقيدو او تجربو له يو شوي (mix) باور څخه را منځته کيږي

دا ډول انگېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام يې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نيول ، دستوري يا ستورو ليدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نيول ، د پيشو (پيشکې) وژل ، د ډوډۍ يا دسترخوان پر سر د بسم الله ويل او نه ويل ، په کوټه کې د نوکانو اخيستل ، عکس يا تصوير (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډۍ او دسترخوان خورېدل ، د لمانځه مخکې تېرېدل ، پر ليکل شوي کاغذ پښه ه ايښودل نورې ، د يتيم نه ازارول يا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه گامونه اخيستل .... دا او داسې نورې ډېرې انگېرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼه کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انگېرنو د تجربې انگېرې :

پورته راوړل شوي انگېرنې که وگورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بيا وروسته د دين او مذهبي تړانو له امله لا ډېرې پياوړې شوي دي . که چيرې

يو (ښه يا بد کار) چې ټولنيز منفي يا مثبت ارزښت او اغېزو ولري په (يو ديني مذهبي) چوکات کې واچول شي نو پر خلکو يې اغېزې لاهېرې لويېږي ، ځکه نو د مذهبي انگېرنو تجربې انگېزې د خلکو له دوامراه تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ تورېدل يا تندر يا د زلزلې پر وخت اووه گامونه اوچتول او ...) هم په دوديزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلا جلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافيه د علم له پلوه د (لمر نيولو ته (کسوف) لمر تندر) او د سپوږمۍ نيولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ويل کيږي . خو د مذهبي او فولکلوريکو پوهنو له مخې ، د بندگانو د گناهونو سزا لمر ته ورکول کيږي ، دغې فولکلوريکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقيدو سره تړاو پيدا کړی دی . دغه انگيرنې کله ښې او کله بدې وي ، په لاندې ډول به دغه انگيرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنيانو ته د جنازې يا (مړي) نه ورښوول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پيشکې نه وژل
- په شپه کې د پيشکې نه وهل يا پيشتې نه ويل
- په شپه کې په هديره نه گرځېدل او دلرگي ياميوگي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېريدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندې د بسم الله ويل او نه ويل
- قبلې ته پښې غزول
- پرمخې نه ويده کېدل
- د ماښام او مازديگر تر منځ نه ويده کېدل او .....

شکل (۲۲)

د ځينو انگېر نو شننه :

په هره انگېر نه کې دانسانانو بيا پښتو (د تجربو ، عقيدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انگېر نه له همدغه درې اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، يو ، دوه ، درې بيلگې به يې راوړو :

الف : (دماښام او لماز ديگر ترمنځ نه ويده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انگېر نه د تجربو له مخې وگور نو راته ثابته به شي چې په فولکلوري او نبوي او نني طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کېږي ، له خواړه خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لماز ديگر کې د عبادت ښه وخت دی .

۲) د کار او غړۍ وخت گڼل کېږي .

۳) د هواخوړۍ او سپورت شيبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي ليوني هم شي .

۵) له اروايي پلوه غوسه ناک او گوشه نشين وي .

۶) د شيبې له خوبه پاتې کېږي .

٧) د عمر د لنډوالي سبب کيږي .

ب : د ځنګدن اوږد بدل او لنډ بدل :
که ديو سړي ځنګدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وايي چې نوموړی ډېر ګنهګار دی او دې ګناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقيدوي لوري هم لري او مثالونه يې په ژوند کې ليدل شوي دي .

شکل (٢٣)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په پښې اړخ ويده کيږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي ، ځکه له طبي پلوه ښه ساه اخيستلای شي ، او له عقيدوي پلوه پيغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لويانو او عبادت ځايونو ته ښه نه دي . پښتو لنډۍ هر ډول مضمون لري : (په لنډيو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره ګڼل کيږي) (انګرني ، ١٤٦ مخ)
لنډۍ د اوس هنر دی ، د هنر داسې مثال لري لکه بلوه ډېوه چې ځای يې معلوم نه وي ،

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو ته سپاري . لنډۍ د ولسونه د ذهنيت ، کلتور او تمدن هنداره او دهغو د ذهني او خارجي شرايطو ، تصوراتو ، اجتماعي روابطو او هر ډول گډو خصوصيات انعکاس دی ... د ولس فکر ، هوښياري ، ملي تاريخ ، اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرگند شوي دي (ځکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرگندېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډۍ) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو ننداره به د لنډيو په هنداره کې وگورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

څوک چې دنیکو عمل کړي نيکي به وپينه
 نن مې د لاس باهو شرنګيږي
 يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
 نن مې د لاس باهو شرنګيږي
 گومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
 نن مې د غم سترگه رپيږي
 بېگه به راشي گرد وهلی شک بریتونه
 نن مې د يار سره وعده ده
 سترگې رپيږي ښکلی يار به وگورمه
 په سر دې توره کاغۍ گرځي
 د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
 لاس دې تر زڼې لاندې مه ږده
 ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
 خپلۍ يې پر بل سپرې شوې
 جانان مې نيت دد کن کړی رانه ځينه

ب : د مرغانو، خلوربولو (حيواناتو) او خزنده گانو په برخه انگېرنې :

د مرغانو، حيواناتو او خزندو په باب انگېرنې، فکر کول او تانگېرل په ټولو خلکو کې شته، آن په خوب کې د ځينو حيواناتو ليدل هم جلا جلا مفهمونه او تغيرونه لري. د بيلگې په ډول: په خوب کې د سپين آس ليدل د انسان د بخت او طالع بيدارېدلو مانا ورکوي، همدارنگه د خوربو او چاغو غوايانو ليدل د يو چا د دولتمندۍ زېري ورکوي. د چاکور کې سپيږې پيدا کېدل (د بخت باز په اوږه کېناستل، يا لاس توره پېشکه ختل) او نورې انگېرنې شته چې زموږ رابطه د ډيو له نړۍ سره ثابتوي.

انگېرنې :

- (۱) بنځه چرگه په اذان راتلل.
- (۲) جرگه د ماشوم په لاس کېنول.
- (۳) په سهارو ماسپېنين او مازديگر کې د توتکې ليدل.
- (۴) شاپرک په سر تېرېدل.
- (۵) د سپيږې نه وژل
- (۶) پرمېزيانو ختل
- (۷) د ککوي (کونگ) بوم آواز.
- (۸) د سور لنډي يا چغال ناره.
- (۹) په کور کې د سوي ساتل.
- (۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بډې اغيږې.
- (۱۱) د غوا د سر خوزولو ناروغي.
- (۱۲) لنگه غوا تراو ورځو له کوره نه ويستل.
- (۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل.
- (۱۴) په غوا يا غوايي ناولې او به نه اچول.
- (۱۵) د هگيو چرگې ته د تودې ډوډۍ ورکول.
- (۱۶) د مار او لېم د پوستکو سوزول.
- (۱۷) د ميږي وزرې کول او نورې انگېرنې.....

ج : دوختونو ، ورځو ، مياشتو او کلونو په برخه کې انگېرنې :

- (۱) په سهار کې د شوم مخ نه ليدل .
- (۲) په سهار کې د تورې پيشکې نه ليدل .
- (۳) په سهار کې د ناولې مخ نه ليدل .
- (۴) د لمر په خوب ليدل .
- (۵) په مازيگر چاته اور نه ورکول .
- (۶) په مازديگر او شپه کې د کور نه جارو کول .
- (۷) د شپې يا مازديگر خوب نه کول .
- (۸) مازديگر ښېرا نه کول .
- (۹) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
- (۱۰) د سه شنبې په ورځ سر نه مينځل .
- (۱۱) د سه شنبې په ورځ کالي نه نيول .
- (۱۲) چهار شنبه سفر نه کول .
- (۱۳) په چهارشنبه د نوکانو اخيستل .
- (۱۴) په شپه په کور کې د نوکانو اخيستل .
- (۱۵) چهارشنبه خال وهل .
- (۱۶) د جمعې په شپه د حيواناتو د غوچلې ښه پاکول .
- (۱۷) د جمعې په شپه نوی لوست نه اخيستل .
- (۱۸) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .

مثالونه :

مازديگر کې په هنداره کې نه کتل :

د مازديگر وخت ډېر لنډ دی ، د مازديگر په وخت کې بايد په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر يې هم لنډيږي او له بلې خوا د مازديگر ډيرې وړانگې چې کله د هندارې په مخ لويږي نو له اروايي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځينو نښو نښانو په برخه کې انگېرنې :

د ځينې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک يې دنيمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :

- پيوسته وروځې .
- د لاس د روغيو د ليکو ارتوالی .
- د ماشوم د گوتو په باره کې .
- په سينه تور داغ .
- د بدن په کين اړخ کې تور خال .
- په تندي باندې گونځې .
- دسترگې په سر د زخې راختل .
- په مخ تور داغ ، تور خال يا تور ټکي او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلابېلې يا متفرقه انگېرنې :

انگېرنې په افسانو ، کيسو ، حکايتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتيا په برخه کې ، لکه :

د خوشحال سړي خبرې کول يا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغيزې لري ، وايي ږد يو پاچا زوی ډېر ناروغه شو ، د دنيا طبيان يې ورپسې ولټول ، ملایان يې ستړي کړل ، په زيار تونو يې وگړز او ه ، خو بيا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل يې د خفگان خادر په مخ را غوړېدلی و ، يو با تجربه سړي ورته وويل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د يو خوشحال سړي (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوي به ښه پاچا ټول ځايونه ولټول ، په پای کې يو شيون يې له لري وليده چې له ځانه سره ناڅي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې يې راوړې نو که گوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :

زموږ پښتانه تور کالي او جامې نه اغوندي ، په پکتيا کې داسې عقیده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کيږي ځکه نو دغه کرکه د تورو

جامو په برخ کې شته له اروايي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په يوه لنډۍ کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم يو کال مې کړې وي درنځ کڅوره ومه .

تور رنگ نه خوښول :

تور رنگ ته ډېر خلک په کرکه گوري اتو بيا د نجلۍ لپاره خو تور رنگ عيب گڼي لکه :

هلک که تور وي پروانسته

نجلۍ چې توره شي بنگرې دې خر خوښه ..

په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کټوې تيږول ، د اورې ايرې مخ ته نه غور ځول اوداسي پې لښکونو او آن په سلگونو ټوټکې ، کرکې او انگېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زياتو معلوماتو لپاره وگورئ :

✓ د سر محقق علي محمد منگل (د پښتو ځينې فولکلوري روايات

- ✓ د ډاکټر زيوړ (انگېرنې ، کرکې او کړنې .
- ✓ علي محمد منگل (فولکلوري گلونه .
- ✓ د عبدالکریم پتنگ (د غرونو خوکی) او نور ...

۱۴ - د شپږم څپرکي د موضوعات لنډيز:

- (۱) خرافات او ناوړه دودونه د خلکو (عوامو) د منفي رقابت په نتيجه کې را منځته کېږي .
- (۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
- (۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نيولې بيا تر اجتماع پورې بدې رواني ، ټولنيزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
- (۴) خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي .
- (۵) دغه دودونه ملا ماتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولنې د انسانانو په روحیه ناوړه اغېزې پرې باسي .
- (۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي بڼه ، او نور يې خرافي او اضافي شيان گڼل کېږي .
- (۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شگون ، جادو او ... يا کونده واړه ته په نکاح کول .
- د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
- (۱) له لرغونو زمانو راغزیدلي ناوړه عرف (دود)
- (۲) بېسوادي او له تعلیمه لرېوالی .
- (۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سیاسي ثبات نشتوالی .
- (۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
- (۵) جغرافیه یي حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
- (۶) لوبې هم د ښو دودونو په توگه د ولسونو مال گڼل کېږي ، د ماشومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږدېوالي غوره لامل کېدای شي .
- (۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
- الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
- ب : لوبې د سیمه ایزو دودونو د ساتلو په نتیجه کې دوام مومي .
- (۸) د لوبو ته (لوبې) ، لیبې ، (ټوکه) او ټوکې ، (مستي) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
- (۹) د (فولکلوري گلونه) لیکوال علي محمد منگل لیکي .

لکه څنگه چې غذا ، اوبه ، موسيقي ، بنسونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند يو ضروري جز دی

۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبيعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.

۱۱) لوبې رواني اغيزې لري ، يعنې د ماشوم په ټولنيز کرکتر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.

۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروغ روزنه ده .

۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به د دوستانو کره ورته او د هغو کوچنيانو سره به يې بڼه روغو او آن لوبې کولې.

۱۴) پخوانيو يونانيانو ، سپارتيانو ، آريايانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتيا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د نښې ويشتلو د غيږو نيول په پښتنو کې د اولادنو دروحيي ډلو لپاره دي .

۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سيمه ايز خصوصيت له درلودلو سره سره ملي ځانگړنې هم لري .

۱۶) ارواښاد محمد ظاهر شاه يو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ويلي وو:

(هر څونه چې په ملي تربيه او اخلاقو کې کونښن کوو هغو مړه به په شرافت سره ژوند کوو!)

۱۷) ارواښاد محمد گل نوري چې يو ممتاز فولکلورست و ، ويلي و : ... پښتني او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلاً ملي اتڼ ، خوسيو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...

۱۸) نادر شاه شهيد ويلي وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار د پاره لارم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذريعې سره د ورزش وړتيا درجې ته ورسېږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لارمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب گرځي پرهېز وکي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په بڼه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيثه په اينده ژوند کې خوشحاله وي.)

۱۹) لوبې ډولونه لري چې د سن ، جغرافيوې موقعيت ، ځوانۍ او لويوالي په کلونو کې.

- (۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
- (a) د ماشوم والي لوبې
  - (b) د هلکتوب دورې
  - (c) د ځلمې توب
  - (d) د ځواني.
  - (e) د لوی سن او آن سپين ږيري توب.
- (۲۱) پخوانۍ او اوسنۍ لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
- (۲۲) لوبې ځينې سيمه ايزې او ځينې ملي او ګډې وي او په لاندې ډول دي:
- (a) الف د ټولو ګډې لوبې
  - (b) ځانګړې يا د يوې سيمې لوبې
- (۲۳) پسرول يا ګانې ډېر ډولونه لري چې نومونه يې ياد شوي دي.
- (۲۴) د ګانو د کارونې وختونه هم بنودل شوي دي.
- (۲۵) پسرول کلتوري يو ارزښتمنه او بنایسته يوه بڼه وسيله ده.
- (۲۶) پسرلو د بنځو د خوښونې او بنایست يوه بڼه وسيله ده.
- (۲۷) پسرول د بنځو د خوښونې او بنایست يوه بڼه وسيله ده.
- (۲۸) په پښتو ادب کې ګانې ځانګړې ارزښت لري.
- (۲۹) ګانې په لنډيو کې تر ټولو ځلانده څېره لري.
- (۳۰) د ګانو نونونه ډېر ښکلي او خاص پښتو دي.
- (۳۱) په سندرو کې هم د ځينو ګانو څېرې راغلي دي.
- (۳۲) د پښتني پسرول نومونه ډېر ښکلي دي لکه باهوګان ، بنگري ، امېلو ټيک ، نته ، چارګول ، امېل ، ګول ماڅۍ او ....
- (۳۳) نرخونه . جرګې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
- (۳۴) نرخ هغه ځانګړې لارې او اصول دي چې د يوکليوال منلي دود ارزښت لري.
- (۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانين دي چې د ژوند د درنښت او پايښت سبب کېږي لکه د جګړو مخنيوی.
- (۳۶) نرخ ولسي پریکړه ده.
- (۳۷) د نرخ پيدايښت د لرغونو زمانو خبره ده.
- (۳۸) نرخ قومي پریکړه ده کله چې يوه پریکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پریکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کېږي.
- (۳۹) پریکړې د نرخيانو په واسطه تر سره کېږي.

٤٠) په پکتيا په تيره په منگلو کې د هر څه (وژول، يا نورو کارونو نرخونه بېل بېل باج او مصرف لري).

٤١) تېره (ډېره) هغه قرارداد او بنديز دی چې د دواړو دښمنو ډلو ترمنځ ايښودل کېږي.

٤٢) ننوتې هم يو پښتني دود دی په فارسي کې وايي: گردن نرمه شمشير نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي).

٤٣) د خلکو تجربې هم يو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نيسي.

٤٤) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې، د خلکو انگېرنې، روايتونه او نور شاملېږي).

٤٥) انگېرنه يو ډول احساسې درک دی.

٤٦) انگېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي، د حيواناتو د انسان اړيکې، انگېرنې د وجود او نورو شيانو له طبيعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....

٤٧) ټوټکې، د خلکو ډول ډول تجربې او انگېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه:

نن مې د لاس باهو شرنګيږي

يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شينه

۱۵ - د شپږم خپرکي پوښتنې:

- (۱) د خرافي دودونو ناوړه اغيزې په گوته کړی ؟
- (۲) خرافات څه ډول دودونه دي ؟
- په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلی ؟
- د خرافي د (۴) دودونو درامنځته کېدو لاملونه په گوته کړی ؟
- (۵) په خپل کلتور او فرهنگ باندې د نورو اغيزې (مثبتې او منفي) څنگه خپرې ؟
- (۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه ؟
- (۷) طبيعي او ښې لوبې کومې دي ؟
- (۸) د پښتنو ملي او ځانگړې لوبې کومې دي ؟
- (۹) څو ډوله لوبې پيژنی ؟
- (۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښتني او کومې له نورو ولسونو راغلي دي ؟
- (۱۱) توپ ډنډه او کرکيت څه توپير لري ؟
- (۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده ؟
- (۱۳) ميلمه پالنه څه ډول لوبه ده ؟
- (۱۴) په پښتنو کې ميلمه پالنه دود دی که فرض ؟
- (۱۵) څه ډوله گانې پيژنې ؟
- (۱۶) د پسرل کلتوري او ادبي ارزښت په گوته کړی ؟
- (۱۷) په لنډيو کې د گانېو خبره څنگه ځليدلې ده ؟
- (۱۸) پښتني پسرل ځانگړنې کومې دي ؟
- (۱۹) کوم پسرل خاص د پښتنو دی ؟
- (۲۰) په سندرو کې د ځينو گانېو خپرښت کومه ده ؟
- (۲۱) په پامونو کې د گانېو خبره څه ډول ده ؟
- (۲۲) اوږدې څه ډول گانې ده ؟
- (۲۳) لونگين څه شي ته وايي ؟

- (۲۵) الفت صاحب له پيزوان سره څه ډول مينه کړي؟
- (۲۶) نرخونه ، جرگې او قومي لازې څه ډول اصول دي؟
- (۲۷) نرخ څه وخت پيدا شوی دی؟
- (۲۸) په پښتنو قومونو کې په تيره منگلو کې نرخونه څه ډول دي؟
- (۲۹) څوک مرکچيان وي؟
- (۳۰) آیا نرخونه په ټولو امورو کې يو شی دي؟
- (۳۱) توره سپينه څه ده؟
- (۳۲) خلوت څه ته وايي؟
- (۳۳) تېره څه ډول ده؟
- (۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهيږي؟
- (۳۵) د کليوالي طب ارزښت په گوته کړی؟
- (۳۶) خوشحال خان په نظر بوتې په طبابت کې څه ارزښت لري؟
- (۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم يې څه وو؟
- (۳۸) دټوخلې ، قولنج ، گيډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغيو لپاره کوم بوټي په کارېږي؟
- (۳۹) انگېرنې څه ته وايي؟
- (۴۰) څو ډوله انگېرنې پېژنی؟
- (۴۱) د څو ډوله انگېرنو نوم واخلی؟
- (۴۲) سپي په کور کې نه ساتل؟
- (۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندرته څه ډول انگېرنه ده؟
- (۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبير وي؟
- (۴۵) په لنډيو کې د انگېرنو څېره څنگه ځلول شوې ده؟
- (۴۶) د مرغانو ، څلوربولو او خزنده گانو په باب انگېرنې څه پوهيږي؟
- (۴۷) په کور کې د ځينو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
- (۴۸) ولې د هگيو چرگې ته توده ډوډې ورکوي؟
- (۴۹) په پښتو عرف کې دور څو نومونو واخلی؟
- (۵۰) دورڅو دارزښت ، ښېگنې او اغيزو په باب عرفي رايټونه کوم دي؟

نتیجه

د پښتنو فولکلور پېژندنې کتاب ، لکه بل هر تدریسي اثر له درې برخو رغېدلی دي ، لکه :

(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتیجه ، نومونې او ماخذونو برخې)
دغه اثر شپږونو لري ، په لومړیو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانگې ، پوهې او د فولکلور د اړې او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .

په راتلونکو څلورو نورو ونو کې په فولکلوريکو صنفونو او په ځانگړې توگه پښتو فولکلوريکو ژانرونو د حدود او هندسي بنۍ ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډيز د لاپينگار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرین هم ورکړ شوی دی .

په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشریح شوي و د کتاب ماخذونه هم په گوته شوي دي .

کتاب د محصلینو له سويې سره سم لیکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپېږنه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعریفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .

لنډه دا چې ، دغه اثر د څو پرله پسې کلونو د تدریس په نتیجه کې راټول شوی دی .

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انټرپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشري پېژندنه .
استیتیکي : ښکلا پېژندنه .
سایکالوجي : ارواپوهنه .
انټروپوس لوگوس : Anthropolous
کلتور پېژندنه د ونکی انسان
اسطوره : مفرده ښه (هغه کیسه چې د انسان په باورونو د عقیدو پورې تړاولري)
او اسطوري يې جمع ده .
آریاناویجه : د هغو پخوانو آریایانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په یوه ځای کې اوسېدل .
فولکلور سوسایتي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انگریزانو د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ریکارد : هم یوه مجله وه او له فولکلور سوسایتي څخه وروسته د فولکلور ټولنې موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنگي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چارې يې پر غاړه وې
(۱۸۴۶ – ۱۸۸۷ ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد گل نور فولکلور اثر .
ژانر : لرغون پېژندنه (باستان شناسي)

وړاندیزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هیواد د ګڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده. لیکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدریس نتیجه ده.

د دغه اثر د بشپړولو او ښه لیکلو لپاره ډېرو ځای ونو، خلکو، ښځو او نارینه وو ته مراجعه شوې ده. د اثر په لیکلو کې ما ډېروس کړی دی، خو طبیعي خبره ده، چې ډېرې نیمګړتیاوې به لري. د لښپړولو لپاره لاندې وړاندیزونه لرم:

۱- د یوه هیواد په کلتور پوهېدل، دهغه هېواد د خلکو په طبیعت او روان پوهېدل دي

۲- ولسي پوهه هر اړخیزه مطالعه غواړي.

۳- محصلینو ته ښایي، چې د خپلې سیمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي

۴- د محصلینو لپاره دې ولسونو ته د تګ لارې چارې برابرې شي، چې څېړنې وکړي.

۵- د خلکو تجزیې، پوهنې، انګېرنې، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خوندیتوب لپاره دې هڅې وشي.

ماخذونه

- ۱- ابن سینا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خیابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کابل - ۲۴۳ مخ .
- ۲- اثر عبدالحليم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷-۳۷۶ مخ .
- ۳- اثر عبدالحليم باغ و بهار ، پښتو چاربيتی (قلمي) ، پېښور ، پښتو اکيډمۍ ، ۲۰۰۶ م کال و، ۲۲۷ مخ .
- ۴- اخکزی عبداللطيف ، پټه خزانه ، (دويم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ - ۱۶۶ مخ .
- ۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنيانو د فولکلوريکو سندرو ټولګه : پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .
- ۶- اديب عبدالکافي ، اولس مجله ، کويته : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲ مخ .
- ۷- ارين پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : ګوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷-۹۸ مخونه .
- ۸- الفنستين - مونټ ستورانټ د کابل سلطنت بيان (لومړی ټوک) د م . ج . کاکړان او ن سويمن (ژباړه) کابل : د پښتو څېړنو مرکز ۱۳۵۹-۲۶۴ مخ .
- ۹- انصاري بايزيد ، خيرالبيان (دويم چاپ) پېښور : يونيورستې ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .
- ۱۰- بابا عبدالرحمان ، ديوان پېښور : صبا خپرندويه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .
- ۱۱- بخاري سيد مير پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .
- ۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربرينس ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .
- ۱۳- خوشحال خان او يو څو فرهنگيالي خټک ، کابل : د مرستي او پيوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴-۱۱۵ مخونه .
- ۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهنې سمپوزيم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډيمۍ ۱۳۶۶ ، ه ل کال ۸۱ مخ ،

- ۱۵- براگسنگی . ی . س . د تاجیکي ولسي نظم تاريخ ، مسکو : ۱۹۵۶ م کال ۲۴ مخ .
- ۱۶- برزین مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنایات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
- ۱۷- بینوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډیمي ، دولتي مطبعې چاپ ۱۳۵۸ هـ کال ۷۷ مخ .
- ۱۸- پتهنگ ، عبدالکریم ، د غرونو څوکې کابل : کابل پوهنتون مطبعه - ۱۳۵۹ هـ ، ل کال ۸ مخ .
- ۱۹- ترکان سید احمد ولسي سندري (دویم ټوک) کابل : د قومونو او قبایلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
- ۲۰- ترکی محمد قدیر (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
- ۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړۍ مخ .
- ۲۲- جلال نایبي ، محمد رضا ، دریگویدا سرودنو غور چان (ژباړه) تهران : دا میر کبیر خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
- ۲۳- جلالی غلام جیلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
- ۲۴- حبیبی عبدالحی ، پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټوک) (دویم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵-۱۶ مخونه .
- ۲۵- حبیبی عبدالحی د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړۍ او دویم ټوک (دویم چاپ) پېښور : دانش خپرونډیه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
- ۲۶- حبیبی عبدالحی د خلکو تجربې (تفریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل کال لومړي مخ .
- ۲۷- خاورې غوثی . د پښتو شفاهي ادبیات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل کال . لومړي مخ .
- ۲۸- خټک خوشحال ، کلیات پېښور : دانش خپرونډیه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کال ، ۴۳۱ مخ .

- ۲۹- هميش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : يونيورستي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
- ۳۰- خټک عبدالقادر ، گلدسته (ژباړه) کابل : د علومو اکاډيمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲-۳۳۲ مخونه .
- ۳۱- داود- داورخان ، خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډيمی ۲۰۰۶ م کال ، ۶۰ مخ .
- ۳۲- دوست محمد ، فولکلوري گېډۍ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶-۷ مخونه .
- ۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کال . ۱۴ مخ .
- ۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دويم چاپ) ، پېښور : دانش خپرندويه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
- ۳۵- دورانی- مومنه ، د ملنگ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
- ۳۶- دارمستتر جيم . د پښتو نخوا د شعر هاروبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
- ۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافيه (لکرونوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی . پښتو څانگه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
- ۳۸- رښتين صديق الله د پښتو ادبياتو تاريخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
- ۳۹- رسا سيد رسول . ارمغان خوشحال (سريزه) پېښور : يونيورستي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
- ۴۰- رسا سيد رسول د ژوند سندره . (دويم چاپ) پېښور : د پښتو چپر نو او پراختيا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
- ۴۱- رفيع حبيب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبياتو مرکز گوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ ل کال ۷۷ مخ .
- ۴۲- رفيع حبيب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

- ۴۳- روهي محمد صديق د خپرنې لارښود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
- ۴۴- روهي صديق ادبي خپرنې ننگرهار : د ننگرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
- ۴۵- روهي محمد صديق فولکلور پيژندنه کابل : د علومو اکاډيمۍ : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷-۱۸ او ۳۵ مخونه .
- ۴۶- زغم احمد شاه پښتو چاربيته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی .
- ۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهير (صوفيان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
- ۴۸- زيار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنگه جوړيږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
- ۴۹- زيور ، زيورالدين ، انگېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ هـ کال . ۷ مخ .
- ۵۰- سيار وسيع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، پښتو څانگه . ۱۳۸۶ هـ ل کال . ۳۱ مخ .
- ۵۱- سيال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کوټه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
- ۵۲- سيال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کوټه : اسلاميه پريس .
- ۵۳- پښتو ادبي دنيا کوټه : تريتو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
- ۵۴- شاکر نور احمد ، بديع وبيان (دريم چاپ) کابل : کابل پوهنتون ۱۳۵۵ هـ ل کال ۱۲ مخ .
- ۵۵- شاعر جمال ، عقل تمام ، پېښور : قصه خوانۍ . اسلاميه مطبعه ۱۹۷۰ کال . ۲۴ مخ .
- ۵۶- شعور اسد الله ، چاربيتې هاي ولسي پشتو کابل : دولتي مطبعه ۱۳۵۷ هـ ل ۱۱ مخ .
- ۵۷- صافي ضمير ، پښتني سندري (دويم ټوک) کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۵ هـ ل کال ۱۴ مخ .

- ۵۸- صاحبزاده حميدالله کاکړی لنډی ، پېښور : يونيورسټي . ۱۹۶۷ م کال .
 ۱۴ مخ
- ۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانی (سريزه) پېښور : پښتو اکيډمي .
 ۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
- ۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
- ۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
- ۶۲- ټپه او ژوند ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱-۳۵ مخونه .
- ۶۳- طالب احمد ين . چاربيتی او منتخب رباعیات پېښور : قصه خوانی
 ۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
- ۶۴- عبدالقادر . د فکريون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
- ۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاريخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطبعه
 ۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
- ۶۶- عطايي محمد ابراهيم د پښتو پر شفاهي داستان يوه تخليلي څېړنه . کابل :
 دولتي مطبعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
- ۶۷- فرهنگ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډيمي ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
- ۶۸- عميد حسن . فرهنگ عميد (دويم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : دامير کبير
 انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
- ۶۹- غلجی ملگری غلام محي الدين . پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل :
 پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
- ۷۰- غروال محمد عارف ، غرنۍ سندرې کابل : د علومو اکاډيمي ، دولتي
 مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
- ۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بياموزيم . کابل : کابل پوهنتون . ادبياتو
 پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
- ۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله) تقيظ کابل : کابل پوهنتون د
 ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
- ۷۳- ملنگ جان دملنگ جان خوږې نغمې (غورچاڼې) ننگرهار ، د ننگرهار
 فرهنگي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

- ۷۴- لایق سلیمان پښتو لنډۍ (سریزه) کابل: د علومو اکاډیمۍ. ۱۳۶۴ ه ل کال. ۴ مخ.
- ۷۵- منگل علي محمد فولکلوري گلونه: کابل: د علومو اکاډیمۍ دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال. ۲ مخ.
- ۷۶- د ننگ کیسې کابل: د علومو اکاډیمۍ. ۱۳۸۴ کال. ۲۰۱ مخ.
- ۷۷- منگل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل: پښتو ټولنه. ۱۳۵۶ کال. ۳۷ مخ.
- ۷۸- منگل علي محمد، فولکلوري گیلۍ کابل: پښتو ټولنه. ۱۳۵۵ کال. ۱۲۹ مخ.
- ۷۹- منگل علي محمد، فولکلوري گلونه. کابل: د علومو اکاډیمۍ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال. ۱۴۳-۱۴۴ مخونه.
- ۸۰- منگل علي محمد. د پښتو فولکلوري روایت، پېښور: قصه خواني. ۲۰۰۷ کال لومړۍ مخ.
- ۸۱- مومند مجاور احمد شاه لنډۍ. کابل: د علومو اکاډیمۍ. ۱۳۶۴ کال. ۱۳ او ۱۴ مخونه.
- ۸۲- ناصر نصرالله. د پښتنې فولکلور د چاپي مجموعو خپرندود کابل: د علومو اکاډیمۍ ۱۳۸۳ کال. ۹۰-۹۱ مخونه.
- ۸۳- نېژدې مصطفی: پښتني فولکلور کابل: د علومو اکاډیمۍ دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال. ۱۰ مخ.
- ۸۴- نوري گل محمد. ملي هنداره (لومړۍ چاپ) پېښور: قصه خوانۍ. ۱۹۷۱ کال. ۱ او ۲ مخونه.
- ۸۵- ملي سندري (سریزه ؟) کندهار: ۱۳۳۰ کال. لومړۍ مخ.
- ۸۶- ملي لوبې. کابل: پښتو ټولنه. ۱۳۲۳ کال. ۲۰ مخ.
- ۸۷- هدایت صادق. نیرنگستان (درېیم چاپ) تهران: دامیرکبیر خپرونه ۱۳۴۲ کال. ۱۴ مخ.
- ۸۸- هدایت صادق. نوشته هاي پراگنده ایران: تهران، خیابان شهر ۱۹۹۱ م کال. ۱۲۸ مخ.
- ۸۹- هوتک محمد بن داود. پټه خزانه. (درېیم چاپ) کندهار: د پوهنې مطبعه ۱۳۳۹ کال. ۶۶۰ مخ.

- ۹۰- هیوادممل زلمی . پښتو ولسي ادبیات لاهور : ملت پریس . ۱۳۷۶ ۱ او ۲ مخونه .
- ۹۱- یون محمد اسماعیل . د پښتو شعر هندسي جوړښت . پېښور : دانش خپرونډیه ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ - ۴۰ مخونه .
- ۹۲- sopy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ - ۱۳ .
- ۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ - ۱۱۲ .
- ۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it ۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

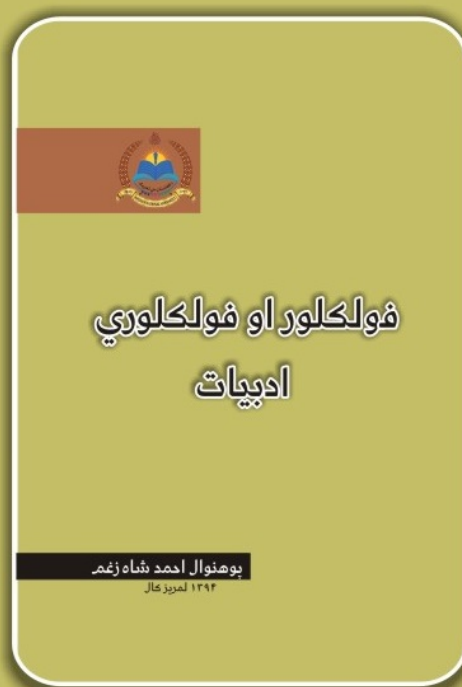
مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت
بناغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویارې چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو
چې ددې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۶۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library